

GİRİŞ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLAM

A) OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ

Dünyada ve Türkiye’de dinin siyasallaşması devlet adamlarının anti-laik dünya görüşleriyle ilgili olduğu kadar devlet iktidarının kitleleri etki veya baskı altına alma çabalarının bir sonucu olarak görülmektedir. Türk tarihinde Selçuklu ve Osmanlı hanedanları İslam dininin Sünni mezhebini benimseyerek (hoşgörü politikaları görülmekle birlikte) kitleleri birliktelik yaratma veya baskı altına alma süreciyle kendisine bağlamaya çalışmıştır. Özellikle Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferiyle birlikte Memluk devletinden halifelik makamının alınması ve bu makamın saltanat makamıyla birlikte padişah bünyesinde temsil edilmesi Osmanlı Devleti’nin teokratik niteliğini arttırmıştır. Bu yapı İslam’ın siyaset argümanı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Uluslararası ilişkilerde, özellikle Rusya ile yaşanan sorunlarda, sınır ötesi topraklarda kalan Müslümanları devlete bağlı kılmak amacıyla halifelik makamı ön plana çıkarılmıştır.

Yine de siyasal İslam ideolojisinin teorik olarak ortaya çıkması Türkiye’nin Batılılaşma süreciyle paralellik göstermiştir. Yani siyasal İslamcılığın kökenlerinin Tanzimat dönemine kadar uzandığını söylemek yanlış olmaz. Bu dönem içerisinde Batılı/laik yasaları alarak radikal bir değişim süreci içerisine giren Osmanlı Devleti, yaşadığı sorunlara paralel farklı fikir akımlarını doğurmuştur. Süreç içerisinde bazı düşünürler Osmanlı Devleti’nin kötü gidişini klasik yönetim biçimi ve dinsel yasalardan uzaklaşmasına bağlayıp İslamcılık düşüncesini siyasal anlamda gündeme getirmişlerdir.

Aslında siyasal İslamcılığın ortaya çıkması Avrupa’da beliren bazı gelişmelere tepki olarak da görülebilir. Bunlar içerisinde en önemlisi milliyetçilik düşüncesidir. Tanzimat Fermanı’nın ilanından itibaren hakim olan ‘Osmanlıcılık’ ideolojisinin azınlıkları devlet bünyesinde tutmaya yetmemesine paralel, yalnız Müslüman toplumlardan oluşan bir devlet yapısı düşünülmüştür. Burada dikkati çeken nokta

İslamcılık düşüncesinin çoğu zaman milliyetçilikten ayrı tutulmamasıdır. Mehmet Akif, Seyyid Bey, Ahmed Naim ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi dönemin İslamcı düşünürlerden bir çoğunda bu anlayış görülmektedir.

Ancak Osmanlı Devleti döneminde İslamcılık düşüncesinin iktidar tarafından kullanılması yoğun olarak II. Abdülhamit'in saltanatına denk düşer. Gerek kişisel düşünceleri gerekse de iktidarı döneminde devlet topraklarının yoğun olarak Batılı devletler tarafından ele geçirilmesi, II. Abdülhamit'in İslam toplumlarından oluşan bir devlet yapısıyla ülkenin varlığını sürdürme arayışları sonucunu doğurmuştur. Şüphesiz bu düşünceye etki eden en önemli gelişme milliyetçilik düşüncesinin devlet bünyesindeki Hıristiyan topluluklarda, Müslüman topluluklara göre daha erken belirmesidir. Ancak er ya da geç milliyetçilik düşüncesi Türk olmayan Müslüman toplulukları da etkileyeceği için kimi yazarlar tarafından farklı yorumlansa da II. Abdülhamit'in politikaları başarıya ulaşamamıştır. Kaldı ki bu olgunun belirtileri 1850'li yıllardan itibaren Araplar arasında görülmeye başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Panislamist bir devlet yapısının işlemeyeceğini anlaması Birinci Dünya Savaşı'nda acı tecrübelerle anlaşılacaktır. Sultan-halife V. Mehmet Reşat'ın Birinci Dünya Savaşı'nın hemen başında ilan ettiği 'Cihad-ı Ekber' çağrısının bir çok Arap topluluk tarafından karşılık bulmaması ve hatta bunların Halifeyi temsil eden Osmanlı ordularına karşı savaşmaları Cumhuriyeti kuracak olan genç subaylar açısından ibret alınacak bir ders olmuştur.

B) CUMHURİYET HALK PARTİSİ DÖNEMİ (1923-1950)

İmparatorluğun son yıllarında yaşanan tecrübeler yine de toplumun tüm kesimleri tarafından algılanamamış olacak ki siyasal İslam ideolojisi cumhuriyetin ilk yıllarında da bazı kesimlerce gündeme getirilmiştir. Tabii buradaki temel tartışma halifelik makamı ve bu makam üzerinden sahip olunduğu düşünülen İslam dünyasının liderliği konusunda gelişmiştir. Yani sonraki süreçte değişen niteliğiyle devleti dinsel doktrinlerle yönetme olgusu değil, Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi halifelik makamı üzerinden İslam dünyasının liderliğini devam ettirme düşüncesi ağır basmıştır.

Halifelik makamına sahip çıkma düşüncesi bu kurumun kaldırılma girişimine paralellik göstermiştir. Yavuz Sultan Selim'in Ridaniye seferi (1517) sonucunda

Memluk Devleti'ne son verip halifelik makamını üstlenmesinden bu yana görülen halife-sultan anlayışına ilk darbe henüz devletin rejiminin belirlenmesinden önce, 1 Kasım 1922 tarihinde gerçekleşmiştir. Temelde Mustafa Kemal'in yıllardır gerçekleşmesini istediği düşüncelerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne onaylatması sonucunda saltanat ve halifelik makamları birbirinden ayrılmış ve saltanat makamı kaldırılmak kaydıyla halifelik makamının bir süreliğine daha Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendi tarafından temsiline izin verilmiştir. Bu noktadan sonraki gelişmeler yeni kurulan devletin temel niteliğine uygun olmuştur. Ulusal egemenlik ilkesine dayalı laik bir devlet yapısı oluşturmak isteyen cumhuriyet yönetimi, bu yapıya ters düşen halifelik makamının kaldırılması sırasında önemli bir tepki görmüştür. Aslında bu tepkinin çoğunun toplumsal tabandan ziyade devlet erki içerisindeki bir kesimden geldiği görülmüştür. Öyle ki bu tepki Milli Mücadele döneminin önemli simaları arasında dönüşü olmayacak bir ayrışma yaratmış ve bu ayrışmanın sonuçları da cumhuriyet tarihi boyunca ayrımı giderek derinleşecek bir Türk siyasi oluşumu yaratmıştır.

Ancak Türkiye'de siyasal İslam'ı güçlendiren Atatürk devrimleri sadece halifeliğin kaldırılmasıyla sınırlı kalmadı. Halifelik makamının kaldırıldığı 3 Mart 1924 tarihinde Osmanlı Devleti döneminde yeri hayli önemli olan Şeyhülislamlık makamının devamı sayılan 'Şeriye ve Evkaf Vekaleti' kaldırıldı. Böylece bu makamın yayımladığı dini nitelikli fetvalarla devletin laik işleyişine müdahalesi önlenmiş oldu. Bunun yerine halka akılcı ve bilimsel bir din anlayışı benimsetmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu. Bu kurumun ilk başkanı da Milli Mücadele içerisinde büyük faydaları görülen ve Şeyhülislama karşı Mustafa Kemal ve arkadaşlarına fetvalarıyla destek veren Börekçizade Rıfat Efendi oldu. Ayrıca dini nitelik taşıyan vakıf kurumlarından sorumlu bakanlığında yürütme organından çıkarılmasıyla (Evkaf Vekaleti) yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu. Yürütme organının laikleşmesiyle birlikte yine 3 Mart 1924 tarihinde medreselerin kapatılması sonucunu doğuracak 'Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Yasası' kabul edildi. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde devletin ve toplumun eğitim ihtiyacına büyük ölçüde cevap veren bu kurumlar 17. yüzyıldan itibaren gerek Batı'da bilimin gelişmesine ayak uyduramayarak gerekse de pozitif bilimleri dışlayarak dini birer kurum halini almışlardı. Şimdi bu yasayla bütün eğitim

kurumları Maarif Vekaleti'ne (Milli Eğitim Bakanlığı) bağlanmış ve Vekalet İstanbul Darülfünun'un da din uzmanları yetiştirmek amacıyla bir ilahiyat fakültesi kurma ve imamlık gibi din hizmetlerinin görülmesini sağlamak amacıyla ayrı okullar açma görevi verilmiştir. Böylelikle işlevsizleşen medreseler süreç içerisinde kapanmışlardır.

Tüm bunların yanı sıra hukuk normlarının da dünyevi bir nitelik kazanması için yasalar çıkarılmıştır. 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen 'Türk Medeni Kanunu', dini hükümleri dışlayarak toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde rasyonel ve değişebilir hükümleri referans almıştır. 10 Nisan 1928 tarihinde gerçekleşen değişiklik ise 'Devletin dini İslam'dır' maddesinin anayasadan çıkarılması sonucunu doğuracaktır. Atatürkçü düşüncüyü şekillendiren altı ilkenin 1937 tarihinde anayasaya girmesiyle birlikte laiklik ilkesi de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmi ideolojilerinden biri haline gelecektir.

Toplumun laikleştirilmesi çabalarında ise dini sembolize eden her türlü davranışın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bunun ilk göstergesi tekke, zaviye ve türbelerin 30 Kasım 1925 tarihinde kapatılmasıdır. Bu gelişme siyasal İslam'a toplumsal taban sağlayacak olan kurumlara indirilmiş önemli bir darbedir. Her ne kadar bu yasayla birlikte tekkelerin varlığı Türkiye'de tamamen sona ermesine bile bu tür yapılanmalara önemli bir darbe indirmiştir. Bu gelişmeyi eş zamanlı olarak 'Şapka Kanunu (25 Kasım 1925)'nin kabulü izlemiştir. Fes, aslında dini bir kıyafet olmamakla birlikte Türkiye'nin son yüzyılında tabulaşmış ve İslam'ı sembolize eden bir hal almıştır. Atatürk'ün toplumu fes yerine şapka kullanmaya yöneltmesi hem dini bir tutuculuğa indirilen darbe hem de toplumu biçimsel açıdan seküler kılan bir gelişmedir. Görülmektedir ki Cumhuriyet kadroları için çağdaşlaşma aynı zamanda İslam/Arap kültürünün hegemonyasından kurtarma girişimidir. Bu yüzden yazı, dil ve tarih çalışmalarına da büyük önem verilmiştir. Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten kısa bir süre sonra Arap alfabesini kullanmaktaydılar. Bu durum hem Türkleri öz kültürlerinden uzaklaştırmak ta hem de Arapça'nın etimolojisinden kaynaklanan önemli sorunlar yaratmaktaydı. Gerçekleşmesi çok zor gibi görünen Latin alfabesine dayalı 1 Kasım 1928 tarihli 'Yeni Türk Harflerinin Kabulü'ne Dair Yasa' ile Arap kültüründen sıyrılıp öz kültüre dönüş yolunda çok önemli bir adım atılmıştır. Şimdi artık bu yeni alfabeyle

insanların Kuran'ı daha iyi anlamaları için Türkçe tefsir yapılması işine girişildi. Bu iş başlangıçta Mehmet Akif tarafından yürütüldüyse de kendisinin çalışma metodunda belli sıkıntılar yaşaması üzerine Elmalılı Hamdi Yazır bu işi üstlendi ve 1936 yılında tamamladı¹. 1932 tarihinden itibaren ezanın Türkçe okunması ile birlikte toplumun İslam dinini daha iyi anlaması yolunda bir büyük adım daha atıldı. Aslında bu yapılanlar toplumu, dinsel dogmalara körü körüne bağlanmaktan kurtarıp akılcı düşünme ve buna göre sonuçlara ulaşma yeteneğini sağlıyordu.

Ancak ülkede gerçekleşen bu hızlı ve radikal değişikliklere bir tepkinin gelmediği düşünülmemelidir. Milli Mücadele içerisinde tam bağımsızlık ülküsü etrafında Mustafa Kemal'le birlikte hareket eden bazı simalar artık devrimlerin gerekliliği konusunda farklı düşünmektedirler. Zaten bu durum çok geçmeden Halk Fırkası içerisinde ayrılıklara neden olmuş ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adında yeni ve muhafazakar bir partinin kurulmuştur (17 Kasım 1924). Partinin kurucuları olan Kazım Karabekir, Adnan Adıvar, Rauf Orbay ve arkadaşları tarafından çok açık bir şekilde dillendirilmese de Halk Fırkası'nın devrimci yöntemleri bu muhalif partinin kuruluşunun temel dayanağıdır. Terakkiperver Fırka'nın duruşu çok geçmeden toplumsal tabanda da etkisini hissettirmiş ve ülkenin doğusunda çıkan Şeyh Sait öncülüğündeki dini temelli isyan partiyle ilişkilendirilmiştir. Bu olay cumhuriyet yönetiminin siyasal İslam karşısındaki ilk ciddi sınavı olmuştur. Rejimi koruma adına gelişen refleks hükümet değişikliğiyle beraber 'Takrir-i Sükun' adlı bir yasanın kabulünü (4 Mart 1925) beraberinde getirmiş ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır (5 Haziran 1925).

Bu olaydan sonra devrimlere ve laikliğe karşı gelişen tepkiler bir süreliğine durmuş gibi görünse de Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması (12 Ağustos 1930) bir takım çevreleri tekrar cesaretlendirmiştir. İzmir'in Menemen ilçesinde çıkan bir isyan sonucunda (23 Aralık 1930) olayları yatıştırmak isteyen Kubilay ve beraberindeki iki er şehit edilmiştir. Her ne kadar Serbest Cumhuriyet Fırkası, bu isyanın çıkmasından önce kapatılmışsa da (17 Kasım 1930) isyanla birlikte, Serbest Fırka'nın kapatılmasındaki 'devrimlerin henüz yerleşmemesi nedeniyle çok partili yaşama ara

¹ Abdullah Manaz, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, Ayraç Yay., Ankara, 2005, ss. 357-358.

verilmesi gerektiği' yönündeki düşünce haklılık kazanmıştır. Görülmektedir ki Atatürk döneminde yaşanan çok partili hayat denemeleri dini nitelikli isyanların çıkmasına yol açmıştır. Gelişen devrim sürecinin oluşturmak istediği laik yapının henüz olgunlaşmaması sonucu çıkan bu iki isyan, siyasal İslam'ın varlığının ve ortaya koyacağı tepkinin görülmesi açısından önemlidir. Zaten bu olgudan dolayı Atatürk döneminde çok partili hayata geçilememiş ve demokrasinin oluşumu açısından sıkıntılı bir süreç ve gecikme yaşanmıştır.

Çıkarılan yasalar ve iktidarın devrimleri sahiplenmesi sonucunda İslam düşüncesi olgusu siyasallaşmasa da toplumsal tabandaki varlığı devam etmiştir. Zaten bu durumun varlığı Atatürk'ten sonra görülen çok partili hayatın ve onun yarattığı demokrasi ortamının siyasal İslam'ı besleyen ve büyüten bir durum ortaya çıkaracak ve bu konu Türkiye açısından günümüzde dahi tartışılan bir açmaz halini alacaktır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1938 yılında vefat etmesinin ardından İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Bu gelişme tutucu çevrelerin pek çoğunda devrimlerden ve özellikle laiklik uygulamalarından vazgeçilebileceği umudunu doğurmuştur. Bu yüzden Celal Bayar'ın istifasının ardından hükümeti kurmakla görevlendirilen Dr. Refik Saydam basına bir açıklama yapma gereği duymuş ve laikliğin vicdan özgürlüğünü içeren bir kavram olduğunu açıklamıştır. Bununla birlikte açıklamada, laikliğin vicdan özgürlüğünü güvence altına alan bir kavram olduğu da belirtilmiştir². Atatürk'ten İnönü'ye değin Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) laiklik ile ilgili politikalarında çok büyük değişiklikler olmamakla birlikte bu durum 1946 yılında Demokrat Parti'nin (DP) kurulup aynı yıl yapılan seçimlerde pek tahmin edilmeyen bir başarı kazanmasıyla değişti. DP'nin kuruluşuna yol açan olay 'Dörtlü Takrir' adı verilen ve CHP ile ülkenin daha özgürlükçü bir anlayışla yönetilmesini isteyen bildirim olsa da partinin kuruluşundan itibaren laiklik anlayışında önemli farklar gözlenmişti. Bunların başında CHP'nin o güne kadar taviz vermediği tutucu çevrelerle ilişkiye girmesi gelmiştir. 1946 seçimlerinde beklenmeyen bir başarı kazanan DP'nin destekçileri arasında tutucu çevrelerin yanı sıra sağ kesimin de yer alması CHP içerisinde laikliğe bakış tartışmalarını farklı boyuta taşımıştır.

² Şerafettin Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000, s. 175.

24 Aralık 1946 tarihli TBMM oturumunda CHP’li Muhittin Baha Pars ile Hamdullah Suphi Tanrıöver, din öğretiminin yeniden başlatılmasını önermişlerdi. Bu öneriye destek DP kurucuları olan Adnan Menderes ile Fuat Köprülü’den gelmişti. Her ne kadar bu öneri dönemin başbakanı Recep Peker tarafından “*dini propagandaya kapı açmak*” olarak nitelendirilip reddedildiyse de günümüze kadar sürecek tartışmaları başlatması açısından önemlidir³. Çok geçmeden bu tartışmalar din eğitimi alanında atılacak bir adımla gelişecektir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer ‘Özel Din Öğretimi Ana Hatları’ adı altında bir düzenleme getirmiş ve bu düzenlemeye göre Din Bilgileri Dersanesi açılması serbest kılınmıştı⁴. Ayrıca bu düzenlemeye ek olarak dersanelere öğretmen ya da imam-hatip yetiştirmek için de din seminerleri açılması kararlaştırılmıştı. Bu seminerler ortaokul mezunları için beş yıl, lise mezunları için ise 3 yıl süreli olacaktı. Bu uygulamanın başlaması ülke içerisinde çeşitli tepkilere yol açtı. Bazı çevreler hükümetin bu yeni açılımını eleştirirken CHP içerisinde bir grup bunu yetersiz görmüştü. Bu gruba göre din dersleri okulda verilmeli, çocuğuna din bilgisi öğretmek isteyen bir veli bunun için paralı kurslara mahkum olmamalıydı⁵.

Görüldüğü gibi devletin dini konularda çeşitli açılımlar yapması çok partili hayatın getirdiği iktidarı yitirme korkusuyla paralellik göstermektedir. 1940’lı yılların ikinci yarısında ortaya çıkan durum, ülkede henüz Atatürk döneminde gerçekleşen laik temelli devrimlerin toplumsal tabanda yerleşmediği izlenimini uyandırıyor. Bu durum ise, dini referans alacak bir partinin çok geniş kitlelerin desteğini alabileceği sonucunu doğuruyordu. Böylece Cumhuriyet döneminde İslam’ın siyasallaşmasının ilk adımları atılıyordu. Bu tespiti yaparken söylenmesi gereken konu ne CHP ne de DP’nin lider kadrolarının İslamcı bir düşünceye sahip olmamasıdır. Bu kişiler modern ve laik bir dünya görüşünü benimsemişler ancak iktidar olabilmek için geniş halk kitlelerinin isteklerine cevap vermeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Ancak bu konudaki temel açmaz, bu kitlelerin istekleri ile Cumhuriyet ideolojisinin yaratmak istediği laik devlet ve toplum yapısının çakışmasıdır.

³ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 177.

⁴ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1947.

⁵ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 178.

Bu ortam içerisinde ülke tarihinde yeri hayli önemli olan CHP'nin VII. Kurultayı'na gidilmiştir. En uzun süren kurultay olma özelliğine sahip bu toplantıda 1946 seçimleri ve çok partili hayata geçişin sonrasında ortaya çıkan yeni durum değerlendirilmiştir. Laiklik, irtica ve din adamlarının durumları yoğun olarak tartışılmıştır. Bu tartışmalar içerisinde öne çıkan noktalar, din eğitiminin devletçe sağlanmamasından dolayı yeni yetişen kuşakların içki, kumar ve ahlak dışı bir çok öğeye sıkça başvurmaları olmuştur⁶. Bunun çaresi olarak İmam-hatip okullarının açılması gösterilmiştir. Her ne kadar Behçet Kemal Çağlar gibi kimseler ülkenin yüzyıllar boyunca geri kalmışlığını din anlayışına bağlayarak bu önerilere karşı çıkmışsa da kurultay sonucunda yeniden din öğretimine başlanılmasına karar verilmiştir⁷. Bunun için CHP'nin tüzük ve programında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler içerisinde en dikkat çekici olanı 'laiklik' ilkesinin tanımı ile ilgili olanıdır. Önceki tanımlamada 'dini düşünceleri dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutma' biçiminde belirtilen tümce 'siyasetten' sözcüğünün çıkartılmasıyla yeni bir anlam kazanmıştır⁸. Bundan böyle CHP'nin dinin siyasal amaçlarla kullanılmasında bir sakınca görmediği şeklinde yorumlamalar olacak veya DP kanadında ise CHP'deki bu politika değişikliğinin yarattığı cesaret hissedilecektir.

1948 yılına kadar CHP ve DP çevrelerindeki tartışmalarda şekillenen laiklik konusu, bu yıl içerisinde Millet Partisi'nin kurulmasıyla yeni bir çehre edinmiştir. Fevzi Çakmak başkanlığındaki Millet Partisi politikalarında dine daha fazla saygı gösterilmesini ve ağırlık verilmesini istemiş, partinin bu tutumu konu hakkındaki tartışmaları daha da yoğunlaştırmıştır. Millet Partisi'nin programı doğrudan CHP'nin laiklik konusundaki hassasiyetini vuran tarzda söylemlerle biçimlenmiştir. Buna göre partinin programı; dinsel doktrinlerin devlet gücüyle de olsa değiştirilmemesi, ilk ve ortaokullarda din derslerinin okutulması, ilahiyat fakültesi kurulması, dinsel örgütlenmelerin cemaatlere bırakılması ve dinsel vakıfların da bu örgütlere devredilmesini öngören ifadelerle sahip olmuştur⁹. Yeni gelişen muhalefetin yarattığı

⁶ Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Muhiddin Baha Pars Meclis'te yaptıkları konuşmalarda konunun hararetli savunucularından olmuşlardır. Nadir Nadi, "Gençliğe ve Dine Dair", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1947.

⁷ *Ulus*, 16 Şubat 1947.

⁸ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 180.

⁹ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 182.

cesaretle İstanbul'da yayın yapan gazeteler ortak bir deklarasyon yayınlayarak demokratik bir anayasa isteklerini dile getirmişler ve içlerinde laiklik ilkesinin de yer aldığı altı ilkenin anayasadan çıkarılması gerektiğini öne sürmüşlerdir.

Muhalefetin sıkça gündeme getirdiği dini eğitim konusu iktidar çevreleri arasında da taraftar bulunca İsmet İnönü'nün laiklik politikalarında bir yumuşama belirmiştir. Bu yumuşamanın ilk sonuçları Çankaya köşkünde düzenlenen bir akşam yemeği sırasında İsmet İnönü'nün dönemin başbakanı Hasan Saka ve bazı hükümet üyelerine görüşlerini açıklamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerinde İnönü; ilkokullarda seçmeli din dersi verilmesini, Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altında imam ve hatip yetiştirecek okulların açılmasını ve bir ilahiyat fakültesi kurulmasını belirtmiştir. Verdiği kararın gerekçesini ise;

“...laiklik ilkeleri kesinlikle zedelenmemek üzere ulusun toplumsal gerçeklerine arkamızı çevirmek doğru olmaz... Demokrasilerde kör bağnazlığın, kör inadin yeri yoktur. Laiklik ilkesi saklı kalmak üzere moral gereksinimlere cevap verecek bir duruma bir an önce gelmek, ülkede geniş bir ferahlık ve sempati havası estirecektir¹⁰”.

Görüldüğü gibi İnönü'nün böylesi bir karar almasında toplumsal ve siyasi istekler önemli rol oynamıştır. Atatürk döneminden beri değiştirilemeyen din temelli toplumsal yapı çok partili hayatın başlamasıyla birlikte yeniden etkisini hissettirmiş ve şimdi iktidarı kendi isteklerine uygun düşecek politikalar üretmeye zorlamıştır.

İnönü'nün kabinenin ileri gelenlerine aktardığı görüşler önce Bakanlar Kurulu'nda sonrasında ise parti genel kurulunda tartışılmış ve İmam-hatip okullarının Diyanet İşleri Başkanlığı değil de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olması şartıyla kabul edilmiştir. Bu anlayıştaki gerekçe, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olmaksızın eğitim verecek kurumların 'Öğretim Birliği Yasası'na aykırı düşmesidir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın CHP grubunun kararları doğrultusunda uygulamaya geçmesiyle birlikte 15 Ocak 1949 tarihinde biri Ankara, diğeri de İstanbul'da olmak üzere İmam-hatip kursları açılmıştır¹¹. Aynı ay içerisinde İzmir, Adana, Erzurum ve Diyarbakır'da da kurslar açılmış, Konya, Kastamonu, Bursa ve Trabzon'da da birer kurs açılması

¹⁰ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 183.

¹¹ *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1949.

kararlaştırılmıştır¹². İsteğe bağlı din derslerinin ilkokullarda uygulanması ile ilahiyat fakültesi kurulması çalışmaları¹³ ise Hasan Saka'nın başbakanlığından sonra bu görevi yürüten Şemsettin Günaltay döneminde gerçekleşmiştir.

1950 seçimlerine yaklaşıldığı dönemde muhalefete kayan oyları geri alma endişesi artan CHP, 22 Mart tarihinde sınırlı bir af yasası çıkarmıştır. Bu yasaya göre; 29 Ekim 1948 tarihinden önce işlenmiş olan bazı suçlar af kapsamına alınmıştır. Ancak Nazım Hikmet bu affın kapsamı dışında tutulmuş 'Bizim Köy' romanının yazarı Mahmut Makal da solculuk yaptığı gerekçesiyle tutuklanmıştır. Bu yasanın dışında 'Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılmasına' ilişkin yasada yapılan değişiklik¹⁴ ile Kanuni Sultan Süleyman ile Mimar Sinan ve Barbaros Hayrettin Paşa gibi Türk büyüklerinin türbeleri devlet töreni ile açılmıştır. CHP'de görülen bu değişiklikler içerisinde en dikkat çekici olanı ise ilan edilen seçim bildirisinde anayasada yer alan 6 ilkenin çıkarılacağına dair söylemdi. Bununla birlikte 6 ilke, partinin genel prensipleri olarak varlığını sürdürecekti. CHP'nin seçim bildirisinde böyle bir bildirimde bulunması Batı demokrasilerinde olduğu tarzda bir anayasaya sahip olmak açıklanmıştı. Ancak kuşku yok ki CHP'nin bu politikasında muhalefet partilerinin bu yöndeki taleplerinin toplumsal destek görmüş olmasının etkisi büyüktü¹⁵.

Yine de gelinen noktanın Türkiye'nin dış ilişkilerinden bağımsız olduğu düşünülmemelidir. ABD ile imzalanan ve Fulbright Anlaşması olarak anılan 'Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri ve Türkiye Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki Anlaşma'nın sonucu olarak Milli Eğitim Amerikan çıkarları doğrultusunda biçimlenmiştir¹⁶. Örneğin bu anlaşmanın beşinci maddesine göre; *Komisyon, dördü TC vatandaşı ve dördü ABD vatandaşı olmak üzere sekiz üyeden kurulu olacaktır. Bunlara ek olarak Türkiye'deki ABD diplomatik heyetinin başı (Amerikan Büyükelçisi) komisyonun fahri başkanı olacaktır. Komisyonunda oyların eşit olması durumunda kesin oyu misyon şefi (Amerikan Büyükelçisi) verecektir*" şeklinde düzenlenmiştir¹⁷.

¹² *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1949.

¹³ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1949.

¹⁴ *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1950.

¹⁵ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, ss. 297-298.

¹⁶ Cengiz Özakıncı, *Türkiye'nin Siyasi İntiharı, Yeni Osmanlı Tuzağı*, Otopsi Yay., Aralık, 2006, s. 99.

¹⁷ Cengiz Özakıncı, *a.g.e.*, s. 100.

Görüldüğü gibi CHP'nin din açılımında belirleyici etken çok partili dönem ve dış ilişkiler olmuştur. 1946 yılında başlayan tartışmalar giderek şiddetini arttırmış ve CHP yöneticilerinin hem dünya görüşlerine hem de geçmişteki politikalarına ters düşecek sonuçlar yaratmıştır. Bu noktada kazançlı olan siyasal İslam söylemlerini daha rahat ve güçlü bir şekilde dillendiren tutucu kesimler olmuştur. Bu politikalarına rağmen CHP'nin 1950 yılında gerçekleşen seçimlerde başarı kazanamaması ise farklı bir sorunu ortaya çıkarmıştır: Din adına üretilen politikaların bir sonunun olmaması. Çünkü CHP'ye göre daha muhafazakar bir tutum sergileyen DP, yılların getirdiği süreçte CHP'nin yıpranmışlığından da yararlanarak 1950 seçimlerinde mutlak bir başarı sağlayacaktır.

I - DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDAN 1980 ASKERİ

DARBESİNE TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLAM

A) İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI YENİ DÜNYA DÜZENİ VE

TÜRKİYE'NİN ROLÜ

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerle birlikte Türkiye'de 27 yıl süren Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı sona ermiştir. Nüfusa kayıtlı 8.5 milyona yakın seçmenin yüzde 88'inin oy kullanması sonucunda Demokrat Parti (DP) 408, CHP 69 ve Millet Partisi (MP) 1 milletvekili çıkarmıştır. 9 aday ise bağımsız olarak meclise girmeye hak kazanmıştır. Seçimler sonucunda CHP yetkilileri kargaşasız ve sakin bir şekilde uzun yıllara dayanan iktidarlarını DP yetkililerine devretmeyi bilmişlerdir. Türkiye'de cumhuriyet döneminde gerçek anlamda ilk kez serbest ve çok partili bir seçim sürecinin yaşanmasıyla birlikte DP'nin 10 yıl sürecek iktidarı başlamıştır. Pek çoklarına göre CHP'nin böyle bir tutum takınmayacağı, iktidarını devretmeyeceği düşünülmüştür. Veya gerçekleşecek seçimler sonucunda CHP'nin yanlış bir hesap sonucu iktidarını teslim ettiği, aslında iktidarlarını korumayı bekledikleri söylenmektedir. Aslında bu iddialar gerçekçi görünmemektedir. Seçimlere gidilirken CHP yetkililerinin ne kadar oy alabileceklerini hesap etmemiş olmaları pek akla yatkın görünmemektedir¹⁸. CHP'nin kaybedeceğini bilerek ve bunu göze alarak seçimlere gitmesi konusunda en akla yatkın açıklama ülkede yıllardır süregelen demokrasi birikiminin nihayet bir genel seçimle neticelenmesidir¹⁹.

Bununla birlikte Türkiye'de çok partili hayatın başlamasını ve CHP'nin iktidarı devredişini yalnızca iç faktörlere ve ülkede oluşa gelen demokrasi birikimine bağlamak eksik olur. İkinci Dünya Savaşı'nın Almanya ve Japonya'nın teslimiyetiyle birlikte sona ermesi sonrasında dünya ölçeğinde iki büyük ve zinde güç kalmıştı. Bunlardan biri

¹⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yay., 6. Baskı, Ankara, 1998, ss. 312-313.

¹⁹ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 313.

topraklarında savaş görmemiş ve savaşın getirdiği dinamizmle birlikte askeri ve ekonomik olarak güçlenmiş Amerika Birleşik Devletleri (ABD), diğeri ise Türkiye'nin kuzey komşusu ve 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'ndan bu yana ilişkilerini müttefik sayılabilecek bir düzeyde sürdürdüğü Sovyetler Birliği.

İkinci Dünya Savaşı sonrası hem ABD hem de Türkiye'nin dış politika öncelikleri radikal değişikliklere uğradı. Amerika, Monroe Doktrinini²⁰ ile kendi kıtasına kapandığı 1800'lü yılların başından bu yana ilk kez dünya politikalarına girer duruma gelmişti. Kurulduğu dönemden bu yana tarafsızlık ilkesi güderek ittifaklardan uzak durma çabası içinde olan Türkiye ise yeni askeri ve siyasi ittifaklara açık hale gelmişti. Bu iki ülke, politika değişikliklerine paralel olarak birbirleriyle ittifak kurmada çıkarlarının olduğunu fark ederek 1940'lı yılların sonlarına doğru önce ikili anlaşmalar yoluyla sonra da NATO çatısı altında ortaklık kurdular²¹.

Öte yandan ideolojileri uyuşmamakla birlikte Milli Mücadele yıllarının mirasıyla Türk-Sovyet ilişkileri en az 20 yıldan beri dostane bir şekilde sürmekteydi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği Türkiye'ye yönelik bu sıcak politikasını terk etmiş görünmekteydi. Artık, yeni oluşan ortamda gücüne güvenerek Çarlık Rusya döneminden kalma istekleri Türkiye'ye ilettiler. 1945 ve 1946 yıllarında gelen bu istekler; Boğazlarda üs elde etme ve Türkiye'nin doğu sınırında kendi lehine bir takım düzeltmelere gidilmesiydi. İkinci Dünya Savaşı boyunca tarafsızlık politikası takip etmiş olan Türkiye, kuzey komşusunun bu önemli talepleri karşısında büyük bir endişe duydu. Amerika'nın başını çektiği Batı kamuoyunu yanına çekebilme adına bazı jestleri gündeme getirdi. Bu ülkelerin desteği ile Sovyet isteklerine direnen Türkiye'ye ilk somut destek, aslında çok önceden vefat etmiş olan Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin ABD deniz filosunun

²⁰ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yay, 2004, s. 65'te Monroe Doktrini şu şekilde belirtilmiştir: a) Başkan Monroe'ye göre, Birleşik Amerika Avrupa'nın işlerine karışmamaktadır. Amerika'nın Avrupa ile hiç bir politik ilgisi yoktur ve Avrupa işlerine karışmayacaktır. Buna karşılık; Avrupa devletleri de Amerika kıtasının iç işlerine karışmamalıdır ve Amerika kıtasından uzak durmalıdır. b) Amerika'nın bu isteğine rağmen, eğer herhangi bir Avrupa devleti Amerika kıtasına ayak basar ve bu kıtada sömürgecilik teşebbüsünde bulunursa, Amerika Birleşik Devletleri bu hareketi düşmanca bir hareket sayacak ve Avrupa devletleri Birleşik Amerika'yı karşısında bulacaktır.

²¹ Nasuh Uslu, *Türk – Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 2000, s. 43.

gözdelerinden Missouri zırhlısı ile Türkiye'ye getirilmesi oldu²². Buradaki mesaj çok açıktı; dünya ölçeğinde bir hakimiyet yarışına girişen ABD ve Sovyetler Birliği çekişmesinde ABD, Sovyetlerin tehdidine maruz kalan Türkiye'ye destek veriyordu. Zaten Türkiye'nin de istediği buydu. Herhangi bir büyük gücün desteği olmaksızın Sovyet isteklerine karşı koyamayacağını anlayan Türkiye, adeta Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında ve İkinci Dünya Savaşı sırasında oynadığı denge oyununu yeniden sahneliyordu.

Sovyet tehdidinin dürtüsü sonucu ABD ile gelişen ilişkiler 1947 Mart'ında Truman doktrininin ilan edilmesiyle ileri bir noktaya ulaştı²³. Bu doktrine göre Yunanistan ve Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yayılcı tehdidi altındaydı ve bu ülkelere yardım edilmesi gerekiyordu. Bu yardımlar kapsamında Yunanistan'a 300, Türkiye'ye 100 milyon ABD doları destek verildi²⁴. Ayrıca bazı askeri ve teknik malzemenin de satışı sağlandı. Böylece Türkiye, resmen Batı ittifakındaki yerini almış oluyordu. Bu önemli gelişmeyi 1948 yılında Türkiye'nin Marshall Planı'na katılması izledi. Marshall Planı Avrupa ülkeleri arasında ekonomik işbirliği için ilk adımı oluşturdu. Türkiye'nin de yer aldığı 16 Avrupa ülkesinin katılımı ile Haziran – Eylül 1947 tarihleri arasında Paris'te düzenlenen konferanslar sonucunda dört süreli Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı hazırlandı ve bu ABD'ye verildi. ABD 3 Nisan 1948'de Ekonomik İş Birliği Kanunu çıkararak Avrupa'ya yardıma başladı. Bunun üzerine 16 Avrupa ülkesi 16 Nisan 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE) yi kurdular. Bu düşüncelerin paralelinde 17 Mart 1948'de Batı Avrupa Birliği, 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kuruldu²⁵.

Türkiye'de ise Marshall planı gereğince yapılacak yardım ve başkaca temin edilecek Amerikan kredileri işleri ile görevli olmak ve Başbakanlığa bağlı bulunmak üzere 'Amerikan Kredileri Komitesi' adında bir komite kurulması kararı alınmıştı²⁶. Başkanı ve başkan yardımcısı Başbakan tarafından belirlenecek olan komite, Tarım,

²² *Cumhuriyet*, 5 ve 6 Nisan 1946.

²³ Truman Doktrininde ABD'nin Türkiye'ye verdiği destek; "Türkiye'nin milli bütünlüğü Ortadoğu nizamı için şarttır" ifadesiyle ortaya konulmuştu. *Cumhuriyet*, 13 Mart 1947.

²⁴ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1947.

²⁵ Hikmet Erdoğan, *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*, IQ Kültür – Sanat Yay., İstanbul, Nisan, 2004, s. 59.

²⁶ *BCA*, No: 080. 18. 01. 02/116. 48. 10. Sayı: 3/7758. Bkz. Ek.1.

Maliye, Ulaştırma, Ekonomi ve Bayındırlık bakanlıklarından ayrılacak uzmanlardan oluşacaktı²⁷. Komitenin görevleri ise şu şekilde saptanmıştı; a) Hükümetin görüşüne uygun olarak istenecek kredi mevzularında gerekli planları hazırlamak, Birleşmiş Milletler Avrupa İktisadi Konseyi, Avrupa İktisadi İşbirliği Organizasyonu ve Amerikan Yardım İdaresi tarafından istenecek bilgileri toplamak ve göndermek ve yapılacak iç ve dış müzakereleri icra ve idare etmek, plan ve kredi taleplerini ilgili merciler nezdinde savunmak. b) Yapılacak yardımların öngörülen maksatlar dışında kullanılmaması için gerekli tedbirleri almak ve tesirli istifadeyi sağlayacak murakabe tesis etmek. c) Yardımlarla yapılan işlerin yapılmış safhaları ve ilerleyişlerini takip ederek zaman zaman bunlardan ilgili teşekkül ve heyetlere bilgi vermek. d) Türkiye’de teşekkül edecek Amerika misyonunun isteyeceği bilgileri vermek ve misyon ile ilgili Bakanlık ve daireler arasında irtibat sağlamak e) Marshall Planına ilişkin diğer bütün işleri görmek²⁸.

Sovyetler Birliği’nin Montrö Sözleşmesi’nin değiştirilmesi ile Boğazların savunulmasına ortak olmak istemesi ve bunda ısrar etmesi Amerika’nın Türkiye’yi desteklemesine neden olmuştur. Türkiye’nin Sovyet egemenliği altına girmesi kısaca bir süre sonra Yunanistan’ın da aynı akıbete uğraması demektir. Bu da bütün Akdeniz ve Orta Doğu dengesinin bozulmasına ve bu bölgenin tehlikeye düşmesine neden olacaktır. Bu bakımdan ABD, Sovyet isteklerine karşı kesin bir tutum takınılması ve Sovyet Birliği’nin Türkiye’ye yerleşmesine engel olmalı idi. ABD bundan sonra 15 Ağustos 1946’da Akdeniz’e büyük bir deniz kuvveti göndereceğini açıkladı. 19 Ağustos’ta Sovyetler Birliği tarafından tepkiyle karşılandı. Türkiye bu suretle ABD desteğini sağlama yoluna girmişti. 1947 yılından itibaren Yunanistan ve Türkiye’ye yapılan yardım 1948’de “Dış Yardım Kanunu” olarak kabul edilip miktarı artırıldı. Ayrıca Marshall Planı ile bu yardım daha da çoğaltıldı. 4 Temmuz 1948’de ABD ile Türkiye Ankara’da ekonomik yardım ile ilgili bir anlaşma imzaladılar²⁹. Türk-Amerikan

²⁷ BCA, No: 080. 18. 01. 02/116. 48. 10. Sayı: 3/7758. Bkz. Ek.1.

²⁸ BCA, No: 080. 18. 01. 02/116. 48. 10. Sayı: 3/7758. Bkz. Ek.1.

²⁹ Hikmet Erdoğdu, *a.g.e.*, s. 59.

ilişkilerinin bu şekilde gelişmesiyle Türkiye NATO'ya girdi (18 Şubat 1952)³⁰ ve iki devlet arasındaki ilişkilerde yeni bir dönem başladı.

Aslında Türkiye'nin Batı ittifakındaki yerini alma çabaları, Sovyetler Birliği tehdidi ile ilgili olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin son yüzyılından beri ülkede gelişen Batılılaşma anlayışının doğal bir sonucudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında da Atatürk ve CHP liderleri yıllarca savaştıkları Batılılar ile ilişkilerini tedricen geliştirmişlerdi. Zaten Sovyetler Birliği'nin bütün arzu ve çabasına rağmen yeni cumhuriyet sosyalist bir model benimsemeyerek, Batılı liberal ekonomik politikaları takip etmiştir. Bu politikanın ilk belirtileri 1923 Şubat'ında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'ne kadar uzanır. Bu kongre sırasında özellikle İngiliz tarzı liberal ekonomik modelin izleneceğinin işaretleri sergilenmiştir. Dolayısıyla 1945 sonrası ABD'nin yanında yer almak, Türkiye'de yadırganan ve tepki toplayan bir sonuç yaratmamıştır. Tüm bunlara Sovyetler Birliği'nin talepleri de eklenince ABD ile gerçekleşen ittifak iktidar çevrelerinde ve kamuoyunda bir sevinç ve rahatlama yaratmıştır.

Tabii ABD öncülüğündeki Batı ittifakının Türkiye'yi arasına alabilmesi için Türkiye'nin de yerine getirmesi gereken bazı ödevler vardı. Her şeyden önce Batı ittifakına üye olan ülkelerin tamamında çok partili demokratik hayat hüküm sürmekteydi. Türkiye'de ise 27 yıldır devam eden ve artık savaş yıllarının sıkıntısıyla hayli yıpranmış durumda bulunan CHP iktidarı bulunmaktaydı. Aslında 1946 yılında DP, 1948 yılında ise MP'nin kurulması çok partili hayatın başlangıcı olmuştur. Ancak 1946 yılında gerçekleşen seçimlere şaibe karışması ve CHP'nin hile yaptığı söylentilerinin sıklıkla dillendirilmesi, 1950 yılına gelindiğinde seçimleri kaybetse bile CHP'nin iktidarını devretmeyebileceği düşünülmüştür.

Ancak yukarıda da anlatıldığı gibi 1950 yılında CHP, herhangi bir sorun yaratmadan iktidarını DP'ye teslim etmiştir. Burada ortaya çıkan durum hem CHP yöneticilerinin Atatürk döneminden beri idealleri olan çok partili demokratik bir Türkiye yaratma düşüncesine uygun düşmekte hem de yer almak istedikleri Batı ittifakında görülen yönetim biçimlerine uygun düşmektedir. Zaten ABD'nin çok partili bir hayat sürsün veya sürmesin o dönem için Türkiye ile ilişkisini belirleyen temel

³⁰ *Milliyet*, 19 Şubat 1952.

nokta, Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı sahip olduğu stratejik önemidir. Avrupa'nın içlerine kadar sokulmuş olan Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye, O'nu Karadeniz'de tutacak, Boğazlar üzerinde egemenliğini engelleyecek, Ortadoğu'ya ulaşması önünde bir set çekecek ülke olarak önemli bir konumdadır. Türkiye'deki liderlerin de ABD ölçüsündeki değerlerinin farkında olmaksızın sırf böyle bir etki yaratmak amacıyla çok partili demokratik hayata geçmek istediklerini düşünmek yanıltıcı olur³¹.

Bununla birlikte Türkiye'nin Batı ittifakı içerisindeki görevi sadece diğerleri gibi çok partili bir demokrasinin yaşatılmasıyla sınırlı değildi. Her şeyden önce Türkiye, Sovyetler Birliği'nin güney komşusudur. Ve sadece Türkiye değil Avrupa'nın bir çok devleti de Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarının kendilerini tehdit ettiğini düşünmektedir. Bu durumda Türkiye, Batı'da görülen 'Sovyet yayılmacılığı' düşüncesine karşı bir ileri karakol görevi görmektedir³². Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin tehdidi sadece askeri düzeyde değildir. Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de Sovyetler Birliği kaynaklı 'komünist' rejim tehlikesi olduğu düşünülmüştür. Bu tehlikeye karşı ise Türkiye'deki düşünce yapısının daha dini nitelikli bir hal alması için çalışmalar başlamıştır. Komünist rejimin panzehiri olarak 'dini eğitim' uygun görülmüştür. Özellikle genç kitleler üzerinde etkili olabilmek amacıyla dini ve milliyetçi (Atatürk milliyetçiliğinden farklı bir anlayış olarak) nitelikli eğitim politikaları ağırlığı giderek artan bir oranda gündeme gelecektir.

Görüldüğü gibi 1946 yılından itibaren Türkiye'de gerçekleşen hızlı değişimler bir bütünlük göstermektedir. CHP'nin, DP'nin gelişen gücü karşısında, tıpkı muhalifi gibi din odaklı politikaları gündeme getirip toplumları bu şekilde etkilemeye çalışması ve komünizm tehdidine karşı yavaş yavaş (özellikle 1950'li yıllarda gelişecek olan) dini nitelikli eğitimi yaygınlaştırması birbirinden bağımsız gelişmeler değildir. Aynı paralellik Türkiye'de çok partili hayatın başlamasına, Batı ittifakı içerisinde yer alma

³¹ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 313.

³² Bu düşünce Türk kamuoyu tarafından da kabul görmüştür. Abidin Daver bir yazısında; "...çünkü bugün Türkiye Yakın ve Ortaşarka doğru taşmak isteyen Sovyet emperyalizmi karşısında bir sed vaziyetindedir. İngiltere gibi Amerika da Boğazlar meselesinde Sovyet istila selini durdurmak hususunda Türkiye'nin tuttuğu siyaseti desteklemektedir... Bu durumda Türkiye'ye mali yardımda bulunmalıdır" diyerek beklentileri ortaya koymuştur. *Cumhuriyet*, 10 Mart 1947.

isteğinin etki etmesinde de görülmektedir. Şimdi ortaya çıkan tabloda Türkiye Batı ittifakının bir üyesi olarak Sovyetler Birliği'ne karşı bir ileri karakol görevi görecektir ve aynı zamanda ülkesinde baş göstermesi olası komünizm tehdidine karşı dini eğitime daha sık yer vererek genç kuşakların bu akımdan etkilenmesinin önüne geçmeye çalışacaktır. Bu durumda da siyasal İslam'ın yükselişi için uygun bir ortam ortaya çıkmıştır.

B) TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLAMIN YÜKSELİŞİNDE İKTİDAR

PARTİLERİNİN ETKİLERİ

1950 yılına gelene dek Türkiye'de siyasal islamın güçlenmesinde; toplumsal yapının, dış faktörlerin ve siyasi partilerin etkileri yukarıda ele alındığı ölçüde görülmüştür. Bu tarihten sonra ise Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasal İslam, önceki dönemlere kıyasla farklı ve daha etkin bir döneme girmiştir. Artık siyasi partiler giderek artan bir oranda din temelli politikalar üretecektir. Temel dürtü Türk toplumsal yapısında yeri hayli fazla olan tutucu çevrelerin desteğini almak olsa da bu gelişmeler yukarıda belirtilen dış faktörlerden bağımsız düşünülmemelidir.

1) Demokrat Parti

1950 Mayıs'ında yapılan genel seçimler sonucunda Demokrat Parti 7.900.000 oyun 4.240.000'ini alarak 408 milletvekili çıkarmıştır. Bu oran bütün oyların % 53.6'sına denk gelmektedir. 3.165.000 oyla % 40'luk bir kesimin desteğini alan Cumhuriyet Halk Partisi ise 69 milletvekili çıkarabilmiştir. Bu orantısız durum, seçimlerden önce CHP ve DP'nin ortaklaşa desteğiyle kabul edilen seçim yasasının yarattığı bir sonuçtur.

1950 seçimlerinde Demokrat Parti'yi iktidara taşıyan temel olgu CHP'nin 27 yıllık iktidarı boyunca yıpranmış olmasıdır. Bununla birlikte DP'nin, kurulduğu 1946 yılından itibaren kitlelerin desteğini almak için CHP'ye oranla daha muhafazakar politikalar üretmiş olmasının da etkisi yadsınamaz. Partinin programı incelendiğinde bunun katı bir laiklik karşıtı söylemle, CHP'nin o gün için uyguladığı politikalarından farklı olduğu düşünülemez. Bu programda siyasetin hiçbir şekilde din ile ilgisi

olmaması gerektiği konusuna değinilmekle birlikte, laikliğin din karşıtlığı olmadığı belirtilmiş ve dinsel öğretimin din hürriyeti olduğuna vurgu yapılmıştır:

“Partimiz, laikliği devletin siyasette, dinde hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde etkili olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde yanlış yorumunu reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır³³.”

Bundan sonraki ifadelerde ise CHP'nin uygulamaya koyduğu din eğitimi konusu bir adım ileriye götürülmüştür:

“Gerek dini eğitim meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması konusunda uzmanlar tarafından esaslı program hazırlanması zorunludur. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi esaslı benzer kurumlar, Milli Eğitim Bakanlığının bu kabil kurumları gibi muhtar (özerk) olmalıdırlar³⁴...”

Parti programının dışında DP'nin 8 Mart tarihinde yayınlanan seçim bildirisinde de dini konularda çok aşırı bir anlayışa rastlanmaz. Bildirinin genel hatlarında; CHP'nin seçim bildirisi 'hayali vaatler' olarak eleştirilmiş, ekonomide devlet müdahaleciliğinin en alt düzeyde tutulacağı, vergilerde indirime gidileceği ve özel girişimciliğin destekleneceği vaat edilmiştir. Bununla birlikte dikkat çeken nokta 'devr-i sabık yaratılmayacağı³⁵' ve 'millete mal olmuş inkılapların ve son demokratik inkılabın sonuçlarının korunacağı' belirtilmiştir. Bu bildiri kamuoyunda genelde olumlu karşılanmıştır. Ancak hangi inkılabın millete mal olup olmadığı konusu, üstünde durulması gereken bir noktadır. Seçim bildirisinin yayınlandığı dönemde üzerinde pek durulmayan bu cümleler ilerleyen süreçte DP yöneticileri tarafından sıkça dillendirilecek ve bir çok devrimden taviz verilmesine yol açacak sonuçlar doğuracaktır. Tabii burada belirleyici olan bazı devrimlerin tutucu çevrelerin muhalefeti sonucunda toplumsal destek görmemesi durumudur. Bu bildiriyle DP, siyasi iktidarını kurmak ve sağlamlaştırmak için din temelli bir çok politika üretebileceğinin işaretlerini vermiştir.

Parti programında ve seçim bildirisinde doğrudan dini referans almayan DP yöneticileri seçim çalışmalarında bu titizliği göstermemişlerdir. Bu dönemde İnönü ve arkadaşlarını en çok zorlayan konu sıkça kendileri hakkında din karşıtı görüşlerin ortaya

³³ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, 4. Kitap (İkinci Bölüm)*, Bilgi Yay., Ankara, 1999, s. 19.

³⁴ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 19.

³⁵ Önceki dönemlerde ülkeyi yönetenlerin yargılanması anlamında kullanılır.

atılmasıdır. Öyle ki CHP yöneticileri Konya’da müftüden, CHP’ye oy vermenin günah olmayacağına dair bir fetva almak zorunda kalmışlardır³⁶.

Seçimlerin ardından, kurulduğu günden bu yana CHP’yi zorlayan ve önemli politika değişikliklerine iten DP’nin iktidar olduktan sonra okuyacağı hükümet programı merak konusu olmuştur. 29 Mayıs tarihinde Meclis’e sunulan programda 14 Mayıs’ın önemi vurgulanmış, CHP iktidarı eleştirilmiş, devletçilik karşıtı ve liberal bir ekonomi anlayışına geçileceğine dair ifadeler yer verilmiştir. Ancak programda etkisi uzun yıllar hissedilecek bir ifade de yer almıştır. Bu ifade seçim bildirisinde olduğu gibi Atatürk devrimlerini bir bütün olarak görmeyip ‘halka mal olanlar’ ve ‘halka mal olmayanlar’ şeklinde ikiye ayıran anlayıştır: “...bundan başka, genel seçim bildirimizde yazıldığı gibi, ulusal mal olmuş devrimleri koruyacağız... Vatandaş hak ve hürriyetlerini ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet düzenini sağlayabilmek için anayasa değişikliğine gidilecektir³⁷.”

Anlaşılan bundan böyle DP yöneticileri, Cumhuriyeti kuran liderlerin ideallerini yansıttığı bazı devrim uygulamalarına ‘halka mal olmamış’ bahanesiyle son verebilecektir. Burada ortaya çıkan temel sorun, bu devrimlerin halka mal olup olmadığına nasıl karar verileceğidir. Görüldüğü kadarıyla, DP yöneticileri bu konuda karar verirken geniş kitlelerin isteklerine göre hareket edeceklerini daha o günden ortaya koymuşlardır. Ancak devrim sürecinde çoğu kez halkın onayının alınması söz konusu olmadığı için bu anlayış ortaya sakat bir durum çıkarmıştır. Buna göre kitlelerin istekleri (ki bu istekler din temelli olacaktı) uğruna bazı devrimlerden vazgeçilebilecek ve siyasi İslam’ın eline önemli bir koz geçecektir. Bundan başka hükümet programında yer alan diğer bir ifadede “irticayı kışkırtıcı girişimlere asla müsaade edilmemekle birlikte din ve vicdan özgürlüklerinin gereğinin yerine getirileceği” vurgulanmış ve laikliğin yeniden tanımlanması da bu düşünceleri güçlendiren bir durum yaratmıştır. Bu yeni tanımda laiklik:

“Programımızda da açıkça ifade edildiği gibi, hakiki laikliği, dinin devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde etkili olmaması şeklinde anlıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri

³⁶ Şerafettin Turan, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, s. 300.

³⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, 4. Kitap (İkinci Bölüm)*, s. 23.

meselesinde, gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek kurumların faaliyete geçmesi konusunda icap eden tedbirleri süratle alma kararındayız³⁸”

biçiminde ifadelendirilmiştir. Böylece devrimleri ‘halk mal olan veya olmayanlar’ şeklinde ikiye ayıran düşüncenin ‘din ve vicdan özgürlüklerinin gereğini yerine getirme’ konusunda da ucu açık ifadeler kullanarak İslam’ın siyasallaşmasının önünü açtığı görülmektedir.

Demokrat Parti hükümetinin programı, CHP’li milletvekillerinin oylamaya katılmamaları sonucunda oturumda hazır bulunan 282 DP’li üyenin oybirliği ile güvenoyu almıştır. Burada ilginç olan durum 126 DP milletvekilinin güven oylamasına katılmamış olmalarıdır. DP saflarında erken sayılabilecek bir dönemde başlayan parti içi muhalefet, Menderes hükümetinin kendi milletvekillerinden yaklaşık % 30’unun güvenoyunu alamaması sonucunu doğurmuştur. Bu güvenoyuyla birlikte yürütme görevine başlayan Menderes hükümeti, iktidarının ilk döneminde gerek bazı devrimci kesimlerin parti programına tepki göstermeleri, gerekse de bazı tutucu-milliyetçi çevrelerin gerici söylemlerini arttırmaları sorunuyla karşılaşmıştır. Bu durum karşısında DP, Türk devriminin sembolü Atatürk’ü korumaya yönelik bazı politikalar üreterek yeni oluşan bu durumun önünü alabileceğini düşünmüştür.

Bu girişimlerden ilki devlet kurumlarına yalnızca Atatürk fotoğraflarının asılmasına yönelik genelgenin yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir (5 Haziran 1950). İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra bir çok yerde İnönü’nün fotoğrafları asılmış, heykelleri dikilmeye başlamıştı. Muhalefetteyken bu durumu sıkça eleştiren DP yöneticileri, İnönü’nün Atatürk dönemini unutturmaya çalıştığı yönünde söylemlerde bulunuyorlardı. İktidara geldiklerinde ise yayınladıkları genelgeyle İnönü’nün fotoğraflarının devlet kurumlarına asılmasını yasaklamışlar, yapılmış ve yapılmakta olan bir çok heykelini ise kaldırtmışlardır. Tabii bu uygulama, CHP’nin iktidarda olduğu bazı belediyelerde gerçekleştirilmiştir. Örneğin, İnönü’nün memleketi Malatya’da belediye başkanının, İnönü’nün fotoğrafını indirmek istememesi üzerine seçimler iptal edilmiş, yenilenen seçimleri yine CHP kazanmış ancak bu defa belediye binasına İnönü’nün fotoğrafı asılmamıştır. Aslında bu uygulama hem Atatürk’e sahip çıkarak laik çevreleri susturma amacı taşımakta hem de DP’nin en büyük rakibi

³⁸ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 23.

İnönü'nün varlığını devletin çeşitli kademelerinde zayıf düşürme hareketi olarak yorumlanabilir.

DP yöneticilerinin Atatürk'e sahip çıkarak laik çevreleri susturma girişiminin ikinci adımı, 25 Temmuz 1951 tarihinde TBMM'de kabul edilen 'Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'un kabulü ile gerçekleşmiştir. DP'yi böyle bir yasa çıkarmaya iten gelişme Atatürk heykellerine ve büstlerine peşi sıra saldırıların düzenlenmesiydi. Bu saldırılardan ilki Kırşehir'deki Atatürk heykeline düzenlenmiş, bunu Ankara Orduevi'nin karşısındaki heykele yapılan saldırı izlemiştir. Saldırganların yakalanmasıyla anlaşıldığına göre bu saldırıları Tıcani tarikatı ve onun lideri Kemal Pilavoğlu düzenlemiştir³⁹.

Tabii bu gelişmeler hem toplumda hem de kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır. Ülkede Atatürk'e bağlılık mitinglerinin düzenlenmesi ve CHP yanlısı Ulus gazetesinde konuyla ilgili çıkan yazılar DP yöneticilerini harekete geçirmiştir. Dönemin Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu'na göre "Atatürk'ün manevi varlığını korumak" amacıyla bir yasa tasarısı hazırlanmıştı⁴⁰. Tasarı, kamuoyunda tartışıldığı dönemde İnönü'nün de destek vereceğini açıklamasıyla Meclis gündemine gelmiş ve 50 karşıt, 6 çekimser ve 232 oyla kabul edilmiştir. Atatürk Hakkında İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'a göre; 'Atatürk'ün anısına açıkça hakaret eden ya da söven' bir kişi '1 yıldan 3 yıla kadar' değişen hapis cezasına çarptırılacaktır. Onun heykeline, büstüne ya da kabrine saldıranlara da '1 yıldan 4 yıla kadar ağır hapis cezası' verilecektir⁴¹. Başbakan Menderes'in tasarının görüşüldüğü sırada Atatürk'e ve O'nun manevi şahsına sahip çıkan bir konuşma yapması olumlu bir gelişmedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken konu, DP'yi bu yasayı çıkarmaya iten gelişmelerde kendi izlediği politikaların etkisinin olduğudur. Bu politikalara ve gelişmelere belirli çevrelerin tepki göstermesi sonucunda DP yöneticileri harekete geçmişlerdir. Bununla birlikte Nadir Nadi'nin bir

³⁹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, 4. Kitap (İkinci Bölüm)*, s. 53'te anlatıldığına göre; Pilavoğlu, tutuklanmasının ardından laiklik karşıtı eylemlerde bulunduğu gerekçesiyle hakkında açılan dava sonucunda suçlu bulunacak ve Bozcaada'ya sürülecektir. Ancak burada bazı üzüm bağlarını satın aldıktan sonra şarap ticaretiyle uğraşacak ve bu yolla zengin olacaktır.

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1951.

⁴¹ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 57.

yazısında belirttiği gibi; sorunun çözümü yasalar yoluyla Atatürk'ü korumak değil, bu sorunu ortaya çıkaran gelişmelerin temeline inerek kalıcı çözümler bulmaktır⁴².

Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e taşınması da Demokrat Parti'nin iktidarında olmuştur. 10 Kasım 1938 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini yuman Atatürk'ün naaşı 19 Kasım'da Ankara'ya getirilmiş ve geçici olmak kaydıyla Etnografya Müzesi'ne konulmuştu. Hükümetin aldığı karar üzerine Ankara'nın her yerinden görünebilir özellikte olan Rasattepe üzerinde bir anıtmezar inşa edilecekti. Bu yapının mimarisi için ise bir yarışma düzenlenecekti. Yarışmada sunulan projeler içerisinde Türk mimarlar Prof. Emin Onat ve Doç. Orhan Arda'nın ortak projeleri takdire değer görmüş ve Anıtkabir'in yapımına 1944 Ekim'inde başlanmıştı. Bununla birlikte 1950 yılına dek, II. Dünya Savaşı ve sonrası dönemin yarattığı ekonomik sıkıntılardan dolayı bu projede fazla bir ilerleme sağlanamamıştı. Şimdi DP yöneticileri özellikle Celal Bayar öncülüğünde bu projeye hız kazandırarak tamamlamak için girişim başlatmışlardı. 1950 yılında hız kazanan inşaat çalışmaları 3 yıl sürmüş ve 1953 yılında tamamlanmıştır. Atatürk'ün naaşı ölümünün 15. yılına denk gelen 10 Kasım 1953 tarihinde Etnografya Müzesi'nden alınıp Anıtkabir'e taşınmıştır. Atatürk'ün naaşının bulunduğu bu görkemli yapının ziyarete açıldığı gün, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evde ziyarete açılmış ve DP'nin Atatürk'ün manevi mirasına sahip çıkma girişimleri böylesine önemli iki gelişmeyle tamamlanmıştır.

Demokrat Parti'nin Atatürk'e şeklen sahip çıkma girişimlerine rağmen uyguladığı politikaların Atatürkçü düşünceyle ilgisi olduğu söylenemez. Bu durumun ilk göstergesi ezanın yeniden Arapça okunmaya başlanmasıyla gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti döneminde de ezanın zaman zaman Türkçe okunduğuna dair kayıtlar görülse de genel anlamda Türkler arasında daima Arapça okunmuştur⁴³. Ancak İslam dininin, halkın konuştuğu Türkçe ile ifade edilmesi yönündeki çabaların Osmanlı Devleti döneminde başladığı muhakkaktır. Bu dönemde Ali Suavi'nin çabaları sıkça gündeme gelmiştir. Cumhuriyet döneminde ise hem ibadet dilinin Türkçe olması, hem de ezanın Türkçe okunması yönünde çalışmalar sivil değil devlet otoritesi tarafından başlatılmıştır. 1928 yılında İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinin hazırladıkları 'dini

⁴² *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1951.

⁴³ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 38.

islah bildirisi'nde duaların Türkçe okutulması yönünde ifadeler yer almıştır. Bu bildirinin Atatürk'ün bilgisinden ne derece bağımsız olduğu tartışılabilir olmakla birlikte Atatürk'ü etkilediği muhakkaktır. Çünkü Kuran'ın Türkçe'ye çevrilmesi ve ezanın Türkçe okunması yönündeki çalışmalar bizzat kendisinin emriyle başlatılmıştır. Çalışmaların sonucunda Türkçe ezan, 1932 yılında okunmuş ve yaygınlaştırılmıştır. Ancak bu gelişmeye de tepkiler çok gecikmemiştir. 1933 Şubatında Bursa Ulucami'de namazdan çıkan bir grup ezanın Türkçe okunmasına tepki göstermişlerdir. Bu tepkiler bastırılmış olsa da hükümet, bir daha bu tip tepkilerin görülmemesi için önlemler almış ve ezanı Türkçe dışında bir dilde okuyanlara 3 ay hapis cezasını öngörmüştür.

Bu yasaya rağmen ezanın Arapça okunmasına yönelik istekler kesilmemiştir. Gerek Atatürk döneminde gerekse de sonrasında bu yöndeki talepler çok yüksek sesle olmamakla birlikte duyulmaya devam etmiştir. Ancak daha güçlü talepler 1946 sonrası çok partili hayata geçilmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Burada da Demokrat Parti'nin önemli bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra Millet Partisi'nin izlediği muhafazakar-dinci politikalar laiklik karşıtı çevrelerin tepkilerinin güçlenmesine yol açmıştır. 1950 seçimleri öncesinde bir çok DP yöneticisinin ezanın yeniden Arapça okunacağına yönelik söylemleri görülmüştür. Bu ifadeler o dönem için seçimlerde geniş kitlelerin oylarını alma politikası gibi algılansa da durumun böyle olmadığı DP iktidarının ilk günlerinde anlaşılmıştır. Henüz DP'nin hükümet programının Meclis Grubunda görüşüldüğü gün, ezanın Arapça okunması yönündeki ilk istek gündeme gelmiştir. Elazığ Milletvekili Şevki Yazman'ın başbakanı ilettiği bu istek olumlu karşılanmış olacak ki 5 Haziran tarihinde DP yanlısı yayınlarıyla tanınan Zafer gazetesi '*Arapça ezana müsaade ediliyor*' başlığını atmıştır. Gazete haberinde başbakanın "*Ezanı Türkçe okuma konusunda ısrar etmek vicdan hürriyetine karşı bir taassuptur*" sözleri yer almıştır⁴⁴. Bununla birlikte "*irticaya, taassuba karşı mücadelenin süreceği ve millete mal olmuş inkılapların korunacağı*" söylemi de tekrarlanmıştır. Başbakanın bu söylemleriyle daha da hız kazanan gelişme ikinci kez 13 Haziran tarihinde DP grubunda gündeme gelmesinin ardından bazı DP'lilerin yasa önerisiyle Meclis gündemine taşınmıştır. Buna göre; ezanın Türkçe dışında bir dilde okunmasını

⁴⁴ Zafer, 5 Haziran 1950.

yasaklayan Ceza Yasası'nın 526. maddesindeki ilgili bendin kaldırılmasının önü açılmıştır. Aslında DP yetkilileri bu gelişmeyle doğrudan ezanın Arapça okunmasını sağlamıyorlar ancak bu durumun önündeki engeli kaldırarak din görevlilerinin önünü açıyorlardı.

Bu gelişmeler yaşanırken CHP'nin tutumu ise hayli ilginç olmuştur. Seçimlerde aldığı ağır yenilginin etkisiyle DP'nin bu girişimine direnmek şöyle dursun güçlü bir ses dahi çıkaramamıştır. Örneğin konunun Meclis'te tartışıldığı gün CHP adına söz alan Cemal Reşit Eyüpoğlu önerinin aleyhinde değil üzerinde konuşmuştur. Anlaşıldığına göre CHP yöneticileri partilerinin üstlendiği tarihi misyonu, seçimlerde aldıkları beklenmedik ağır yenilginin etkisiyle unutmuş görünmektedir. Bununla birlikte CHP'nin direnmelerinin Meclisteki aritmetik oran düşünüldüğünde pek de fayda etmeyeceği muhakkaktır.

Konu tartışılırken DP yöneticilerinin de mutlak bir fikir birliği içinde olmadıklarını belirtmek gerekir. Örneğin Cumhurbaşkanı Celal Bayar konunun öneminden yola çıkarak böyle hızlı bir şekilde ele alınmaması gerektiği, zaman içerisinde çözülebileceğini bizzat başbakan Adnan Menderes'e iletmiştir. Ancak Menderes, seçimler öncesinde halka bu konuda söz verildiğini, şimdi geri adım atılamayacağını söyleyerek kararlı tutumunu ifade etmiştir⁴⁵. Kaldı ki cumhurbaşkanı seçildikten sonra partiden ve partideki genel başkanlık görevinden de istifa etmek zorunda kalan Bayar'ın yerine Menderes genel başkanlığa seçilmiştir. Yani Menderes hem başbakan hem de parti genel başkanı sıfatıyla artık kendisini daha güçlü hissetmektedir.

Bu esnada politikalarına engel olabileceğini düşündüğü ordu içerisinde de bir takım tasfiye hareketlerine girmiştir. Zaten seçimlerden önce bazı emekli generalleri milletvekili adayı göstererek ordu çevrelerinde de kendisine yandaş bulmuş olan Menderes, asker kökenli milletvekili Seyfi Kurtbek'in 8 Haziran gecesi darbe yapılacağı uyarısı üzerine bu tasfiye hareketini gündeme getirmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman, İkinci Başkan İzzet Aksalur, eski Genelkurmay Başkanlarından Orgeneral Kazım Orbay, Salih Omurtag ve Hakkı

⁴⁵ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 40.

Akoğuz emekliye sevk edilmişlerdir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da desteği ile gerçekleşen tasfiyeler sonucunda Genelkurmay Başkanlığına Orgeneral Nuri Yamut, İkinci Başkanlığa da Korgeneral Şahap Gürler getirilmiştir. Tasfiye hareketi bu kadarla da sınırlı kalmamış ve takip eden kısa süre içerisinde 15 general ve 150 albay emekliye sevk edilmişlerdir.

Artık Türkçe ezandan vazgeçilmesi yönünde hiçbir engelin kalmamasıyla, DP milletvekillerinin hazırladığı tasarı 16 Haziran 1950 tarihinde Meclise getirilmiştir⁴⁶. Böylece aynı günün akşamı ezanın yurdun bir çok yerinde 18 yıl aradan sonra tekrar Arapça okunması sağlanmıştır. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü'nün anılan tarihte Anadolu Ajansı'na geçtiği metinde, "*Arapça ezan ve kamet okuyanlar hakkında ceza hükmü koyan Türk Ceza Kanunu'nun beşyüz yirmi altıncı maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 16 Haziran 1950 tarihli oturumunda kabul olunan 5665 sayılı kanunla değiştirilmiş ve bu hüküm maddeden çıkarılmıştır.*

Kanun Cumhurbaşkanı tarafından tasdik edilmiş olup 17 Haziran 1950 tarihli resmi gazetede yayınlanacak ikinci maddesi gereğince aynı tarihte yürürlüğe girecektir. Binaenaleyh 17 Haziran 1950 tarihinden itibaren ezanın ve kametin Arapça okunması serbest olduğu Başbakanlıktan vilayetlere telle tebliğ edilmiştir"⁴⁷.

1960 askeri müdahalesinden sonra bir süre iktidarı üstlenen Milli Birlik Komitesi'nin bazı üyeleri yeniden Türkçe ezana geçmek istedilerse de yeterli çoğunluğu sağlayamadıklarından bu girişimleri başarısız kalmıştır. Bu dönemde Devlet Başkanı Cemal Gürsel, İsmet İnönü ile gerçekleşen görüşmesinde, ibadetin Türkçeleştirilmesini ve Türkçe ezanı istediklerini ancak tepkilerden çekindiklerini dile getirmiştir⁴⁸.

1950 yılında yaşanan bu gelişme, DP'nin iktidar olduktan sonra İslam dinini siyasallaştırdığının ilk ifadesidir. Ancak DP yöneticileri bu hareketlerinin olumlu sonuçlarını iktidarlara açısından görmüş olacaklar ki bu yöndeki politikaları git gide hız kazanacaktır. Böylece başta Atatürk devrimleri olmak üzere toplumsal ayrışmalara

⁴⁶ *Milliyet*, 17 Haziran 1950.

⁴⁷ *BCA*, No: 030. 01/51. 306. 2. Sayı: 3378/6-2356 Tarih. 16 Haziran 1950. Bkz. Ek.4.

⁴⁸ Semih Kalkanoğlu, *İsmet İnönü, Din ve Laiklik*, Tekin Yay., İstanbul, 1991, s. 197.

varacak sonuçlar yaratarak Türkiye’yi uzun sürecek bir laik-antilaik çatışmasına doğru sürükleyecektir.

Türkçe’yi zenginleştirmek ve toplumu ilgilendiren konulardaki metinleri halkın anlayabileceği şekilde Türkçeleştirmek çabalarının bir diğer örneği de ‘Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda görülmüştür. Aslında Arapça ve Farsça kelimelerin yerine öz Türkçe kelimeler türetmek ve dili ulusallaştırmak amacıyla 1930’lu yılların başından itibaren çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların en somut örneği 12 Temmuz 1932 tarihinde kurulan Türk Tarih Kurumu’dur. Kurum, bir çok alanda yerleşmiş yabancı kökenli kelimelerin Türkçe asıllarını türeterek çok önemli faydalar sağlamıştır. Bununla birlikte eski hukuk metinlerinden oluşmuş dönemin anayasası Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Türkçeleştirilmesi çalışmaları ancak Atatürk’ün ölümünden sonra 1943 yılında ele alınabilmiştir. CHP Meclis Grubundan belirlenen ve aralarında Adnan Menderes’in de bulunduğu çoğu hukukçu milletvekillerinden oluşan 20 kişilik bir yarkurulun çalışmaları sonucunda ortaya çıkan yeni metne ‘anayasa’ adı verilmiştir. Anayasanın, 10 Ocak 1945 tarihinde kabul edilmesiyle birlikte 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Ancak dil alanında yürütülen uluslaşma çabaları da tutucu-dinci çevrelerden tepkiler almıştır. Bu tepkilerin temel dayanağı türetilen yeni kelimelerle birlikte yapay bir dilin oluştuğudur. Eleştirilere göre, bu yapay dil kuşaklar arasında iletişim sorununu gündeme getirmektedir. Bu eleştirileri de siyasi anlamda sahiplenen Demokrat Parti olmuştur. Parti programında dil devrimini ve Türk Dil Kurumu’nun çalışmalarını eleştiren bir söylemle; “*Türk dilinin milli bünyesine uygun olarak süratle gelişmesi yolundaki ilmi çalışmalara yardım etmek*” ifadesi yer almıştır⁴⁹. Böylece Türk Dil Kurumu’nun çalışmaları ilmi olmamakla suçlanmış ve türetilen bazı kelimelerin Türk dilinin milli bünyesine uygun olmadığı vurgulanmıştır. DP’nin 1950 yılında iktidar olmasıyla da dil devrimi ve sonuçları fazlasıyla tartışılır olmuştur⁵⁰. Bu tartışmalar sonucunda ‘yaşayan dil’ ve ‘yapay dil’ adında adlandırmalar ortaya çıkmış ve dil devrimi ile sonuçları ağır eleştirilere uğramıştır.

⁴⁹ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 45.

⁵⁰ Bu konuda örnek bir yazı için; *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1950.

Bu eleştirilerin birkaç yıl boyunca devam etmesinin ardından 1952 Mart'ında DP milletvekilleri harekete geçmişler ve Anayasadaki bazı sözcüklerin değiştirilmesi için TBMM başkanlığına bir öneri sunmuşlardır. 204 milletvekilinin imzasıyla verilen öneride dikkat çekici imzalar Fuat Köprülü ve Halide Edip Adıvar'dan gelmiştir. Çünkü bu kişiler, gerek Türkçü görüşleriyle gerekse de Atatürk ve İnönü iktidarları döneminde dil devrimi yönündeki çalışmaları desteklemeleriyle tanınmaktadırlar. Öneri, 26 Aralık 1952 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve '491 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Tekrar Mer'iyete Konulması Hakkında Kanun' olarak adlandırılmıştır⁵¹.

Görüldüğü gibi çok partili hayatın başlamasıyla birlikte kurulmuş olan yeni siyasi partiler iktidardaki CHP ile karşıtlıklarını en çok dini alan üzerine oturtmuşlardır. Bunu yaparken amaçları, CHP'nin karşıtı olan tutucu çevrelerin desteğini almaktır. Ancak bu politikalar Atatürk dönemi devrimlerinden geri dönülmesine yol açacak olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Tabii bu gelişmelerin başlangıç noktası çok partili demokratik sistemin başlamasıyla görülen CHP politikalarıdır. CHP tarafından İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesinin açılmasının dışında ilkokullara koyulan din dersleri, 1950 yılından sonra iktidara gelen DP yöneticilerinin dini uygulamaları daha ileriye taşımalarına cesaret vermiştir. DP'nin, yukarıda belirtilen uygulamaları yürürlüğe koyduğu dönemde ülkede siyasal İslam'ın sınırlarının olamayacağını belirten uygulamalar görülmüştür. Her ne kadar başbakan Menderes ülkede irtica sorununun olmadığını belirten konuşmalar yapsa da muhaliflerinden muhafazakar Millet Partisi, dini politikaları kendisine daha fazla referans alır olmuştur. Tabii böyle bir durumda eleştirilerin odak noktasını dine yeteri kadar önem vermemekle suçladığı DP almaktadır. Bu gelişmeler, DP yöneticilerini bazı önlemler alma yoluna itmiştir. Bunların en önemlisi, 'Vicdan ve Toplanma Hürriyetlerinin Korunması' hakkında bir tasarinin hazırlanıp Meclis'e sunulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu tasarıya göre, dini siyasete alet edenler hakkında verilecek cezaların arttırılması istenmiştir. Konuyla ilgili görüşlerini açıklayan Başbakan Menderes, tasarinin dini siyasete alet etmeyi önleme ve

⁵¹ *Cumhuriyet*, 8 Mart 1952'de belirtildiğine göre; Köprülü ve 222 arkadaşı, anayasanın dilini, yaşayan dile çevirmek amacıyla DP Grubu adına bir teklif hazırlayarak TBMM'ye anayasanın yeni metni ile birlikte sunmuşlardır. Yeni metin bugün meclis matbaasında basılarak milletvekillerine dağıtılmıştır. Yeni metinde, Bakanlar Kurulu (İcra Vekilleri Heyeti), Devrimcilik (İnkılapçılık), suç (cürüm), ivedili (evleviyet), olarak kabul edilmektedir.

siyasal toplantılarda güvenlik güçlerinin alacağı önlemleri arttırma amacıyla hazırlandığını belirtmiştir. Ayrıca; “*Bütün meselenin esası şudur: dini siyasete alet etmekte devam edecek miyiz, etmeyecek miyiz?*” diyerek ülkede irticanın olmadığı yolundaki söylemleriyle çelişir duruma gelmiştir⁵². Söz konusu tasarı, 24 Temmuz 1953 yılında yasalaşarak yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte DP dini siyasete alet etme politikasından vazgeçmemiştir. Bu yasa MP yöneticilerine bir gözdağı aracı olarak kullanılmış böylece din odaklı politikaları DP tekelinde tutma şansını sağlamıştır.

DP'nin İslam'ı siyasallaştırmasında kendisinden önceki iktidar partisi CHP'nin politikalarından cesaret aldığından bahsetmiştik. Bunun en önemli göstergesi ise CHP döneminde ilkokullarda okutulan seçmeli din derslerinin zorunlu hale getirilmesidir. DP, bu uygulamayı iktidarının ilk döneminde, fazla vakit kaybetmeden gerçekleştirmiştir. Okullarda okutulacak din derslerinin programları, kitapları ve öğretmenlerinin aydınlatılması konuları üzerinde incelemeler yapmak üzere Milli Eğitim Bakanlığında toplanan yetkili karma komisyonun raporuna dayanılarak ‘*Türk çocuklarının diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi dini ihtiyaçlarına da cevap vermek üzere ilkokullarda din öğretimi yapılmasının uygun olduğu, Bakanlıkça bastırılmış olan ilkokul din dersleri kitaplarının şimdilik maksada yettiği, bu hususta öğretmenlere rehber olacak bir kitabın hazırlanması gerektiği*’ Bakanlar Kurulu’nda kararlaştırılmıştır⁵³.

Bunun bir sonraki adımı zorunlu din dersi uygulamasının ortaokullarda da başlatılması olmuştur. DP'nin 1955 Ekim’inde gerçekleşen IV. Kongresinde bu yönde bir karar alınmıştır. Alınan bu karar çok geniş yankılar uyandırmış ve DP saflarından dahi bu karara tepki gösterenler olmuştur. Bu tepkilerden bir tanesinde Hikmet Bayur, ilkokullarda okutulan zorunlu din dersinin yeterli olduğunu savunmuştur. Bu tepkilere rağmen, ortaokullarda din dersi uygulaması zorunlu olmamak kaydıyla başlamıştır. Buna yönelik Bakanlar kurulu kararnamesi ise 13 Ağustos 1956 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır⁵⁴. Burada dikkati çeken konu uygulamanın zorunlu olmamasıdır. Ancak dersi almak isteyen öğrenci velisinin değil de almak istemeyenin

⁵² Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 142.

⁵³ *BCA*, No: 080. 18. 01. 02/124. 81. 15. Tarih. 04 Kasım1950. Sayı: 3/12018. Bkz. Ek.2.

⁵⁴ *BCA*, No: 080. 18. 01. 02/144. 68. 140. Sayı: 4/7805. Tarih. 13 Ağustos 1956. Bkz. Ek.3.

önceden okullara başvurması zorunlu kılınmıştır. Böylelikle toplumsal bir baskı psikolojisi yaratılıp kararnamede öyle olmamasına rağmen uygulama fiilen zorunlu hale getirilmiştir⁵⁵. Bu uygulama beraberinde bu dersleri verecek öğreticilerin yetiştirilmesi sorununu da beraberinde getirmiştir. Aslında ülkede bu tip öğreticilerin yetişmesi için bir İlahiyat Fakültesi olmakla birlikte bunun dışında yüksek eğitim kurumları gerekli görülmüştür. Böylece üniversiteler bünyesinde ve özerk olması istenmeyen ‘Yüksek İslam Enstitüsü’ adı verilen bir kurum ortaya çıkmıştır. Bu uygulamayla birlikte dönemin iktidarının kendisine daha fazla bağlı bir kurum yaratmak istediği görülmektedir. Çünkü bu enstitüler üniversiteler içerisinde bir fakülte olmayıp doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmışlardır.

Demokrat Parti’nin uygulamaya koyduğu bu politikalar ülkede din ve laiklik konularını daha fazla gündeme getirmiştir. Bunun sonucunda her iki tarafında kamuoyuna yeni öneriler sunduğu bir ortam belirmiştir. Bazı çevreler dinde reform yapılmasını savunurken diğer bir grup ise dinin devlet tarafından yasalarla güvence altına alınmasını savunur olmuştur. Aslında dinde reform konusu Atatürk döneminde de gündeme gelmiş hatta yapılan çalışmalar sonucunda duaların ayakta ve müzikler eşliğinde, kadınla erkeğin bir arada olduğu şekilde yapılması yönünde öneriler gündeme gelmiştir. Ancak bu önerilerin uygulanması o dönem için erken görülmüş olacak ki hayata geçirilmemiştir. Demokrat Parti iktidarı döneminde ise bu öneriler iktidar desteğinden yoksun, sadece bazı aydınlar tarafından gündeme getirilmiş ve kamuoyunda tartışılmıştır. Ancak bu öneriler belli kesimlerin tepkisini çekmiş olacak ki, dine hakaret edildiği yolundaki söylemler daha fazla seslendirilir olmuştur. Bu söylemlerin siyasi alandaki temsilciliğini ise DP Nevşehir Milletvekili Münip Hayri Ürgüplü yapmıştır. Meclise taşıdığı önerisinde Ürgüplü, ceza yasasının 175. maddesinin değiştirilmesi istemiştir. Böylelikle, din yada mezheplerden birini ya da peygamberlerden herhangi birini aşağılayanların, hakaret edenlerin 6 aya kadar hapis cezasına çarptırılmaları öngörülmüştür⁵⁶. Ancak Meclis Genel Kurulu’nda tartışılan öneri reddedilmiş ve bir daha ele alınmamıştır.

⁵⁵ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 144.

⁵⁶ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 147.

Bununla birlikte Demokrat Parti'nin dini siyasete alet etme politikası giderek artmıştır. Bunda önemli bir etki 1957 seçimlerinde DP'nin oy kaybına uğramasıdır. Bu tarihten sonra DP'nin açık bir biçimde tarikatlarla işbirliği içerisine girdiği görülmüştür. Said-i Nursi'nin DP'yi desteklemesi bunun açık bir kanıtıdır. DP iktidarı döneminde sürgün hayatı yaşayan ancak bu hali sona eren Said-i Nursi, Ankara'ya gelişinde DP milletvekilleriyle görüşmüş ve sonrasında yandaşlarına yazdığı mektuplarla DP'nin desteklenmesini istemiştir. Bu durumun gösterdiği gibi, çok partili hayatın yaşanmasıyla birlikte oy alabilmek uğruna, laik cumhuriyetin ve Atatürk devrimlerinin temel nitelikleri konusunda hassas olmayan bazı iktidarlar Türkiye'yi geri dönüşü olmayan açmazlara sürükleyebilmişlerdir.

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri müdahalenin de en büyük dayanaklarından bir tanesi Türkiye'de Atatürk devrimlerinden geriye dönüşü yaşanması olmuştur. DP'nin bu yönde uyguladığı politikaların kamuoyunda tartışılması, yabancı devlet adamlarının ve misyon sahiplerinin Menderes'in dini politikaya alet ettiği yönünde kendi hükümetlerine bildirimde bulunmaları ve toplumun bazı kesimlerinde tepki yaratması Menderes iktidarının sonunu hazırlamıştır. Bu tepkilerin en önemlisi Türk siyasi tarihine '555 K'⁵⁷ olarak geçen olaydır.

Özellikle üniversite öğrencileri arasında büyük tepki görmeye başlayan DP politikaları, başbakan Adnan Menderes'e yönelik bir öfke olarak kendisini göstermiştir. Bu tepkilerin ortaya çıkma nedenleri, Menderes iktidarının Atatürk devrimlerinden vazgeçilmesine yol açacak uygulamalara izin vermesi olduğu kadar, basın özgürlüğünü kısıtlayıcı uygulamalar, toplantı ve gösterileri haklarını kısıtlayıcı 'Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Yasası'nı yürürlüğe koymasıdır. Ülkenin çeşitli yerlerinde görülen tepkiler 1960 Mayıs'ında toplu bir hal almış ve öğrenciler arasında bir şifre olan '555 K' söylemiyle farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu söyleme göre beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay Meydanında Menderes Hükümeti aleyhine bir gösteri düzenlenmesi planlanmıştır. Tabii hükümetin böyle bir gösteriye tepki göstereceği düşünülerek kulaktan kulağa '555 K' şifresiyle duyurulmuştur. Bu gizliliğe rağmen hükümetin de bu gösteriden haberi olmuştur. Menderes, öğrencilere kendisini ifade edebilmek amacıyla

⁵⁷ 5 Mayıs 1960 tarihinde Ankara, Kızılay'da Demokrat Parti aleyhtarı öğrencilerin yaptığı eylem. Adını 5. ayın, 5. günü, saat 5'te gerçekleşmesinden almıştır.

bu gösteriye gitmiş, toplulukla iletişim kurma olanakları aramış ancak ummadığı bir tepkiyle karşılaşmıştır. Bu tepkinin sonucunda gösteri alanından bir arabaya bindirilerek uzaklaşmak zorunda kalmıştır. 555 K Olayı Menderes iktidarı için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü gösterinin gerçekleştiği 5 Mayıs tarihinden, askeri müdahaleye dek geçen sürede tepkiler bir türlü yatıştırılamamıştır. Üniversite öğrencilerinin gösterdiği tepkilerin dışında, üniversite öğretim görevlileri ve bilhassa ordudaki genç subaylar da Menderes iktidarı ile problemlili duruma gelmişlerdir. Bu tepkilerin önünü alamayan Menderes, özellikle üniversite profesörlerine yönelik tepkisini sertleştirmiş ve onları sıkça ‘kara cüppeliler’ olarak nitelemiştir. Menderes’in bu söylemlerinde, üniversite öğretim görevlilerinin öğrencileri kışkırttıkları düşüncesi yatmaktadır.

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale 10 yıllık Menderes iktidarının sonunu getirmiştir. Bu müdahale bir çok nedene bağlanabilir. Ancak kesin olan şudur ki, Demokrat Parti iktidarının uyguladığı laiklik karşıtı politikalarından da bağımsız olarak ortaya çıkmamıştır.

2) 1961-1965 Yılları Arasında Cumhuriyet Halk Partisi

1960 askeri müdahalesinin ardından 15 Ekim 1961 yılında gerçekleşen genel seçimler sonucunda en fazla oy alan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) hükümeti kurma görevini üstlenmiştir. Bununla birlikte CHP’nin bu iktidarı kendisini destekleyen çevrelerde buruk bir sevince yol açmıştır. Çünkü aldığı oy oranı beklentilerin altında kalmış ve tek başına iktidara gelememiştir. CHP’nin bu dönemki iktidar ortağı henüz sekiz ay önce kurulmuş olan Adalet Partisi (AP) olmuştur. DP geleneğinin devamı niteliğinde kurulmuş olan bu parti ile koalisyona gitmek, İnönü CHP’sinin Atatürk dönemi CHP’sinden ne kadar uzaklaştığını gösteren politikaların doğmasına yol açacaktır. CHP-AP Koalisyon hükümetinin programına bakıldığında devrimler konusunun ele alınış biçimi açısından dikkat çekicidir. Programda; “*Cumhuriyet hükümeti, bütün üyeleri ile Atatürk ıslahatının ilkeleri üzerinde karardır*” denilmiştir⁵⁸. Bu metinde ‘ıslahat’ kelimesinin yer alması farklı bir durumdur. Atatürk’ün eylemlerinin devrim veya en azından Arapça karşılığı olan inkılap şeklinde değil de bir iyileştirme, düzeltme anlamı içeren ‘ıslahat’ şeklinde ele alınması en

⁵⁸ Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, s. 203.

azından o dönem için ilginç bir durumdur. 1960 askeri müdahalesinin gerekçesini oluşturan ‘Atatürk devrimlerinden uzaklaşılması’ konusunun hafızalardaki yeri böylesine tazeyken bu iki partinin ‘ıslahat’ terimini kullanmaları, sonraki süreçte gerçekleştirilecek eylemlere işaret etmesi anlamında önemlidir. Bu durum, elbette DP’nin devamı niteliğindeki AP’nin hükümette yer almasının bir sonucudur. Ancak CHP’nin de 1940’lı yıllardaki çizgisinin çok uzağında olduğu, çok partili hayatın yaşanmasıyla birlikte devrimci çizgisinde belirgin yumuşamaların yaşandığı bir gerçektir.

Örneğin AP ile koalisyonun dayattığı sonuçlardan biri de İmam-Hatip Okullarına verilen tavizler olmuştur. 1962 Temmuz’unda İmam-Hatip Okulları’nın orta kısımlarının kapatılması gündeme geldiğinde İnönü; “İmam-Hatip Okulları’nın orta sınıflarının kaldırılacağına dair çıkan haber, Eğitim Bakanı tarafından kesinlikle asılsız olarak vasıflandırılmıştır. *Sınıfların lağvedilmesi şöyle dursun, bilakis genel kültürlerinin genişletilmesi ve bunların daha aydın yetiştirilmesi için gerekli önlemleri almak kararındayız*” demiştir⁵⁹. İnönü’nün böyle bir açıklama yapması hem AP ile olan koalisyonunu sürdürme isteğinden hem de bazı toplumsal kesimlerin tepkisini almak istememesiyle ilgilidir.

Çok partili hayatın CHP politikalarında ne derece belirleyici olduğu, İnönü öncülüğünde kurulan ikinci koalisyon hükümetinin programında da anlaşılacaktır. Bu hükümetin laiklik ve devrimler konusuna bakışı şu şekilde ifade edilmiştir;

“Türkiye’de rejim Atatürk devrimleri üzerine kurulmuş bir demokrasi yönetimidir. Anayasamızda tarifini bulan Atatürk miliyetçiliği ve laik devlet yönetimi esastır. Hükümetimiz aşırı sağcılık ve solculuk akımlarına karşı koyacaktır. Karma hükümet, ilkenin kaderini demokratik rejimin kalıcı olmasıyla sıkı sıkıya ilgili görmekte ve Anayasanın mutlak egemenliğini sağlamayı başta gelen görev saymaktadır. Bu görüşümüzün doğal sonucu olarak, demokratik rejimi tehlikeye düşürecek ve anayasa egemenliğini zedeleyecek mahiyetteki hiçbir kışkırtmayı hoş görmeyeceğiz”⁶⁰.

İki hükümet programı arasında görülen en belirgin fark ‘ıslahat’ kelimesi yerine doğrudan ‘devrim’ sözcüğünün kullanılması olmuştur. Bu hükümetin sunuc konuşmasında İnönü, 2 Temmuz 1962 tarihinde din ve inanç üzerine görüşlerini ve

⁵⁹ Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, s. 205.

⁶⁰ Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, s. 204.

programdaki ilgili kısımları açıklarken şu noktalara vurgu yapmıştır; “*Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmalarını, halkımızın bugünkü ve yarınki gereksinimlerini karşılayarak yeterliğe ve verimli bir gelişmeye kavuşturabilmek, aydın din adamları yetiştirmek ve bunları layık oldukları gönenç düzeyine ulaştırmak için gerekli önlemler alınacaktır*”⁶¹.

Bu açıklamada dikkat çekici nokta ‘halkın gereksinimleri’ vurgusudur. Elbette toplumlar için, hele de Türk toplumu gibi aydınlanma sürecini tamamlayamamış toplumlar için din önemli bir olgudur. Ancak bunun devlet tarafından böylesine sahiplenilmesi kuşku yok ki Atatürk dönemine ters düşen bir uygulamadır. Tüm bunlarla birlikte İnönü'nün iktidarda olması AP'nin bir çok olası din odaklı uygulamasına set çekmesi açısından önemli sayılmalıdır.

3) Adalet Partisi

Adalet Partisi (AP), 11 Şubat 1961 tarihinde Ragıp Gümüşpala başkanlığında kurulmuş bir partidir⁶². Gümüşpala, 1960 askeri müdahalesinin ardından müdahaleyi düzenleyen subayların oluşturduğu ve ülkede iktidarı elinde tutan Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmiştir. Bununla birlikte MBK üyeleri ile uyum içinde olmadığı ve kendilerini tam desteklemediği gerekçesiyle adlarına Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) adı verilen 235 generalle birlikte üç ay gibi kısa bir süre sonra emekliye sevk edilmiştir⁶³.

Gümüşpala'nın dışında Tahsin Demiray, Şinasi Osma, İhsan Önal, Ethem Menemencioğlu gibi isimlerin kurucu listesinde yer aldığı parti ideolojisini ve tabanını büyük oranda Demokrat Parti'ye dayandırmıştır⁶⁴. AP partisi yöneticileri büyük oranda DP yöneticisi veya sempatizanı olarak göze çarpmaktadır. Partinin ve yöneticilerinin bu özelliklerinden dolayı AP'si kurucularının daha kuruluş aşamasında bir sıkıntıya düştükleri görülmektedir. Buna göre, her ne kadar askeri müdahaleyi gerçekleştiren subaylar ve MBK üyeleri en kısa zamanda çok partili rejime geri döneceğini ve her

⁶¹ Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, s. 205.

⁶² Milliyet, 12 Şubat 1961.

⁶³ Hikmet Özdemir, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, Cem Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2002, s. 234.

⁶⁴ Tanel Demirel, *Adalet Partisi, ideoloji ve Politika*, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 29.

eğilimden düşünceye Türk demokrasisinde yer vereceklerini beyan ettilerse de yeniden müdahaleye gerekçe oluşturan şartların ortaya çıkmasına izin vermeyecekleri de bilinmekteydi⁶⁵. Bu nedenlerle parti kurucularının emekli bir subay olan Ragıp Gümüşpala'yı parti başkanlığına getirmeleri anlamlıdır. Eski bir genelkurmay başkanı olan Gümüşpala sayesinde AP en azından kuruluş aşamasında 27 Mayıs karşıtı bir parti izlenimi vermekten kurtulmuştur.

Bununla birlikte DP'nin sahip olduğu ideoloji çok geçmeden Türk siyasetindeki konumunu belirlemesine yol açacaktır. 1964 tarihinde Ragıp Gümüşpala'nın vefatının ardından aynı yıl genel başkanlığa Süleyman Demirel seçilecektir. Bu sonuç ordu, CHP kanadı ve kamuoyunda olumlu bir durum olarak karşılanmıştır. Çünkü Demirel'in, AP Kongresinde yarıştığı rakibi Saadettin Bilgiç daha dindar ve milliyetçi kesimle ilişkileri kuvvetli bir adaydı. Ayrıca her ne kadar bu yönde doğrudan belirtiler yoksa da Demirel'in parti genel başkanlığının Amerika Birleşik Devletleri tarafından da desteklendiği kanısı kamuoyunda yaygındır⁶⁶. Demirel'in başkanlığı ve Türk siyasetindeki askeri müdahale sonrası normalleşme süreciyle birlikte AP, DP'nin siyasi, ekonomik ve sosyal politikalarının devamı niteliğinde politikalar üretecektir. AP'nin Türk siyasetindeki konumu aslında yalnızca onun DP'nin mirasına sahip çıkması olarak tanımlanmamalıdır. Bu durum Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti'nde görülen bürokrat ve aydın kesim ile bunların dışında kalan ve çoğunluğunu taşrada oluşturan kesim arasındaki siyasi çatışmanın devamı niteliğindedir. Devletin merkezinde bulunan bürokrat-sivil aydın kesimin iktidarı elinde tutması ve bunun bir süre sonra ordu tarafından da desteklenmesi olgusu İttihat ve Terakki Cemiyeti (ve sonrasında partisi) aracılığıyla temsil edilecektir. Bu grubun dışında kalan taşra eşrafı, toprak sahipleri ve din adamları ise iktidara muhalif bir tutum takınacaklardır. Bu ikili yapı, Cumhuriyetin ilanından sonra da kendisini gösterecektir. Genel anlamda CHP'nin temsil ettiği merkezdeki iktidarın gerçekleştirdiği devrimler, kendi dışında kalan taşradaki ayan, eşraf ve din adamlarının tepkisini çekecek ve bu grup geniş halk kesimlerinin desteğini alarak toplumsal bölünmeyi derinleştirecektir. Bir önceki bölümde de anlatıldığı gibi DP de bu bölünme sonucunda ortaya çıkacak ve taşradaki yerel güçlerin

⁶⁵ Hikmet Özdemir, *a.g.e.*, s. 230.

⁶⁶ Tanel Demirel, *a.g.e.*, s. 38.

desteği ile devrimleri benimsememiş halk kesimlerinin de desteğini alarak iktidar olacaktır. şimdi Türk siyasi yaşamında beliren bu farklılığın 1960'lar Türkiye'sindeki aktörleri CHP ve AP olacaktır.

1961 yılı sonrasında İnönü öncülüğünde yaşanan koalisyonların kalıcı bir hükümet modeli oluşturamaması ve sonucunda 3. İnönü Hükümetinin 1965 şubat'ında düşürülmesi 1965 genel seçimleri öncesinde AP'yi iktidara taşımiştı. Yeni kurulan hükümetin başkanlığına AP listesinden seçilen bağımsız Kayseri senatörü Suat Hayri rgpl seçilmiştir. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ise henüz milletvekili olmamakla birlikte Başbakan yardımcılığına getirilmiştir. Ancak AP'nin kesin iktidarı 1965 Ekim'inde gerçekleşen seçimlerin sonucunda gerekleřmiřtir⁶⁷. Bu seçimlerde AP, oyların yaklaşık yüzde 53'n alarak 240 sandalye elde etmiştir. CHP ise yüzde 28.7 oy alarak 134 sandalye kazanmıştır. Böylelikle Türkiye'de, 27 Ekim 1965 tarihinde Süleyman Demirel başbakanlığında başlayıp, 12 Mart askeri müdahalesi ile son bulacak AP iktidarı dönemi başlamıştır.

Adalet Partisi, kurulduğu 1961 yılından itibaren Türkiye'de tutucu-muhafazakar çevrelerin benimsediği ve siyaset yaptıkları bir parti olmuştur. Her ne kadar 1950'li yıllarda kurulan Millet Partisi din odaklı politikaları DP ve AP'ye göre daha fazla benimsemişse de gerçek anlamda bir İslamcı parti değildi. 1960'lı yıllara gelindiğinde bu görüşe sahip insanlar AP çatısı altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1970'li yıllarda kurulacak olan Milli Nizam ve Milli Selamet Partilerinin kadroları da bu dönemde ilk siyasi deneyimlerini Adalet Partisi çatısı altında vermişlerdir. Bu anlamda Adalet Partisi'nin izlediği din odaklı politikaların dışında bu kadrolara yer vermesi de siyasal İslam adına anlamlıdır. Örneğin bu kişiler içerisinde en önemlilerinden biri Hasan Aksay'dır. AP Genel Başkan Yardımcılığı ve Grup Başkanvekilliğine kadar yükselen Aksay bir süre sonra DP'nin politikalarını beğenmeyecek ve parti içi muhalefetin sesi olacaktır. Aksay'ın bu yöndeki söylemlerinin nedeni AP'nin milli olmayan politikalarıdır⁶⁸. Bu kadroların AP içerisinde yer almalarının dışında Süleyman Demirel'in de bu dönemde dini toplumlara yakın dşncelere sahip olduğu görülmektedir. Demirel'in sonraki yıllarda çeşitli konularda açıkladığı görüşleri

⁶⁷ *Milliyet*, 10 Ekim 1965.

⁶⁸ Abdullah Manaz, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, Ayraç Yay., Ankara, 2005, s. 394.

kendisinin siyasal İslam, laiklik, demokrasi ve çağdaşlık gibi konulara yaklaşımını anlama açısından önemlidir. Örneğin 1985 Ekim’inde Köprü dergisinde yayımlanan bir röportajında demokrasiyi şöyle tanımlamıştır;

“Demokrasi herkesin istediği işi tutabilmesi, istediği sözü söyleyebilmesi, istediği yere gidebilmesi, istediği şekilde inançlarına sahip olabilmesi, istediği şekilde ibadet edebilmesi, manevi ve maddi cepheleriyle hür olmasının adıdır. Bunda devlet için veya millet için bir tehlike yoktur”⁶⁹.

Bu düşüncesinden anlaşıldığı kadarıyla Demirel, demokrasi kavramını DP yöneticilerinden farklı değerlendirmemiştir. Tanımda inanç ve manevi özgürlük kavramlarına yaptığı vurgu, DP’nin muhafazakar geleneğinin takipçisi olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. Bu röportajının devamında İslam ve demokrasi arasında kurduğu bağı açıklayan Demirel, *“İslamın temel kaideleri, emirleri, nehiyleri, insanlığa gösterdiği istikamet, demokrasinin gösterdiği istikamet ile temelde birleşiktir”* demiştir. Demokrasiyi çok partili hayatla özdeşleştiren Demirel;

“Atatürk idaresini ihya etmeye kalktığınız takdirde, netice itibariyle tek parti idaresini özlemekten başka yapacağınız bir şey yoktur. Mesela diyorsanız ki, ‘Dört cereyan benim partimin içinde bir araya geldi’, işte o tek partidir. Başka parti yoktur da, ondan olur bu. Yoksa fırka diye geldiğiniz vakit, birden fazla fırka olmayan yerde demokrasi olmaz”⁷⁰.

sözleriyle Atatürk idaresini tek parti yönetimine ve bu durumu da demokrasi dışı bir tutuma bağlamıştır. *“Halk aydın kopukluğu, Türkiye’de demokrasi mücadelesinin şekillenmesine nasıl tesir etmiştir”* sorusuna verdiği cevapta Demirel,

“Tabii ki, Türkiye’deki idarede, halk mı idare etsin, aydın mı idare etsin tartışması vardır. Tek parti, aslında aydın iradesidir. Tek partide aydının halka gitmesi mecburiyeti yoktur. Siyasi güç olarak şekillendirdiğiniz meclisin ve onun tepesindeki kişilerin halka bir borcu yoktur. Ve nihayet onun meydana getirdiği devlet idaresinin, bürokrasinin de halka bir mecburiyeti yoktur. Türkiye’nin idaresinde halkın bir güç haline gelmesi, bürokrasiyi ve tek parti zihniyetindeki siyasetçiyi rahatsız etmiştir. Belki 1960’ın kökünde de bu vardır. Bizim devlet halktan rahatsız olmuştur”⁷¹.

Demirel’in bu sözlerinde de görüldüğü gibi kendisi, Atatürk ve sonrasında görülen tek parti yönetimini halka karşı bir aydın despotizmi olarak görmüş ve bu dönemin uygulamalarını keyfi uygulamalar olarak tanımlamıştır. Ayrıca halk ve

⁶⁹ Süleyman Demirel, *İslam, Demokrasi, Laiklik*, Mülakatlar: Kazım Güleçyüz, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1991, s. 11.

⁷⁰ Süleyman Demirel, *a.g.e.*, ss. 22-23.

⁷¹ Süleyman Demirel, *a.g.e.*, ss. 27.28.

yönetimdeki aydın kesimin karşıtlığı durumu, aydın kesimin halkın yararına olmayan veya sadece kendi çıkarları adına politikalar ürettiği anlamında düşünülebilir. 1960 yılında gerçekleşen askeri müdahaleyi de yönetici-aydın kesimin iktidarı yeniden ele almak için gerçekleştirdikleri bir eylem olarak görmesi dikkat çekici bir değerlendirmedir. Demirel bu değerlendirmeyi yaparken Türkiye'deki askeri müdahaleler sorununa yalnızca tek yönlü bakmış, ordu tarafından açıklanan müdahale gerekçelerini nedense bu yorumundaki değerlendirmeye almamıştır. Tabii bu durum, politikalarını geniş halk yığınlarının desteğini almak için biçimlendirmiş bir siyasetçinin söylemlerine uygun düşmektedir. Ayrıca Demirel'in bu mülakatı verdiği dergi Yeni Asya grubu adındaki Nurcu bir cemaatin yayın organıdır. Hitap ettiği kitlelere ulaşma düşüncesi de Demirel'in bu söylemlerini şekillendirmiş olabilir. Örneğin aynı cemaatten bir kişiye verdiği Ağustos 1982 tarihli mülakatında Demirel 12 Eylül darbesinden sonra içinde bulunduğu durumla ilgili sözlerinde; *“Allah yardımcımızdır ve inanan insanlar için zor yoktur. Zor, aşağılanarak gelir. Zaten Kur'an-ı Kerimde birçok yerde inanan insanların zorun üstüne varması, hiçbir şeyden yılmaması, ümitsizliğe düşmemesi Cenab-ı Allah'ın kelamı olarak zikredilmiştir”*⁷² diyerek hitap ettiği kitleye özgü söylemlerine ne kadar dikkat ettiğinin örneklerini vermiştir. Çünkü bu sözlerine bakılacak olunursa Demirel'in şeriat yanlısı bir lider olduğu dahi düşünülebilir. Ancak kendisi tıpkı Menderes gibi laik düşünceli, moderniteyi benimsemiş bir insan olmakla birlikte din eksenli politikaları sıklıkla uygulayan ve bu yolla geniş kitlelerin desteğini kazanma yolunu seçmiş bir politikacıdır.

Demirel'in bu faydacı politikası, 1965 yılı içerisinde gerçekleşen seçimleri kazanıp başbakan olduğu o yıl içerisinde bütün katı ideolojilere karşı olduklarını açıklamasıyla belirginleşmiştir. Partinin genel söylemleri sol karşıtlığı üzerine kurulmuş olmakla birlikte her türlü 'izm'e karşı olduklarını basına verdikleri beyanlardan anlaşılmaktaydı. Demirel'e göre kendilerinin ideoloji karşıtlığı liberalizm ve kapitalizmi dahi kapsıyordu. Hiçbir katı ideoloji veya sistemden yana değillerdi ve ekonomik görüşleri günün şartlarına göre oluşturuluyordu⁷³. AP'nin kurduğu hükümetin programında gerçekten de katı bir ideolojik söylemden bahsedilmiyordu. Anayasaya,

⁷² Süleyman Demirel, *a.g.e.*, s. 59.

⁷³ *Vatan*, 15 Eylül 1965.

Kemalist reformlara ve demokrasiye bağılı kalınacağını ve devletin görevini vatandaşın can ve mal güvenliğini, çalışma ve seyahat etme hürriyetini sağlama, ülke barışını ve güvenliğini kurmakla sınırlayacağını vaat etmiştir⁷⁴. Bunun yanı sıra İmam-Hatip Okulları, mesleki orta ve teknik okul mezunlarına yüksek öğretim imkanlarını açık tutarak kabiliyetlerini geliştirmelerini sağlayacağız denerek 1940'ların sonundan itibaren uygulanan bir politika için önemli bir söylemde bulunmuşlardır. Ayrıca; *“Anayasamızın laiklik prensibini; vatandaşın dini ihtiyaçlarını baskı altında tutan, din ve ibadet hürriyetini, din eğitimi kısıtlayan bir çerçeve içerisinde mütalaa etmek mümkün değildir. Bütün medeni memleketlerde olduğu gibi, iktisadi ve kültürel alanda süratle mesafe alan memleketimizde de manevi inanç ihtiyacını karşılayacak şekilde din eğitimine önem vereceğiz”* denilerek bu konudaki uygulamaların artarak devam edeceğinin işareti verilmiştir⁷⁵.

Tabii bu pratik söylemler uygulamaya geçtiğinde, tıpkı DP gibi geniş kitlelerin sempatisini kazanma adına bir çok din odaklı uygulama doğurmuştur. Aslında gerçekten de AP, din temelli bir parti değildi. Sürekli referans aldığı dini doktrinleri yoktu. Bu açıdan parti programı ve söylemler uygulamalarla örtüşüyordu. Ancak iktidara gelme ve elinde tutma olgusu, DP iktidarından bu yana artık sağ partiler tarafından çok iyi bilinen din odaklı politikalara çok kez başvurma sonucunu doğurmuştur.

Örneğin, iktidarının ilk günlerinde DP din temelli çevrelerin sempatisini kazanmak için basın-yayının önemini kavramış olacak ki TRT'ye gönderilen bir yazıda dini günlerin coşkulu bir biçimde dinsel yayınlar yapılarak kutlanması istenmiştir. Bu gelişmeyi devlet dairelerine açılan mescitler takip etmiştir. Elbette laik bir devletin çalışma saatleri içerisinde memurlarına böyle bir izin vermesi düşünülemez. Ayrıca bu tip yerlerde ibadethanelerde bulunamaz. Ancak bu durumun gerçekleşmesi doğrudan laik devletin niteliğinde başlayan değişimi göstermektedir. Tabii bu durum kamuoyunda da oldukça tartışılmıştır. Görülen önemli tepkilere rağmen AP yöneticilerinin bu konuda geri adım atmamaları, devlet memurlarının mesai saatleri içerisinde namaz kılabilmeleri

⁷⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980*, Hil Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1994, s. 235.

⁷⁵ Neşe Erdilek, *“Hükümetler ve Programları”*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 4, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s. 1011.

sonucunu doğurmuştur⁷⁶. Bu gelişmelerin sonucunda toplum desteğini arkasında hisseden AP, çeşitli tarikat üyelerini devlet dairelerine yerleştirmeye başlamıştır. Bu yöndeki en önemli gelişme Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yaşanan değişikliktir. Gerçek bir aydın din adamı olan Tevfik Gerçeker'in yerine İbrahim Elmalı'nın bu makama atanmıştır. Aslında bu sonuç, AP Hükümetinin tarikatlarla olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Çünkü İbrahim Elmalı, Nurculuk ile ilişkisi bilinen İstanbul İlim Yayma Derneği'nin tavsiyesi ile bu makama getirilmiştir⁷⁷. Gerçekten de AP ve DP arasındaki benzerliklerden bir tanesi de bu konuda ortaya çıkmaktaydı. Çünkü etkiledikleri geniş kitleler sayesinde seçimlerde belirleyici role sahip olan dini gruplar bu defa da Süleyman Demirel ile iyi ilişkiler geliştirmişler, O'na verdikleri destek sonucunda devletin önemli makamlarına yavaş yavaş kendi düşüncelerine uygun veya kendi içlerinden kişileri yerleştirmeye başlamışlardır.

AP'nin politikalarına tepkiler kamuoyunun çeşitli kesimlerinden olduğu kadar CHP tarafından da seslendirilmiştir. Bu tepkilerin önemli bir kısmının İnönü'den geldiği söylenmelidir. Her ne kadar İnönü ve CHP iktidar yıllarında Atatürk döneminden farklı politikalar uygulamış olsalar da, şimdi yine laikliğin ve devrimlerin en büyük savunucusu durumundadırlar. İnönü ve CHP yöneticilerinin en çok üstünde durdukları konu iktidar partisinin Nurcular ile işbirliği içerisinde olmasıdır. Bu konuda tepki çekmemek için söylemlerinde bir ayırım yapmak zorunda kalmışlardır. Bu ayırımı Nurculuk ile gerçek dindarlığın farklılığına işaret etmişler ve AP lideri Demirel'i Nurcularla işbirliği yapmakla suçlamışlardır. Bu durumun gerici çevrelere verdiği cesarete dikkati çeken İnönü, 1966 Nisan'ında TBMM'de yaptığı bir konuşmada taşra şehirlerinde Atatürk'ün büst ve heykellerini kıran gericilere karşı, irticanın da komünizm kadar tehlikeli olduğunu ileri sürmüştür⁷⁸. Bu durumun kamuoyundaki yankıları da yoğun olmuştur. Özellikle Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Sultanahmet Camii'ndeki Suudi Arabistan Kralı Faysal ve Irak Cumhurbaşkanı General Arif'le namaz kılmasını ve Başbakan'ın Hacıbayram'a Cuma namazına gitmesi din sömürücülüğü olarak yankı bulmuştur.

⁷⁶ Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, s. 206.

⁷⁷ Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, s. 206.

⁷⁸ Meten Tunçay, "Din-Devlet İlişkileri/Laiklik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s. 576.

Türkiye’de ortaya çıkan İslamcı akımların güçlenmesi durumu iki kaynaktan bağımsız düşünülmemelidir. Bunlardan bir tanesi 1961 Anayasası ve onun getirdiği özgürlük ortamı, ikincisi de Türkiye’de güçlenen komünist düşünceye karşı onun panzehiri olarak İslam’ın görülmesidir. 1960 askeri müdahalesinin ardından yapılan yeni anayasa Türkiye tarihinin gördüğü en özgürlükçü anayasadır. Aslında bu durum kendi içerisinde de bir paradoks yaratmıştır. Anayasanın getirdiği bu özgürlük ortamının etkisiyle hem sol hem de İslami parti ve derneklerin sayısı daha önce hiç olmadıkları kadar artmıştır. Bu dernekler arasında, Kuran kursları, dinsel anıtları onarma ve destekleme dernekleri, din adamları dayanışma dernekleri, İlim Yayma Cemiyeti, Komünizmle Mücadele Derneği gösterilebilir⁷⁹. Tabii bu derneklerin isimlerinden öte anlamlar ve faaliyetler içerdiklerini belirtmek gerekir. Çünkü etkiledikleri kitleler ve faaliyet alanlarının ‘din’ gibi çok geniş bir alanı içermesi sonucu bu derneklerin etkileri çok fazla olmuştur. 1965 yılına gelindiğinde Türkiye’deki tüm dernekler içerisinde bu tür dinci derneklerin oranının % 28’e ulaştığı görülmüştür⁸⁰. Yine de bu derneklerin hiçbiri 1970’li yıllara dek bir siyasi partiye dönüşmemiştir. Dönemin tek siyasi parti kurma denemesi Cevat Rifat Atılhan’ın ‘İslami Demokratik Partisi’dir ve bu parti söylemlerini tabana yayamadığı için başarısız olmuştur. Bu yüzden İslami cemiyetlerin tamamı bu dönemde aslında bir İslami parti olmamasına rağmen Demirel’in AP’sine destek vermişlerdir. AP, aslında geniş sermaye ve toprak sahiplerinin desteklediği ve genelde onlara hitap eden liberal bir parti görünümü veriyordu. Ancak elbette iktidara gelmek için İslamcı çevrelerin de desteğini almaktan geri durmamıştır. Bu yüzden de bu çevreler kurulduğu dönemden bu yana kendisini destekliyordu. Ayrıca Demirel’in sık sık Menderes’in İslamcı çevrelere daha geniş bir hareket alanı sağlayan düşüncesine sahip çıkmaya yönelik yaptığı söylemler de bu durumun ortaya çıkmasına yol açıyordu. Demirel ve partisinin gerçekleştirdiği uygulamalar CHP’den çok da farklı bir çizgide olmadığı kanısını çok geçmeden İslamcı derneklerde uyandırmıştır. Ancak bu durumda da AP’yi desteklemeye devam etmişlerdir. Politikalarını kendi ideolojileri açısından yeterli bulmadıkları bu partiye alternatif geliştirme yolundan o dönem için uzak durmuşlardır. Bununla birlikte ortaya çıkan durumda tepkiler biraz farklı noktalara

⁷⁹ Çetin Özek, *Devlet ve Din*, Ada Yay., İstanbul, s. 560.

⁸⁰ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 560.

yönelmiştir. AP ve CHP arasındaki bu benzerlik İslamcı çevrelerin tepkilerini laik CHP'den yeni güçlenmeye başlayan daha sol akımlara yöneltmiştir.

Gerçekten de 1960'lı yılların ikinci yarısında İslamcı derneklerden her birinin üzerinde uzlaştıkları nokta Türkiye'nin komünist akımlardan etkilenmemesi gerektiğidir. Çünkü 1961 anayasasının getirdiği özgürlük ortamından yararlanan bir çok sol grup veya parti kurulmuş hatta bunların en önemlilerinden olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) Meclise dahi girmeyi başarmıştır. Türk demokrasisinin gelişimi açısından hayli sağlıklı sayılabilecek bu gelişme ne yazık ki bir çok tutucu kesim tarafından böyle değerlendirilmemiştir. Sovyetler Birliği ve komünizmin Türkiye'yi etkisi altına alabileceği, bunun da TİP'in varlığı ile kanıtlandığı görüşü bu çevrelerde hakim olmuştur. Bu dönemde güçlenen dernek ve örgütlerin içerisinde en dikkat çekici durumda olan Nurculardır. Nurcuların güçleri, iktidar partisi AP'ye verdikleri destekle doğru orantılıdır. Tıpkı DP döneminde olduğu gibi Süleyman Demirel de kendi partisini 1965 seçimlerinde zafere taşıdıktan sonra bu kesimlerin desteğinin devamı için bazı politikalarını Nurcuların isteğine göre şekillendirmiştir. AP'nin bu yöndeki tutumu yoğun olarak CHP ve İsmet İnönü'nün tepkisini çekmiştir. Kaldı ki gerek 1965 genel seçimleri sırasında, gerekse de sonraki dönemlerde taraflar birbirlerini 'Nurcularla ittifak kurma' ve 'komünist olma' savlarıyla suçlamışlardır.

Yoğun olarak 'komünistlik' iddialarına cevap vermek durumunda kalan CHP yöneticileri en çok AP'nin tarikat gruplarıyla işbirliği içerisinde olmasından rahatsız olmuşlardır. Bu konuyla ilgili 1966 Mayıs'ındaki bir konuşmasında İnönü;

"...ikinci ayakları, din istismarıdır. CHP dinsizdir derler. Bunlar laik Cumhuriyetin düşmanlarıdır. Adını söylemeden Müslümanları Müslümanlara düşman ederler. Bunlar şimdiye kadar tarihimizde geçen mürtecilerden farklıdırlar... Bağımsız Türk Devletini kabul etmez. Türkiye bir Arap devletinin parçası olacaktır. Said-i Nursi'nin tarikatında anayasa yoktur. Cumhuriyet yoktur. Devrimler yoktur. Atatürk ilkeleri ağza alınmaz sözlerle kötülenir"⁸¹

diyerek AP'nin işbirliği yaptığı dini grupların Türkiye açısından yaratacağı sakıncalara dikkati çekmiştir. Bu sakıncalara dikkat çeken sadece İnönü ve CHP olmamıştır. 1966 Eylül'ünde yeni adli yılın açış konuşmasını yapan Yargıtay Başkanı İmran Öktem, 'Nurculuk tehlikeli bir hal almıştır' demiştir. Hiç kimsenin dinsel inanç

⁸¹ Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, s. 215.

ve kanılarından dolayı kınanamayacağı, bu durumun da elbet Yargıtay yargıçları tarafından bilindiğini söyleyen Öktem, bununla birlikte hiç kimsenin devletin sosyal, ekonomik, siyasal ve hukuksal temelini kısmen de olsa din kurallarına dayandırmaya veya nüfuz sağlamak amacıyla dini ve din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemeyeceğini, kötüye kullanamayacağını söylemiştir⁸².

Yargıtay Ceza Genel Kurulu ise 20 Eylül 1965 tarihli kararı ile nurculuğu, devletin temel düzenini bozucu dinsel bir irtica olayı olarak kabul etmiş ve Ceza Yasası'nın 163. maddesi kapsamına almıştır. Bu kararın gerekçesini temellendirirken gözettiği noktalar ise; nurculuğun ülkenin bütünlüğünü bozmaya yöneldiği, Nurculuğun, merkezinin Mekke olacağı bir İslam devletinin kurulmasını ve Türkiye'yi bu devlet içinde eritmeyi istediği, varolan laik anayasa düzenine ve buna uygun laik hukuk, toplum ve politik devlet yapısına karşı olan ve bunu yıkarak dine dayanan teokratik bir düzeni kurmak istediği şeklinde olmuştur⁸³. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun aldığı bu kararı yorumlayan Öktem, Said-i Nursi'nin geçmişte din adına yaptıklarını anlatarak Volkan gazetesindeki yazılarına dikkat çekmiş, 31 Mart İsyanı'nı körüklediğini söylemiş, Kürtleri Türklük aleyhine kışkırttığını ve Cumhuriyet döneminde de ülkenin birliğini bölücü faaliyet gösterdiğini belirtmiştir. İmran Öktem ayrıca konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

“Nurslu Said, Türkiye'nin batılılaşmasına, ulusal bilincin uyanmasına yazılarıyla ve eylemleriyle muhalefet etmek istemiştir. Türkiye'nin kurtarıcı ve kurucusu Büyük Atatürk'ün devrimlerini, hareketlerini uygun bulmamış, yazılarıyla O'nu küçük görmüş, reformu durdurmak istemiştir. Kendisi İslam dini ve inancı ile bağdaşması mümkün olmayan fikirler ortaya atmış, iddialar ileri sürmüştür. Said-i Nursi siyasal toplumu ve devleti ümmetçilik temeli üzerine kurmak istemektedir. O'na nazaran Atatürk devrimleri, dine aykırıdır. Bunlara muhalefet etmek gerekir. Nurslu Said'e göre, laik devlet düzeni şeriata aykırıdır. Laiklik ile dinsizlik arasında bir fark yoktur. Reform ancak Hıristiyanlıkta mümkündür. Türk reformu, Hıristiyan reformunun bir taklidinden ibarettir. İslamiyet hiçbir reforma gerek göstermeyecek kadar mükemmeldir... Bizim görevimiz, Türkiye'yi din ve şariat oyunlarına sahne olmaktan korumak, gericiliği önlemek, devrimleri aynı canlılıkla ayakta tutmak, yalnız pozitif bilim yöntemleri üzerinde yürümektir. Atatürk'ün ölümünden itibaren otuz yıla yakın bir zaman geçmiştir. Bunları burada yinelemek gereğini duymak çok üzücüdür. Dindar görünmenin komünistliği önleyeceği iddiası da boştur. Komünizm, dindar görünen toplumlara sarıkla, cüppeyle girer.

⁸² Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, s. 219.

⁸³ Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, s. 219.

Milyonlarca koyu Müslüman topluluğunun demirperde gerisinde yaşadığı gerçektir...⁸⁴

Yargıtay Başkanı'nın Nurculuk hakkındaki tespitleri çok anlamlıdır. Bu düşünceye sahip olan topluluğun Atatürk devrimleri için oluşturduğu tehlikeye dikkat çekmiştir. Öktem, çağdaş bir toplumla asla bağdaşmayacak bu düşünce yapısına karşı mücadele edilmesi gerektiğini belirterek komünizmle mücadele adına Türkiye'nin kazanımları olan devrimlerin tehlikeye girdiğine dikkati çekmiştir. Burada dikkat çekici nokta dini akımların artık 1950'lerde olduğu gibi yalnızca CHP'yi hedef almamasıdır. Türkiye'de komünist akım temsilcilerinin belirmesi üzerine bunlarla mücadeleyi, CHP ile mücadeleden daha önemli görmüş olan dini akımlar mücadelelerini farklı noktalara da yöneltmişlerdir. Bu noktada Yargıtay Başkanı'nın tespitleri çok önemlidir. Türkiye'de dini akımların yükselmesi daima bir karşıtlık yaratma iddiasıyla gerçekleşmiştir. Kötü veya din düşmanı olarak tanımladıkları gruplar ve oluşumlara karşı ortaya çıkan bu fikirler sonuçta Atatürk devrimlerinin ve Türkiye'nin laik-demokratik niteliğinin zarar görmesine yol açmıştır.

1971 yılına kadar giderek güç kazanan İslamcı akımlar bununla birlikte doğrudan kendi ideolojilerini yansıtacakları bir parti kurma gereği duymamışlardır. Ancak 1971 yılında gerçekleşen askeri muhtıra sonucu Süleyman Demirel hükümetinin istifasını sunmasıyla birlikte yeni bir döneme girilecektir. Gerçi bu tarihten 1980 askeri darbesine kadar geçen süreçte Süleyman Demirel öncülüğünde üç hükümet daha kurulacaktır. Ancak bu dönemde İslamcı düşünceleri doğrudan temsil eden Milli Nizam ve Milli Selamet Partilerinin varlığı görülecektir. Yine de Demirel ve partisinin bu gibi gruplarla ilişkilerinin bu dönemde de sona ermediği görülecektir. 1970 sonrasında İslamcı güçler ve örgütler bölgeden bölgeye farklılık göstererek başka yönde etkinlik sağlamışlardır. Burjuvazinin geliştiği bölgelerde, İslamcı düşünce burjuvaziye karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. O döneme kadar Türkiye'nin değişen yapısına bir tepki olarak ortaya çıkan ve eski dönemden kalma uygulamalarda geriye dönüşü isteyen bir akım olarak ortaya çıkmış olan İslamcılık düşüncesi bu dönemde kabuk değiştirmiştir. İslamiyet'in eşitlik felsefesinden yararlanarak burjuvazinin ve zenginliğin gelişip bunun yanında yoksulluğun da olduğu bölgelerdeki bu yoksul kesim kendi durumuna İslamcı

⁸⁴ Semih Kalkanoğlu, *a.g.e.*, ss. 220-221.

değerler üzerinden bakıp tepkilerini de bu şekilde ortaya koymuşlardır. Toplumsal düzeyde bu yönde gelişen burjuvazi karşıtı tepki süreci, siyasi anlamda da aslında AP'nin burjuvazi ve kapitalist sınıfların temsilcisi olduğu gerçeğinin anlaşılmasıyla gerçekleşmiştir. İslamcı siyasilerin bu kavrayışı 1970'li yıllarda yeni bir siyasi anlayışı ortaya çıkarmıştır.

4) Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi

1970 yılının başında Adalet Partisi'nin artık kendi İslamcı düşüncelerini yeterince temsil etmediğini düşünen siyasetçilerin sayısı hayli fazlaydı. Bunlardan en önemlisi Necmettin Erbakan'dır. Başarılı bir eğitim süreci ve akademik hayatın ardından düşüncelerini daha geniş kitlelere yaymak amacıyla siyasete atılmıştır. Aslında Erbakan'ın ilk siyasi deneyimi sıkıntılı başlamıştır. 1969 seçimleri için Adalet Partisi'nden milletvekili aday adayı olmuştur. Ancak bu adaylık Süleyman Demirel tarafından veto edilince bu defa bağımsız olarak Konya'dan milletvekilleri seçimlerinde aday olmuş ve kazanmıştır. 26 Ocak 1970 tarihinde Milli Nizam Partisi'ni (MNP) kurmuştur⁸⁵. Bu parti taşıdığı değerler bakımından Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahiptir. Çünkü Türkiye'nin gerçek anlamdaki ilk İslamcı partisidir ve İslam'ın siyasallaşması açısından büyük bir yeri vardır.

MNP'nin dinsel ve siyasal söylemlerine geçmeden önce ekonomik görüşlerini belirtmekte fayda vardır. Kendisi makine mühendisi olan ve parlak sayılabilecek bir akademik hayatın ardından Türkiye'de ilk yerli motoru üretmek amacıyla 1956 yılında 200 ortaklı bir şirket olan Gümüş Motor'u kurmuştur. Her ne kadar bu motor üretimi gerçekleştirilmiş olsa da seri üretime geçilemediği için projenin başarı oranı tartışılır. Ancak bu düşüncede önemli olan 'milli' sanayinin oluşturulması düşüncesidir. Çünkü Türkiye'deki büyük sermaye grupları uluslar arası sermaye ile işbirliği içerisinde yerli ve küçük üreticilere yaşam alanı tanımamaktadırlar. Erbakan'ın siyasi partisinin çıkış noktası da bu olmuştur. Küçük sermaye gruplarının desteğini alarak milli bir ekonomi modeli oluşturmak. Bu oluşumu gerçekleştirirken İslamiyet'in öngördüğü adalet ve eşitlik modelinden yararlanacaktır. Kaldı ki büyük sermayenin ezdiğini iddia ettiği bu grupların da adalet ve eşitliğin yaşandığı eskiye dönüş özlemi içerisinde oldukları savını

⁸⁵ Milliyet, 27 Ocak 1970.

öne sürmüştür. Bunun dışında ekonomide faizi, bankacılığı ve kredileri sınırlandırmayı vaat etmiştir. Çünkü bu düzen haksız yere büyük sermaye gruplarının güçlenmesine, diğerlerinin sırtından para kazanmalarına yol açan bir sömürü düzenine yol açmaktadır. Tabii bunu ortaya atarken de yine İslam dininin faizi haram kılan öğretisinden esinlenmiştir. Ulaşmak istediği kitle de faiz düzeninden zarar gördüğünü iddia ettiği küçük sermaye gruplarıdır. Gerçekten de Erbakan'ın ilk destekçilerinin küçük esnaf ve sermaye grupları içerisinde oluşu kendisinin bu tezinin en azından ulaşmak istediği kitleleri kazanımı açısından başarı sağladığını düşündürmektedir⁸⁶. Erbakan'ın Türkiye'deki büyük sermaye karşıtlığı, bu grupların işbirliği içerisinde olduğunu düşündüğü Amerika Birleşik Devletleri ve o zamanki ismiyle Avrupa Topluluğu (AT) karşıtlığını da doğurmuştur. Bu görüşleri özellikle AT karşıtlığında odaklanmıştır. Erbakan'a göre AT, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gücünü kaybeden Avrupa'nın yeniden toparlanması ve dünya ekonomisindeki sömürücü gücünü elde etmesi için oluşturulan bir birliktir. Birbirlerine karşıt olan Protestan, Katolik, Ortodoks ve Yahudi gibi bir çok grup, tarihi sömürü düzenlerini devam ettirebilmek için AT çatısı altında işbirliğine gitmişlerdir. Şimdi artık bu topluluk 400 milyonluk bir Hıristiyan gücünü simgelemektedir. Böyle bir gücün içine girecek olan Müslüman Türkiye yalnızca bu gücün hizmetkârı olacaktır. Aynı zamanda da 'milli şuurunu' kaybedecektir⁸⁷. Görüldüğü gibi Erbakan'ın ekonomi görüşü dahi dinsel değerler üzerine oturmaktadır. Türkiye'nin kaybedeceğini iddia ettiği ulusal bilinci, İslamiyet'in getirdiği bir bilinçtir. Hıristiyan Avrupa ile gerçekleşecek bir işbirliği bu dinsel bilinci zayıflatacaktır. Bu yüzden Avrupa Topluluğu üzerine karşıtlığını özünde dinsel temel üzerine oturtmuştur. Türkiye'nin Avrupa'nın hizmetkârı olmaması için bu gibi oluşumlardan uzak durması gerektiğini düşünmektedir. Yeni bir haçlı zihniyeti olarak adlandırdığı bu oluşumun alternatifi de Erbakan'a göre mevcuttur. O'na göre Türkiye'nin maddi ve manevi çıkarları, kültürel bağlarının daha kuvvetli olduğu İslam ülkeleriyle olmalıdır ve bu ülkelerle bir ortak pazar oluşturulmalıdır. Ayrıca bu ülkelerle Türkiye arasındaki kurulacak ortak pazar, taraflar arasındaki ekonomik denge daha fazla olduğu için sağlıklı bir yapıda işleyecektir. Görüldüğü gibi Erbakan, öngördüğü ekonomi

⁸⁶ Ahmet Yücekök, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, Gerçek Yay, İstanbul, 1974, s. 73.

⁸⁷ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 572.

politikalarını dine dayandırsa da, kendi açısından mantıklı gördüğü bir başka nedenle bağlantılandırmaktan da geri durmamıştır. O halde Erbakan'ın ekonomi görüşü Batı sömürüsü olarak adlandırdığı ABD ve AT karşıtlığına dayanmaktadır. Bir çok yasakçı yöntemi ve tabii dine getirdiği yasakları da göz önünde bulundurarak Sovyetler Birliği'ne ve komünizme karşı da bir tepki geliştirmiştir. O'nun hedefinde yalnızca Müslüman dünyasıyla oluşturulacak bir ekonomik bütünlük vardır. Yine de dikkati çeken nokta, Türkiye'de ekonomik gücü AT'den daha fazla olmakla birlikte ABD'nin Erbakan tarafından daha az eleştiriye maruz kalmasıdır.

MNP'nin dinsel görüşü ise tek hakikat kaynağının Müslümanlık olduğu tezine dayanmaktadır. Batı bilimlerini okumuş kişiler Müslümanları hafife almaktadırlar. Oysa ki, Müslümanlık tüm bilimlerin kaynağı ve yaratıcısıdır. Erbakan'ın görüşüne göre; dünyadaki tüm bilimin gelişmesi 'Asr-ı saadet' döneminin⁸⁸ yaşanmış olması ile ilgilidir. Örneğin, Haçlı Seferleri sırasında Batı, Doğu'nun bilgisini ve kültürünü alıp değerlendirmiş ve böylelikle Rönesans ve Reformu gerçekleştirmiştir. Ayrıca pozitif bilimleri de peygamberler getirmişlerdir. Bu anlamda peygamberler sadece dinleri getirmekle kalmamışlardır. Terziliği İdris, tıbbı İsa, sihirlere ait bilimleri Musa getirmiştir. 'Ahir zamana ait bilimlerin tümünün temelini de Kur'an-ı Kerim getirmiştir'⁸⁹. Bu anlamda yaşadığımız devirde mutlak surette Kur'anın gösterdiği düzen içerisinde yaşanmaya mecbur olunan bir devirdir. Burada ilginç olan nokta Erbakan'ın ideolojisinin sadece Müslümanlara hitap etmemesidir. Bu anlayışa göre Gayrimüslimlerin de mutluluğa ve bilgiye ulaşmaları için Müslüman olmaları gerekmektedir. Bu özelliğiyle Erbakan'ın, İslam dininin 'davetkar' söylemlerinin temsilciliğini yaptığı düşünülebilir. Erbakan'a göre pozitif bilimler bir tıkanıklık yaşamaktadır. Bu tıkanıklığı aşmak için ise gerek Müslümanların gerçek yol gösterici olan Kur'anın ışığından yararlanmaları gerekmektedir. Tabii bu durumun önündeki en büyük engel laik düşüncedir. Gerek Türkiye'de gerekse de dünyada yaşanmakta olan laik düzen Kur'anın ve İslam düzeninin engelleycisidir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti anayasası din ve vicdan özgürlüğünü tanımasına rağmen, 163. maddenin varlığı bu özgürlüğü tümenden ortadan kaldırmaktadır. Türkiye'deki bu durum Erbakan'a göre

⁸⁸ İslam Tarihi'nde Hz. Muhammet'in hayatta olduğu döneme denir.

⁸⁹ Çetin Özek, *a.g.e.*, ss. 570-571.

ancak Rusya'daki düzenle karşılaştırılabilir. Bu özelliğiyle yine laikliği komünizmle bir tutan görüş devreye girmiştir. Anlaşılan o ki Erbakan'ın da siyasi hayatında en büyük mücadele 'dinsiz' komünizm ile olacaktır. Bir başka örneği İsrail'den vermektedir. O'na göre İsrail'de din, devletin dahi üzerindedir. Türkiye'de de bu şekilde dinle devlet bir arada olmalıdır. Bu durumun gerçekleşmesi için tıpkı Demokrat Parti ve Adalet Partisinde olduğu gibi halka güvenen Erbakan, halkın istemesi halinde bu durumun gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Eğer halk isterse İslam'ın uzun tarihi boyunca görülen o parlak eski günlerine döneceğine, İslam'ın yeniden canlılık kazanacağına inanmıştır. Bununla birlikte diğer birçok konuda bu iki partiden ayrıldığı görülmektedir. Her şeyden öte MNP, teokratik devlet düzenini savunmaktadır. Bu anlamda İslamcı düşünce açısından kendisinden öncesi sağ partilerden daha keskin bir duruşa sahiptir. Türkiye'de görülen toplumsal yapıyı 'başı doğal olmayan bir gövdeye benzetmektedir'⁹⁰. Görüldüğü gibi Erbakan öne sürdüğü dinsel görüşleriyle İslam'ın 'asrı saadet' çağını vaat etmektedir. Bu durumun önündeki en büyük engelde varolan siyasi düzendir.

MNP'nin ortaya çıkışıyla birlikte kamuoyunda yarattığı yankılar da bir hayli yoğun olmuştur. Sadece laik-ilerici kesimler değil, çok partili düzenden yana olan bir çok sağ görüşlü gruplar da laik düzene karşı söylemleriyle ortaya çıkan böyle bir siyasi partiye olanak tanınmamasını savunmuşlardır. Bununla birlikte MNP'nin savunucusu olan kesimler de AP'nin artık eskisi gibi sağın temsil ettiği değerleri taşımadığını, bu partinin sola kaydığını ve MNP'nin gerçek bir sağ-muhafazakar parti olduğunu iddia ediyorlardı. Aynı zamanda MNP'yi bu söylemlerle savunan basın-yayın grupları da ortaya çıkmıştır. Bunlar içerisinde en çok ses getirenleri Babıali'de Sabah ve Bugün gazeteleri olmuştur. Bu basın organları MNP'nin doktrinlerinin Anadolu'daki geniş kitlelere ulaşması açısından önemli bir yere sahiptir. Parti programında yer alan 'ahlak, fazilet, teknik gelişme' sentezi ile 'sosyal adalet, güvenli yönetim, barışçıl ahlak ve mutluluk' vaat eden ilkelerin halk yığınlarına duyurulması bu gibi yayın organları tarafından gerçekleştirilmiştir.

⁹⁰ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 571.

Bu görkemli başlangıca rağmen MNP ve Erbakan'ın hesap edemediği bir durum ortaya çıkmıştır. 12 Mart 1971 tarihinde gerçekleşen askeri muhtıra sonrasında Demirel hükümetinin devrilmesi, ortaya yeni bir siyasi tablo çıkarmıştır. Bu yeni tabloda yeni iktidar sahipleri tarafından her iki tarafta (ama özellikle solda) bir daralmanın öngörülmesi üzerine radikal sol ve İslamcı sağ partilerin kapatılmaları ile ilgili davalar gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda da 20 Mayıs 1971 tarihinde Milli Nizam Partisi Anayasa Mahkemesi kararıyla Siyasi Partiler Yasası'na ve Anayasa'nın 57. maddesine aykırılık iddiası ile kapatılmıştır⁹¹. Böylece Türkiye'nin ilk gerçek İslamcı partisi rejim dışı politikaları nedeniyle kapatılmıştır⁹². Elbette bu durum Türkiye'de din ve siyaset ilişkisini sona erdiren bir durum yaratmamıştır. 1940'lı yılların sonundan itibaren görülen bu olgu, sadece geçici bir süre engellenmiştir. Her şeyden önce Türkiye'deki toplumsal yapı, böyle bir ilişkinin yeniden doğması için çok uygundur. Oylarını arttırmak amacıyla dini referans alan her parti bu politikalarında az veya çok başarı kazanmışlardır. Bu durum da yeni bir siyasi partinin çıkıp bu söylemlere yeniden başlamasıyla devam edecektir. Burada MNP'nin yarattığı farklılık, genel politikalar içerisinde halkın istediği dini söylemlere yer veren bir parti olması değil, doğrudan şeriata dayalı yönetimi savunan bir parti olarak ortaya çıkmasıdır. Bu durum Türkiye'de yeni bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. MNP'yi destekleyen toplumsal tabanın nasıl ortaya çıktığı sorusu? Bir tarafın görüşüne göre Atatürk devrimleri kısmen de olsa başarısız olmuş ve Osmanlı döneminden beri görülen dinsel temelli toplumsal yapı varlığını sürdürmektedir. Şimdi bu gruplar kendilerini temsil ettiğini düşündükleri MNP'yi desteklemişlerdir. Bir diğer görüşe göre de, CHP'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası uyguladığı din odaklı politikaların DP ve AP tarafından geliştirilerek devam ettirilmesi sonucunda yeni bir toplumsal kuşak ortaya çıkmıştır. Bunlar siyasi iktidarın kendilerine verdikleri tavizlerle yetinmeyerek doğrudan şeriat özlelerini giderecek bir örgütlenme olarak ortaya çıkan MNP çatısı altında birleşmişlerdir. Türkiye'nin yıllardır tartışa geldiği bu sorunun yanıtı ne olursa olsun, asıl önemli olan Türkiye'de dinsel özlelerini şeriat yönetimine kadar ilerleten bir grubun varlığının artık mevcut olmasıdır. Öyle ki bu grubun varlığından dolayı MNP'nin kapatılması din ve siyaset

⁹¹ Milliyet, 22 Mayıs 1971.

⁹² Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950-1995*, İmge Kitabevi yay., 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 240.

ilişkisi sorununu çözememiş, laiklik açısından bir tehdit yaratan bu duruma son verilememiştir.

MNP'nin kapatılmasından bir süre sonra 11 Ekim 1972 tarihinde, onun ideallerini temsil eden yeni bir parti kurulmuştur. Milli Selamet Partisi (MSP). MNP ve MSP'nin kurucularının Necmettin Erbakan olması bu iki partinin birbirinin devamı olarak görünmesine yol açmıştır. Gerçekten de kurucularının aynı olmasının dışında MSP'nin kadrolarını MNP'liler oluşturmuş ve ayrıca bu kişiler aynı değerler üzerinden siyaset yapmaya başlamışlardır. Gerçi partinin ilk genel başkanı İslami karakterli bir parti kurma çabalarının öncüsü olarak tanınan Süleyman Arif Emre'dir. Erbakan ise bu dönemde parti içerisinde sadece üyedir. Ancak 20 Ekim 1972 tarihinde Genel İdare Kurulu kararı ile genel başkanlığa getirilmiştir⁹³. MSP'nin Türk siyasi hayatındaki yeri MNP'den daha büyük olacaktır. Parti, kuruluşundan kısa bir süre sonra katıldığı genel seçimlerde aldığı %11.8'lik oy oranı ile 48 milletvekili çıkaracak ve AP ile CHP'nin ardından üçüncü parti konumuna yükselecektir. Tabii böyle olmakla da kalmayacak, yasama organının önemli bir parçası haline gelen parti, çok geçmeden hükümet ortağı olarak yürütme organı içerisindeki yerini de alacaktır. 1974-1978 yılları arasında kurulan üç ayrı koalisyon hükümetinde yer alan MSP, genel başkan Necmettin Erbakan'ın da üç defa başbakan yardımcılığı görevini üstlenmesiyle Türk siyasetinin yapılanmasında da rol almış olacaktır.

MSP'nin MNP'nin devamı bir parti olması yalnızca kurucu ve yöneticilerinin aynı kişiler olmasıyla sınırlı değildi. MSP, tıpkı MNP gibi Batı karşıtlığı üzerine kurulmuştu. Batı, en çokta Ortak Pazar'a karşıtlık, İslam dünyası ile kaynaşmak ve bu politikaları savunurken büyük sermaye gruplarını karşısına alıp küçük burjuvazinin desteğini sağlamak MSP'nin temel ekonomik politikasını oluşturmaktaydı⁹⁴. Ancak bu devamlılığın dışında benzer politikaların toplamı yeni bir söylemi gündeme getirmiştir. 'Milli Görüş'. Çünkü MSP yöneticilerine göre dönemin iki hakim partisi olan CHP ve AP arasında bir farklılık bulunmamaktaydı. Her ikisi de Batı sermayesinin Türkiye'deki taşeronluğunu yapan partilerdi. AP, sözde Müslüman ve komünizm karşıtı olmasına

⁹³ Tefik Çavdar, *a.g.e.*, s. 240.

⁹⁴ *Milliyet*, 6 Ağustos 1973'te MSP, "Komünizm, faizin yavrusudur. Faiz yüzündendir ki, zenginler daha zengin fakirler daha fakir olmaktadır..." diyerek ekonomi politikasını açıklamıştır.

rağmen masonları tutarak komünizme zemin hazırlamakta, kapitalist Batı ile de her türlü ilişki içerisine girmektedir. Demirel'in kafasındaki şeyin İslam olmayıp, “*biraz İsrail sempatisi, biraz faiz, biraz IMF ve biraz da AET*” olduğunu öne süren MSP, bu ve diğer partilerden kendisine yönelik karşı çıkma ve kötölemenin nedenini de İslam'ın yükselişini dile getiren ‘Milli Görüş’e bağlamıştır. Diğer partilerin tümünden farklı olan tek parti MSP’dir. Bu açıdan bakıldığında MSP’nin Batı karşıtlığı yalnızca dinsel değil aynı zamanda ekonomik nedenlere de bağlanmaktaydı. Çünkü Batı, İslam düşmanı olan Siyonizm, Hıristiyan Haçlılığı gibi simgeleri karşılamaktaydı. MSP’ye göre İslam’ın ve Türkiye’nin içinde bulunduğu her kötülüğün kaynağı Siyonizm idi. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra İslam ülkeleri Sovyetler Birliği ve ABD tarafından paylaşılmışlardı. Komünizm, Siyonizm’in bir kolu olarak hayat bulmuştu. Kapitalizm ise Siyonizm’in öteki koluydu. Dolayısıyla gerek ABD gerekse de Sovyetler Birliği Siyonist çıkarlara hizmet etmekteydi⁹⁵. Bu düşüncenin Türkiye’de de temsilcileri bulunmaktaydı. Bu temsilciler yıllar boyunca Siyonist çıkarlara hizmet etmiş olan ve memleketi Yahudi sermayesine esir edenler ve onlarla işbirliği halinde bulunanlardır. Ayrıca dış politikalarını İsrail’in çıkarlarına uygun olarak düzenleyen ‘Batı kulüpçüleri’ bu düzeni bozmaya aday olduğu için MSP’nin onurlu mücadelesine karşı çıkmaktadırlar.

MSP’ye göre, Türkiye’deki toplum ve devlet yapısının laik olması, Türkiye’nin tarihsel, dinsel ve coğrafi bağlarından dolayı İslam dünyası içerisinde yer almasına engel olamaz. Tam aksine bağımsız bir Türkiye için bu bir zorunluluktur. Türkiye, bağımsız politikalar üretebilmek için İslam Ortak Pazarı, İslam Birleşmiş Milletleri ve Müslüman Ülkeler Müşterek Savunma Teşkilatı’nın kurulmasına ve bu kuruluşlar içinde yer almaya çalışmalıdır. Böyle bir oluşum aynı zamanda dünyadaki güçler dengesini de değiştirebilecek niteliktedir. Ancak Türkiye’de olan biten hem iç hem de dış politika açısından ulusal çıkarların gözetilmediği bir politikadır. Şimdi MSP’ye düşen bu oyunu bozup Türkiye’yi ve tüm İslam alemini Batı mandası altından kurtarmaktır.

Elbette pek çok söylemiyle dini referans almış bir partinin Atatürkçü düşünceye bakışımı da sorgulamak gerekir. Aslında görünüşe göre Atatürkçü düşünceyle ilgisinin

⁹⁵ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 575.

olmadığı düşünülebilir. Ancak 1971 yılında MNP'nin kapatılmış olmasından dolayı olsa gerek, MSP Atatürk ve devrimleri ile ilgili genel söylemlerinde herhangi bir karşıtlık iddiasında bulunmaz. Hatta tepkilerinin kesinlikle 'Atatürk düşmanlığı' ile ilgisi olmadığı, asıl tepkinin Atatürk'ün arkasına sığınmış olan Siyonist, kapitalist güçlere yönelik olduğu söylenmiştir. MSP, Atatürk'e değil, "*Atatürk'ün istismarına, onun arkasına saklanarak memleketi felakete sürüklemek isteyenlere*" karşı çıkmaktadır. Bu düşüncelerinin temelini Milli Mücadele anlayışına götüren MSP'liler tarafından, o dönemde Batı'ya karşı verilen bağımsızlık mücadelesinin şimdi yine gerekli olduğunu, ancak artık bunun ekonomik istiklal savaşı şeklinde gerçekleşmesi gerektiği söylenmiştir. Bu düşüncenin ve gayretin Atatürk düşmanlığı olmadığı, Atatürk'e karşı tek söz söylenmediği, fakat onun arkasına saklanarak bir istismara da girişilmediği vurgulanmıştır⁹⁶.

Bununla birlikte MSP'nin İslam devleti özlemi içerisinde gösteren politikaları ve söylemleri sıkça basında yer almıştır. MNP'ye göre daha fazla siyasetin içerisinde olan bir parti konumundadır MSP. Çünkü pek çok kez iktidar ortağı olarak iktidarı biçimlendirme şansına sahip olmuş ve istemlerini daha fazla dillendirme şansına sahip olmuştur. MSP'nin en çok ifade ettiği söylemler; "*İslami devlet, er geç kurulacak elbet*", "*batıl geldi hak zail oldu*", "*Allah'ın bildirdiği ile Allah'ın hükümleri ile hükmetmeyenler kafirdir*", "*Müslüman, nizamın gelmedikçe kölesin*", "*Anayasa Kuran'dır, şariat İslamdır*" şeklinde gerçekleşmiştir⁹⁷. MSP yöneticileri her ne kadar MNP'nin kapatılma gerekçesinden ders çıkarmaya çalışsalar da yine de çeşitli toplantılarda bu tür söylemlerden kendilerini sakınamamışlardır. Çarpıcı söylemlerinin bir tanesinde, Milli Mücadelenin Anadolu'daki Müslüman din adamları tarafından gerçekleştirildiği ancak bunun sonradan çarpıtıldığı görüşü öne sürülmüştür. Aynı yönde yapılan söylemlerde Kuran'ı Kerim'de ahkam ayetleri olduğu ve devlet hayatını tanzim ettiği, bu yüzden de Cumhuriyet dönemi hukuk düzeninin İslam ile çelişkisi olduğu görüşü üzerinde durulmuştur. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamit dönemine övgülerin yapıldığı, bu döneme son verenlerin eleştirildiği ve siyasette İslam'ın tek yol olduğu görüşüne yer verilmiştir. Aslında tüm bunlardan anlaşıldığı

⁹⁶ Çetin Özek, *a.g.e.*, ss. 577-578.

⁹⁷ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 578.

kadarıyla MSP'nin savunduğu 'Milli Görüş' ideolojisinin İslamcı bir devlet anlayışına yönelik olduğu belirtilmelidir. Bu özelliğiyle parti kendisini diğer partilerden ayrı bir konuma yerleştirmiştir. MSP'ye göre diğer partiler 'batıl' partilerdir. Bunun en büyük nedeni de laik yaşam biçiminin bu partiler tarafından benimsenmiş olmasıdır. Aynı zamanda bu partilerin Batılı değerleri savunmaları onların 'Batı kulübü' olarak adlandırılmalarına yol açmıştır. Bu partiler büyük sermaye gruplarını temsil etmekte ve aslında halkın çıkarlarını korumamaktadırlar. Bu özelliğiyle MSP eliyle gerçekleşecek bir 'cihat'ın ve sonrasında kurulacak İslamcı bir devletin küçük sermaye gruplarının çıkarına olacak sonuçlar da doğuracağı muhakkaktır. Çünkü, faizin kaldırılması, kredi olanaklarının küçük sermaye grupları lehine düzenlenmesi, ithalat ve ihracatın devlet kontrolünde olması hatta devletleştirilmesi ve en önemlisi yabancı sermaye egemenliğinin engellenmesi MSP'nin hitap ettiği bu grupların çıkarına olacak gelişmelerdir.

Tüm bu söylemlere bakıldığında MSP'nin 1970'li yıllar boyunca kendi açısından tutarlı görüşler ve politikalar takip ettiğini söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte siyasi politikalarında durum böyle olmamıştır. İktidar olmak veya iktidarını güçlendirmek için sıklıkla kendi ideolojisiyle çelişen politikaların altına imza atmak durumunda kalmıştır. Tabii bu durumun yarattığı sonuç ise parti içerisinde bir takım bölünmelerin doğması olmuştur. Örneğin, 1973 yılında gündeme gelen Af Yasası tartışmaları sırasında MSP grubunun aldığı karara rağmen 20 milletvekili 141 ve 142. maddelerin af kapsamı dışında tutulmasından yana oy kullanmışlardır. Bunun dışında beliren en büyük parti içi sıkıntı CHP ile gerçekleştirilen koalisyon olmuştur. Yukarıda da uzun uzadıya anlatıldığı şekliyle CHP bir düzen partisi olarak adlandırılmış ve AP ile birlikte uyguladığı politikalar MSP'nin varlık nedeninin oluşturmuştur. Bununla birlikte şimdi CHP ile koalisyon kurulması parti içerisinde bir çok MSP'linin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Elbette bu durum, Erbakan gibi örgütüne hakim ve karizmatik bir lider için dahi bir takım sorunlar doğurmuştur. Erbakan bu iş birliği sırasında olayın pratik yönünü değerlendirip iktidar olmanın MSP'ye ve savunduğu fikirlere hizmet edeceğini belirtmişse de yine de parti içerisinde belli bir grubun ve hatta toplumsal tabanlarından bir kesimin tepkisini almaktan kurtulamamıştır. Hatta bu tepkilerin dineceği yerde zamanla daha yüksek sesle dillendirildiği dönemler de olmuştur. Çünkü iktidar olmanın

getireceği düşünölen avantajların pek çoğu parti içi muhaliflerin düşöncelerine göre elde edilememiştir. Örneğin, parti yöneticileri muhalefetteyken sıklıkla Ayasofya Müzesi'nin yeniden camii olarak hizmete gireceği belirtilmiştir. Bununla birlikte bu beklenti MSP iktidarının hiçbir döneminde gerçekleşmemiştir. Yine de tüm bunlardan daha ciddi bir problem, partinin gerçekleştirdiği 'Büyük Kongreler' sırasında gerçekleşen yönetim kurulu seçimleri nedeniyle olmuştur. Bu sorun, 1977 Ocağında bir grup milletvekilinin Erbakan'a muhtıra vermelerine yol açmıştır. Muhtırada, en önemli konularda bile istişare yöntemine başvurulmaması, "*davaya samimiyetle bağlı kardeşler arasında meşrep farkı gözeterek cemaat taassubu ile iftiraklara sebebiyet*" verilmesi, "*şaiBELİ menfaatperestlerin mühim mevkilere gelmesine müsait bulunup, emaneti ehline vermemek*" gibi uygulamalara dikkat çekilmiştir⁹⁸. Göröldüğü üzere muhtıranın üzerinde durduğu en önemli konu, Erbakan'ın parti içerisindeki keyfi tutumu ve kendisinin isteği dışında herhangi bir kişiye veya gruba partisinde yer vermemesinin yarattığı sorun olmuştur. Bunu daha geniş anlamda düşünöcek olursak o dönemde ortaya MSP eşittir İslamcı düşünce gibi bir sonuç çıkmıştır. Yani MSP kendisinin dışındaki İslamcı düşöncelere ve oluşömlara yer vermek istememiştir. Türkiye'de cemaat-tarikat tipi yapılanmaların ne derece fazla olduğu düşünöldüğünde bu durumun birçok çevrenin tepkisini çekmesi kaçınılmaz olacaktır. Sonuçta 16 milletvekili tarafından verilen bu muhtıra her ne kadar kendilerinin Erbakan ile bir uzlaşö yaratma amaçlarından olsa da, partideki bölünmeye dikkat çekmesi anlamında önemlidir. Muhtıracı milletvekilleri bu problemlerin ortadan kalkması için Erbakan'a sorunların "*Kuran ve sünnet*" ile çözümüne yönelik olarak hakeme başvurma önerisi getirmişlerdir. Tabii bu durum ismi ne olursa olsun Türkiye'de hiçbir siyasi parti ve onun lideri için kabul edilebilir bir durum özelliği göstermemektedir. Türkiye'deki siyasi partilerin yapısal özelliklerine bakıldığında bir 'tek adam' egemenliğinin söz konusu olduğu açıktır. Bu durum Erbakan ve onun MSP'si içinde geçerlidir. Nitekim muhtıracı milletvekillerinin bu önerisi Erbakan tarafından dikkate alınmamış ve 1977 seçimlerinde bu milletvekilleri seçimlere katılmamışlardır. Kısa bir süre sonra da MSP'den ayrılarak Milli Nizam Partisi'nin tekrar kurmuşlar ve parti içerisinde beliren çatlağı bölünme noktasına taşımışlardır.

⁹⁸ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 580.

MSP’de görülen bu bölünme partinin tabanını da etkilemiştir. Çünkü 1977 yılında yapılan seçimlerde partinin oy oranı %8.6’ya, milletvekili sayısı ise 24’e gerilemiştir. Bu sonuç %11.8’lik oy oranı ile 48 milletvekili çıkaran 1973 yılının MSP’sine göre hayli geridedir. Elbette bu gerilemenin nedenini tek başına MSP içerisindeki bölünmede aramak yanlış olur. Daha ziyade bölünmeyi yaratan sonuçlara bakmak MSP’nin oy oranındaki gerilemeyi anlamak açısından faydalı olacaktır. Erbakan ve çevresinin 1973 yılından itibaren yönetimdeki tutarsızlığı ve ikilikler yaratması toplumun bazı kesimlerinde, özellikle de sofu İslamcı çevrelerden kendisinin güvenilmez bir kişilik olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca Türkiye’de gelişen koşullar içerisinde MSP’yi destekleyen kesimin bir bölümünün laik sağcı partilere yönelmesi hatta ılımlı sol yöne eğilimi de etkili olmuştur. Bu noktada Ecevit’in CHP’sinin ‘ortanın solu’ söylemiyle geniş kitlelerin desteğini kazanarak % 40’ın üzerinde bir oy oranına ulaşması unutulmamalıdır. Bir diğer kayış ta Milliyetçi Hareket Partisi’ne (MHP) doğru olmuştur. MHP’nin geliştirdiği ‘Milliyetçi-İslamcı’ söylem, bu dönemde kitleler üzerinde daha kapsayıcı bir etkiye sahip olmuş olacak ki kendisine önemli bir yönelmenin olduğu görülmüştür.

5) Milliyetçi Hareket Partisi

Türkiye’de milliyetçiliğin tarihsel temelleri Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine dayanmaktadır. Azınlıkların gelişen milliyetçi söylem ve eylemlerine karşı Türklerde bir refleks olarak gelişen milliyetçilik düşüncesi, azınlıkların Gayrimüslim unsurlardan oluşması nedeniyle aynı zamanda İslamcı bir kimliği de içinde barındırmıştır. Genel anlamda ‘Osmanlılık’ olarak ifade edilen bir anlayışla İmparatorluk bünyesinden ayrılmak isteyen azınlıklara karşı bir üst kimlik olarak Osmanlılık düşüncesi öne sürülmüş ve İmparatorluğun varlığı devam ettirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu düşünce ‘Türkçülük’ olarak adlandırılabilir bir alternatif akımı da beraberinde getirmiştir. Osmanlıcılığın tersine, İmparatorluk dışındaki Türkleri de kapsayacak bir biçimde ırk temeline dayanan bir düşünce olarak Türkçülük, sonraki yıllarda gerçekleşecek Ulusal Mücadelenin de önemli fikri dayanaklarından birini oluşturmuştur. Bununla birlikte Ulusal Mücadele döneminin Türkçülük anlayışı, İmparatorluk dönemininkinden bazı farklarla ayrılır. Her şeyden önce bu dönemde

ulusal sınırlar içerisinde yaşayan ve ulusal egemenliği gerçekleştirmiş nüfusu Türk sayan bir anlayış söz konusu olmuştur. Bu özelliğiyle İmparatorluk döneminin ırkçı milliyetçilik anlayışından ayrılır. Daha akılcı, laik ve materyalist bir niteliğe kavuşmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren daha net bir çerçevede kendisini gösteren bu durum, milliyetçiliği ‘İslamcı milliyetçilik’ anlayışında değerlendirmek isteyen çevrelerin tepkileriyle karşılaşmıştır. Bu tepkilerden en önemli ikisi Mehmet Akif ve Rıza Nur’dan gelmiştir. Kuran’ın Türkçe çevirisini yapmamak adına Mısır’a kaçan Mehmet Akif ile İmparatorluk dönemindekine benzer bir İslamcı-milliyetçi anlayış geliştirmek isteyen Rıza Nur’un çabaları Cumhuriyet yönetiminin taviz vermeyen tutumları yüzünden başarıya ulaşamamıştır⁹⁹.

İkinci Dünya Savaşı yıllarına doğru Almanya ve İtalya gibi ülkelerde yükselen milliyetçi düşünceler Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de etkisini göstermiştir. Türkiye’deki milliyetçi çevrelerde oluşan hakim düşünce, ‘turan’ ülküsünü gerçekleştirmelerinin önündeki en büyük engel olan Sovyetler Birliği’ne karşı mücadele etme düşüncesidir. Özellikle Almanya’nın İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kıta Avrupa’sında üstünlük gösterdiği dönemde Türkiye’de de milliyetçilik düşüncesinin paralel bir şekilde geliştiği görülmüştür. Elbette Sovyetler Birliği’ne karşıtlık duygusunu içeren milliyetçilik düşüncesi, bir çeşit anti-komünizm hareketini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Zeki Velidi Togan, Reha Oğuz Türkkkan, Nihal Atsız, Fethi Tevetoğlu, Nejdet Sancar gibi isimler savundukları milliyetçi düşüncelerle bir kamuoyu yaratmayı başarmışlardır. Bu kişiler görüşlerini Bozkurt, Gökbörü, Türkyurdu, Kürşad, Tanrıdağ ve Türk Yurdu gibi yayın organları aracılığıyla yaymışlardır. Nazi Almanya’sından da destek gören bu düşünceler, Almanya’nın savaşta hakim görüldüğü 1943 yılına kadar ülke içerisinde rahatlıkla seslendirilmiştir. Ancak Almanya’nın Sovyetler Birliği karşısında gerilemesi ve Müttefiklerin gerçekleştirdikleri Normandiya çıkarması, savaşta dengelerin Almanya aleyhine değişmesine neden olmuş ve Türkiye’de de bu çevrelerin söylemleri hükümet tarafından engellenir olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra gerek Amerika ile ilişkileri geliştirme düşüncesi, gerekse de Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak talebinde

⁹⁹ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 582.

bulunması Sovyet karşıtlığıyla bilinen milliyetçi çevrelere karşı hükümet baskısını arttırmıştır. Bazıları tutuklanmış, bazıları ise yurtdışına çıkmak durumunda kalmışlardır. Gelişen bu yapı içerisinde Türkiye’de milliyetçilik düşüncesi çok partili hayatın başlangıcına kadar sakin bir seyir takip etmiştir.

Birkaç yıl boyunca sessiz kalan milliyetçi akımlar 1947 yılında CHP kurultayında Hamdullah Suphi Tanrıöver’in söylemleriyle yeniden gündeme gelmiştir. Kurultay’da Tanrıöver, laiklik uygulamasına yönelik eleştiriler getirmiş ve İslamcı milliyetçilik düşüncesini gündeme getirmiştir¹⁰⁰. Parti içinden ve dışından çeşitli kesimlerin de kendisini desteklemesi üzerine milliyetçilik düşüncesi yeniden siyasi hayatın içerisinde yer bulmuştur. Milliyetçilik düşüncesi, özünde barındırdığı İslamcı karakter, dış ülkelerdeki Türklerle bağ kurma isteği ve ideolojik yapısından dolayı doğrudan sol ve Sovyetler Birliği karşıtlığı olarak kendisini göstermiştir. Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte hayli güçlenen bu düşünceler, Türk Ocakları, Türk Milliyetçiler Derneği, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Milliyetçiler Derneği, Komünizmle Mücadele Derneği gibi çeşitli örgütlerin çatısı altında yayılma olanağı bulmuştur. Her ne kadar bu düşünceler sol ve liberal çevrelerin tepkisiyle karşılaşsa da 1960’ların Türkiye’sine önemli bir siyasal miras olarak kalmıştır.

1961 Anayasasının getirdiği özgür ortam içerisinde milliyetçi düşünceler geniş bir alanda kendisini ifade etme olanağı bulmuştur. Bu dönemde sol düşüncenin gelişmesi ve kendisini daha fazla gösterme imkanı bulması da milliyetçi akımların bir tepki olarak güç kazanmalarında etkili olmuştur. Aynı dönemde Adalet Partisi’nin kurulup güçlenmesi bu görüşe sahip insanların temsilcilerine kısmen olanak sağlasa da AP’nin tam olarak kendilerine hitap ettiğini söylemek güçtür. Her şeyden önce AP, Türkiye’deki büyük sermaye gruplarının, Batı’nın ve uluslar arası güçlü örgütlerin (AET gibi) desteklediği bir parti görünümündedir. Milliyetçi düşünceye sahip kişilerin söylemleriyle AP’nin paralelliği en çok sol ve Sovyetler Birliği karşıtlığında görülmektedir. Bununla birlikte süreç içerisinde bu paralellik milliyetçi düşünürlere yitmeyecektir. Çünkü AP’nin Batı ile işbirliği arz eden görüntüsü her ne kadar milliyetçi söylemleri sıklıkla dillendirse de hakkında, milli duruşa itibar etmediği gibi

¹⁰⁰ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 584.

bir düşüncenin oluşmasına yol açacaktır. Ayrıca AP'nin anti-İslamcı bazı kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde görünmesi de İslamcı-milliyetçi bazı çevrelerin hoşuna gitmemiştir. Ortaya çıkan bu boşluğu dolduracak olan ise Alparslan Türkeş öncülüğündeki Milliyetçi Hareket Partisi olacaktır.

Alparslan Türkeş 27 Mayıs 1961 askeri müdahalesini gerçekleştiren subay grubunun bir üyesidir. Ancak ülkeyi 'nasyonal sosyalist' bir çizgiye sürüklemekle suçlanarak, müdahale sonrası oluşturulan Milli Birlik Komitesi'nden çıkarılarak Hindistan'a sürgüne gönderilmiştir. 14'ler olarak adlandırılan bu grubun içerisinde yer alması yurda döndükten sonra Alparslan Türkeş'in siyasi hayatının başlangıç noktasını oluşturmuştur. 23 Şubat 1963 tarihinde Türkiye'ye dönmüştür. Henüz o tarihlerde bile kendisine bir hayran kitlesi oluşturmayı başarmış olan Türkeş, siyasi hayatının ilk döneminde yeni bir parti kurma girişiminde bulunmaktansa Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) saflarında 1965 Mart'ında siyasete atılmıştır. Sağ görüşlü bir parti olan CKMP içerisindeki eylemleri, birkaç ay sonra partinin genel başkanlığına yükselmesiyle daha ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Kısa sürede bir çok partilinin ayrılmasıyla birlikte CKMP, Türkeş ve yandaşlarının siyasi çizgisini yansıtan bir parti konumuna gelmiştir. 1960'lı yıllar boyunca partinin tüzüğünü değiştirmeyen Türkeş ve arkadaşları bununla birlikte uyguladıkları ilkelere tüzüğe bağlı hareket etmemişlerdir. Bu dönemde parti içerisinde mutlak otoritesini kabul ettiren Türkeş, ilk kez 1965 yılında yayımlanan 'Dokuz Işık' adı verilen bir doktrinle partisinin yeni çehresini şekillendirmiştir. Bu ilkelere 'milliyetçi, ahlakı, maneviyatçı' bir kuramı temel alan Türkeş, köylülüğe öncülük tanıyan, devletçiliğe yatkın, işçi haklarına saygılı bir toplumsal model öngörmüştür. Örgütsel yapısını geliştirmek için gençliğe yönelen Türkeş, bu dönemde partinin adını da 'Milliyetçi Hareket Partisi' (MHP) olarak değiştirmiştir. Partinin gençlik örgütleri ilk dönemlerinde 'Milliyetçi Toplumcular' sonra da 'Bozkurtlar' adını almıştır. MHP'nin temel amacı milliyetçi değerleri benimsemiş kuşaklar yetiştirerek atom çağını yakalamış bir ülke yapısına kavuşmaktır. Bunun için de milliyetçi çizgideki bir bilim anlayışının benimsenmesini zorunlu görmüştür.

MHP, güç kazanmaya başladığı dönemin iki büyük partisi olan CHP ve DP'nin kendilerine göre farklılığını ise şu şekilde tanımlamıştır. Bir kere CHP Atatürk ilkelerinden sapmış bir parti durumundadır. Özellikle 1960 sonrasında sol politikalara ağırlık vermiştir. Ayrıca 1944 yılında milliyetçi kişilere karşı gerçekleştirdiği eylemlerin uzantısı da hala devam etmektedir. Hatta bu kesime yönelik dışlayıcı tutum devam etmektedir. Bu bağlamda, Reşat Şemsettin, Raşit Hatipoğlu, Halit Nazmi Keşmir gibi milliyetçileri benimsememiş ve milliyetçiliğe karşıt bir parti durumuna gelmiştir. Demokrat Parti ise CHP'ye göre halka daha yakın bir partidir. Bununla birlikte milliyetçilik çizgisinden uzaktır. DP'de tıpkı CHP gibi MHP'nin öngördüğü milliyetçi kuşakları yetiştirme çabası içerisinde değildir. DP'nin İslamcı bir görünüm arz etmesi ise gerçekte bu düşünceyi benimsediğinden değil, kitlelerin sempatisini kazanıp bunu oya dönüştürme arzusundan kaynaklanmaktadır. DP'nin kuruluşuna en büyük desteği milliyetçiler vermesine rağmen bu parti yeterince güçlendiğinde milliyetçilere kapıyı kapatmıştır. Hatta Saadettin Bilgiç gibi milliyetçi bir genel başkan dışlanmış onun yerini Süleyman Demirel alabilmiştir¹⁰¹.

Kuruluşundan itibaren MHP'ye yöneltilen en büyük eleştiri ırkçı, faşist ve Nazi benzeri bir parti olduğu yönündedir. Bununla birlikte MHP bu suçlamaları sürekli reddetmiştir. MHP'ye göre, insan haklarına bağlı, demokratik bir milliyetçi iktidar yapısı benimsenmiştir. Türkiye'de yaşayıp Türk olmayanların haklarına saygılı bir parti olduğu söylemini sıklıkla yinelemiştir. Buna göre Türkler için her şeyi yapmak kutsal bir görev olarak kabul edilmiştir. MHP'nin Türklük anlayışı temelde bütün dünya Türklerini kapsamış olsa dahi öncelik Anadolu Türklerine verilmiştir. Dış ülkelerdeki Türklere de yardımcı olunması amaçlanmış olsa dahi bu yapılırken öncelik Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermemek olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda Turancılık, salt kitaplarda kalmış, milliyetçilerce çok benimsenmemiş bir ülküdür. Anadoluculuk ve Türkiyecilik görüşleri, salt Anadolu insanı ile sınırlı ve millet tarihine dayandırılmıştır. Türk birliği ise, millet ve ırk tarihini özdeşleştirip, tüm Türklerin birliğini amaçlar.

¹⁰¹ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 588.

MHP, Türk milliyetçiliğini bir bütün olarak anlamakla birlikte, Anadolu ve Türkiye Türklerine öncelik tanımaktadır¹⁰².

MHP'nin kendi düşüncelerine ve Dokuz Işık doktrinine uygun bir siyasal düzen ve toplumsal yapı oluşturması için kadro yaratma sorununa ağırlık verdiği görülmüştür. Burada öngörülen kadro ise milliyetçi ve ahlakçı yapıda bir kadrodur. Burada ahlakçı anlayış önemli bir yer tutmaktadır. Maneviyatçılık olarak ele alınabilecek bu anlayışa göre MHP'nin İslamcı bir tutum takındığı düşünülebilir. Bu gerçekte böyle olmakla birlikte parti ideolojisinin oluştuğu ilk yıllar için geçerli bir düşünce değildir. Zaten partinin kurulduğu ilk yıllarda tüzüğün aynen muhafaza edildiğini ve bu tüzükte yer alan 'laiklik' ilkesine bağlı kalınmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır. Ancak 1969 seçimleri bu düşüncede bir kırılma yaratmış ve yukarıda bahsedilen ahlak ilkesinin partiyi İslamcı bir anlayışa yönelttiği görülmüştür. Böylelikle MHP, 1970'li yıllar boyunca Türk-İslam sentezinin gerçekleşmesi için çaba gösteren bir parti konumuna yükselecektir. MHP'nin düşünce çizgisinde rastlanan bu değişimin gerekçesi yine partinin milliyetçi genlerinden kaynaklanmıştır. MHP'ye göre Türkler 1200 yıl önce İslamiyet'le tanışmışlar, bunu bünyelerine ve inanç dünyalarına uygun görüp kabul etmişlerdir. Böylece hem İslam dünyasına hizmet etmişler, hem de İslamiyet'in feyzinden yararlanıp Selçuklular ve Osmanlılarda olduğu gibi önemli medeniyetler kurabilmişlerdir. Cumhuriyet döneminde ise hurafeler ve boş inançlarla savaşmak uğruna yanlışlar yapılmıştır. Bu mücadele dinle savaşa dönüşmüş ve dinin yer almadığı bir toplum yapısı yaratılmaya çalışılarak sosyal bünyeye zarar verilmiştir. Şimdi artık bundan dönmenin zamanı gelmiştir. MHP'nin Türk-İslam sentezine yöneldiği dönemde karşılaştığı sorunlardan birisi 'ümme't kavramına bakışı olmuştur. Ancak parti ideologlarının geliştirdikleri düşünceye göre, ümmetçilik düşüncesine Türkiye'den başka sahip çıkan yoktur. Bu özelliğiyle faydalı bir düşünce olarak görülmemiş, tüm Müslümanları tek bir bayrak altında toplama ülküsüne karşı çıkmıştır. Görüldüğü gibi MHP'nin din anlayışı da aslında milliyetçilik kavramına hizmet eden bir anlayış içerisinde yerini bulmuştur. Burada Türklerin tarihsel geçmişlerinde İslam dininin

¹⁰² Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 589.

önemi ve faydaları üzerinde durularak Türk milliyetçiliği düşüncesi için bir fayda sağlanmıştır.

MHP'nin ideolojisi haline gelen Türk-İslam sentezinin geniş kitlelere ulaşabilmesi açısından basın-yayın organlarının önemi de kavranmış durumdadır. Devlet dergisi ve Hergün gazetesi bu dönemde MHP'nin yarı resmi yayın organı olarak faaliyet yürütmüşlerdir. Bu yayın organlarında milliyetçi bir eğitim sistemi talep edilmiş, İslam dini Araplara özgü değil, Türk'ün dini sayılmıştır. Ayrıca Batı'nın üstünlüğünün Türk dünyasının İslam dininden uzak kalmasıyla gerçekleştiği savunulmuş, kurtuluşun yeniden İslamiyet'in yaşanmasıyla gerçekleşeceği vurgulanmıştır. Bu yazılar içerisinde diğerlerine göre önemli olan Alparslan Türkeş'in Hergün gazetesinde yazdığı 'Manevi Görüşlerimiz' başlıklı yazı dizisidir. MHP'nin İslamiyet'e bakışının da anlaşılabilceği bu yazı dizisinde Türkeş, insanın manevi değerlerle gerçek insan olacağını söyleyip, maneviyatsız bir bilimin gerçeğe ulaşmakta başarı sağlamayacağını savunmuştur. Türk milletinin rönesansının yaşanmasının gerekliliğine de vurgu yapan Türkeş, bunun için manevi değerlere geri dönülmesini şart görmüştür¹⁰³.

MHP'nin dış politika çizgisi de genel hatlarıyla İslam dünyasına yakın olmak üzerine kurulmuştur. Ancak Türk dünyasına yönelik haksızlıklar söz konusu olduğunda İslam dünyasının fertleri de eleştirilmekten kaçınılmamıştır. Örneğin Humeyni yönetimindeki İran'ın Azeri Türklerine zulüm hatta soykırım yaptığı söylenmiş ve eleştirilmiştir. Aynı şekilde Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın da Türkmenlere yönelik politikası Türkeş ve taraftarlarınca sert eleştirilere maruz kalmıştır. Aslında MHP'yi Milli Selamet Partisi'nden ayıran en önemli özelliklerden biri dış politikadaki farklılıklarıdır. Irak ve İran'a sempatiyle bakan Erbakan ve MSP'si pek çok defa MHP tarafından eleştirilmiştir¹⁰⁴.

Özetleyecek olursak Türkeş'in MHP'si de tıpkı Erbakan'ın MNP'si gibi küçük sermaye yanlılarının desteğini kazanmaya yatkın, Anadolu burjuvazisine yatkın bir söylem içerisine girmiştir. Ayrıca güçlü devlet, güçlü iktidar anlayışı MHP'yi otoriter

¹⁰³ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 592.

¹⁰⁴ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 593.

bir eğilime yöneltmiş, bu anlayış içerisinde partide beliren ve genel başkandan başlayarak tabana kadar yayılan hiyerarşi modeli toplum içinde öngörülmüştür. Ülkenin ancak bu dirlik ve düzen içerisinde kalkınabileceği görüşü hakimiyet kazanmıştır. Bu düşünce de 60'lı yılların sonundan itibaren güç kazanmaya başlayan sol harekete karşı tepkiyi beraberinde getirmiştir. Çünkü ülkede ortaya çıkan düzensizliğin sorumlusu olarak sol cemahtan kaynaklanan bu 'anarşik' hareketler gösterilmiştir. Ayrıca bu kargaşa ortamından rahatsız olan devlet ve düzen yanlısı, muhafazakar Anadolu insanının da MHP'ye meylettiğini söylemek yanlış olmaz. Bu yönüde MHP tarafından düzeni bozduğu iddia edilen sol gruplar üzerine gerçekleştirilen tedhiş hareketlerinin de etkisi olmuştur. Düzen yanlısı gruplar, düzen olgusunun ancak MHP tarafından gerçekleştirilebileceğini düşünerek bu partinin sempatzanı durumuna gelmişlerdir. Ayrıca bu düzen olgusunun pratik bir ekonomik sonucu da olmuştur. Küçük sermaye grupları ve dar gelirli pek çok kimse ülkede var olan sınıfsal farklılıkları, düzensizlikleri ve ekonomik ayrıcalıkları bu düzensizliğe, daha doğru bir deyimle merkezi otoritenin zayıflığına bağlamışlardır. Şimdi artık bu gruplarca, adaletsizliğin ortadan kalkmasının ve eşit, sınıfsız ve durağan bir toplum yapısının gelmesinin MHP'nin savunduğu otoriter yönetim ilkesiyle gerçekleşeceği düşünülmektedir. Görüldüğü gibi mevcut düzende ezilen ve hakkının yendiğini düşünen toplumsal gruplar için alternatif düzen oluşturma iddiası MSP'de olduğu gibi, MHP için de 1970'li yıllarda geçerli olmuştur.

Bu alternatif olma durumu aslında aynı tabana seslenen MHP ve MSP arasında zaman zaman rekabet de yaratmıştır. Ancak özellikle 1973 seçimlerinden sonra, MSP'nin ümmetçi söyleminden rahatsız olan bir çok kesim MHP'nin laiklik ilkesini tam olarak reddetmeyen, güçlü devlet, güçlü millet söylemine taraftar olmuştur. Hatta bu kesim içerisinde çıkarlarını güçlü bir devlet ve toplum yapısının devamında gören bazı büyük sermaye gruplarının da MHP'yi destekledikleri görülmüştür. Yine de iki parti arasında görülen aynı tabana yönelmiş olma durumu kamuoyunun bir kesiminde ortak hareket etmeleri gerektiği sonucunu doğurmuştur. 1973 seçimleri sırasında, bu görüşü savunan bir çok yayın organından biri olan Yeniden Milli Mücadele dergisi halkı milli partiler etrafında birleşmeye çağırmıştır. Böylelikle milli bir gücün oluşturulacağını düşünen dergi, bu gücün 'İslamlaşmak, muasırlaşmak, Türkçülük' çizgisinde gelişeceğini savunmuştur. *"Milli değerlere göre, yani halka göre düşünen*

yönetim” milli yönetim olarak öngörülmüştür¹⁰⁵. Dergiye göre öteki olan ve halkı yoksullaştıran Avrupa kapitalizmidir. Milli Güç ise Türkiye’yi Batı sermayesi karşısında koruyan, ezdirmeyen ve ekonomik bütünleşmesini İslam dünyası içerisinde gerçekleştiren bir anlayışın sonucudur. Bu özelliğiyle Milli Güç ilkesi yalnızca MHP ve MSP ve Adalet Parti’den kopan milletvekillerinin kurdukları Demokrat Parti’yi (DP) kapsamaktadır. Daha genel bir ifadeyle gelenekçi, kapitalizme ve komünizme karşı çıkmış, İsrail ve Ortak Pazar’a Türkiye’yi sömürmeyen bir parti ancak Milli Güç içerisinde yer alabilecektir. Tabii bu tanım, İsrail ve Ortak Pazar ile ilişkilerini sürdürme yanlısı olan AP ve CHP’yi dışlayıcıdır. Derginin bu tezi Türk siyaseti açısından önemli sonuçlar doğuracaktır. Çünkü DP, MSP ve MHP’ye istenilen Milli Güç yanlısı oylar, AP’yi de kapsayacak şekilde Milliyetçi Cephe adını alan hükümetlerin kurulmasına yol açacaktır. Gerçi 1973 seçimlerinden hemen sonra değil ama 1975 yılında 9 DP milletvekilinin AP’ye geçmesiyle Süleyman Demirel başbakanlığında I. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulacaktır. Tabii başlangıçta düşünülen AP’nin de içinde olduğu hatta liderliğini üstlendiği bir siyasi oluşum değildir. Zaten bu özelliğinden dolayı sağlıklı bir koalisyon biçimini alamamıştır. 1977 seçimlerinden birinci sırada çıkan Ecevit öncülüğündeki CHP’nin Mecliste salt çoğunluğu elde edememesi üzerine ikinci Milliyetçi Cephe hükümeti gündeme gelmiş ama bu da 1978 yılında 11 AP’li milletvekilinin CHP’ye geçmesiyle birlikte bu hükümetin de sonu gelecektir.

Yine de sorunun tek başına AP’den kaynaklandığını düşünmek yanlış olur. Koalisyon ortağı oldukları dönemlerde MHP ve MSP arasında da pek çok defa sürtüşmeler meydana gelmiştir. Temelde her iki parti de diğerini kendisinde öne çıkan milliyetçilik veya İslamcılık düşüncesinin eksikliği nedeniyle eleştirmiştir. MSP’ye göre MHP’nin savunduğu kuru bir milliyetçiliktir. Bu anlayış Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ‘Ne Mutlu Türküm Diyene’ deyişiyle ifadesini bulmuş ve İslamlığı reddederek kuru ve halktan kopuk bir hal almıştır. Ayrıca MHP’nin zaman zaman Filistin Kurtuluş Örgütü’nü değil de İsrail’i savunurcasına söylemlerde bulunması ve İsrail’i destekleyen Dışişleri Bakanı’na sahip çıkması, MSP tarafından MHP’yi, ‘Farmason, Amerikan ve Yahudi uydusu’ olarak tanımlamaya yol açmıştır. MHP ise MSP’yi iki açıdan

¹⁰⁵ Çetin Özek, *a.g.e.*, ss. 594-595.

eleştirmiştir. Bunlardan birincisi İslamlığı öne çıkararak kavmiyet duygusunu geri planda bırakmasıdır. Örneğin Saddam Hüseyin'in Kuzey Irak'taki Türkmenlere yönelik politikaları MSP tarafından eleştirilmemektedir. Ayrıca CHP ile gerçekleştirdiği işbirliği, komünizmin yayılmasına hizmet etmiştir. MSP, AP'ye saldırıp, MHP'yi cinayetlere karışmakla suçlarken, komünizm tehlikesinden söz açmamaktadır. CHP ile koalisyon kuran, komünist yayın organlarına destek veren Erbakan ve partisinin milli bir güç olarak görülüp milliyetçilerce desteklenmesine olanak görünmemektedir¹⁰⁶. MHP'ye göre her şeyi dinden ibaret görüp milliyeti unutanlar Türk milletine fayda sağlayamaz. Ayrıca “*Türk müsün? Müslüman mısın?*” tartışmalarının da bir faydası yoktur. Bu tür sorular cehalet ürünüdür ve Türk milletinin arasına fitne sokmak için ortaya atılmıştır.

İki parti arasında ortaya çıkan bu çatışmayı sadece tabanlarını paylaşamama sorunu veya daha fazla oy almak için yapılmış manevralar olarak görmek çok gerçekçi görünmemektedir. Temel sorun her iki partinin de İslam'a bakışlarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. MSP, İslamiyet'i hayatın her alanında hakim olması gereken bir değer olarak görürken MHP daha ziyade milliyeti oluşturan bir unsur olarak değerlendirmiştir. Temelde İslamiyet'i farklı değerlendirmeden kaynaklanan sorunlar aynı hükümeti paylaşırsalar dahi bu iki partinin ortak hareket edememe ve düşünüldüğü gibi bir Milli Güç yaratamama sonucunu doğurmuştur.

C) SİYASAL İSLAMIN TÜRKİYE'DEKİ DİNSEL YAPILARLA İLİŞKİLERİ

İslam ideolojisinin iktidar olması durumu Türkiye'de 1924 yılında gerçekleştirilen Halifelik makamının kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü, Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması türünden yasalarla son bulmuştur. Bu gelişmeleri tamamlayıcı olarak 1928 ve 1937 yıllarında laiklik ilkesinin anayasal güvenceye alınmasıyla birlikte siyasal İslam'ın iktidar kanalları önemli ölçüde kapanmıştır. Ancak her ne kadar toplumu laik bir düşünce çizgisine dönüştürme amacını taşıyan bir çok devrim gerçekleşse de İslamcı düşüncenin iktidar olmasını isteyen kitlelerin varlığı devam etmiştir.

¹⁰⁶ Çetin Özek, *a.g.e.*, ss. 595-596.

İslamcı iktidar açısından, İslamcı düşüncenin iktidar olması devletin kesinleşmiş kurallarla yönetilmesini gerektirmemektedir. Burada temel değer İslam dininin koyduğu kurallardır. Bir İslam şeriatının hüküm süreceği bu yönetim biçiminde devlet düzeninin kaynakları genel olarak Kuran, hadis, sünnet, icma ve kıyas olarak belirlenmiştir. Bu anlamda devlet yapısı teokratik nitelikte olmaktadır. Toplumsal yapı ise İslam dinine inananların oluşturduğu ümmet esasına dayanmıştır. Burada diğer dinlerden farklı olan nokta, İslam dininin bütün insan topluluğuna gönderilmiş olmasıdır. Halbuki İslamiyet'ten önceki dinler bir kavme gönderilmişlerdir. Ümmeti bir arada tutan da yine başta dinsel inanç, ibadet, adetler, ahlak ve davranış birliğidir. Ancak bunların dışında tarih, dil, duygu ve düşünce birliği de ümmet toplumu açısından önemlidir. İslam'ın emrettiği ümmet düzeni İslamcı meşruiyet açısından önemli bir olgudur. Çünkü İslam ve yasaları Tanrı tarafından ortaya konan kurallar bütünüdür. Bu kurallar ise ümmet denilen topluluğun dünyevi hayatta yönetilmesi için belirlenmiştir. Yani İslamcı iktidarda meşruiyet tanrıdan gelmektedir. Tanrı emrettiği için bir yönetim söz konusudur.

Bununla birlikte siyasi yapılanması laik değerler üzerine kurulmuş olan Türkiye'de İslamcı düşünceyi zaman zaman kendisine referans almış iktidarlar ile bu olgunun gerçekleşmesi için çaba gösteren toplumsal gruplar arasındaki ilişkinin niteliği değişik şekillerde seyir etmiştir. Her şeyden önce Türkiye'de İslam'ın emrettiği gibi yürütme erki halifelik makamına değil, halk tarafından belirlenen bir kurula aittir. Gerçi iki makam arasında yürütme işlerini idare etme anlamında bir benzerliğin olabileceği söylene de halife peygamberin varisleri olarak din kurallarına göre devleti yönetmek zorundadır. Yani bir anlamda yetkisini halktan almış olsa da halk adına değil Tanrı ve din adına görev yapar. Ayrıca İslam dünyasında halifelik makamının da ilk dört halifenin dışında seçimle işbaşına gelmedikleri bilinmektedir. Türkiye gibi laik ülkelerde ise yürütme erki halktan aldığı yetkiyle, halk adına görev yapar ve devleti yönetir. Ancak önceki bölümlerde de uzunca anlatıldığı biçimiyle iktidar olmuş hükümetler bu olguyu gerçekleştirmek ve/veya devam ettirmek adına toplumun bazı kesimlerinin isteklerine uyarak dinsel politikalar uygulamışlardır.

Türkiye’de dinsel yapıların etkinlik kazanması 1960’lı yıllarla birlikte gerçekleşmiştir. Aslında bu durumun temellerinin Demokrat Parti döneminde uygulanan politikalar olduğu görülmüştür. Bu doğru bir yargı olmakla birlikte dinsel yapıların 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlükçü ortamdan yararlandıkları belirtilmelidir. 1961 Anayasası’nın özgürlükçü, çoğulcu düzeni yeni siyasal açılımlara yol açmıştır. Her ne kadar bu açılımlar yoluyla genelde ağırlıklı olarak sol düşünce gelişmişse de sağ-dinsel yapılanmaların da kurumsallaşmaya başlaması bu döneme denk gelmektedir. Bu dinsel örgütler genelde ilk ortaya çıktıkları dönemlerde belirli tarikatların veya dinsel görüşlerin sözcülüğünü yapmışlardır. Finans kaynakları; İslamcı düşünceye sahip zenginlerin kurdukları vakıflar, Suudi Arabistan ve Müslüman Kardeşler gibi şeriat yanlısı örgütler olarak göze çarpmıştır. Bu yapıların ortaya çıktıkları ilk yıllarda siyasi örgütlenmeye gitmeyip daha çok dernekler kurma yöntemiyle siyasi partileri etkileme yolunu seçtikleri görülmüştür. İmam Hatip Okulları, Komünizmle Mücadele Derneği, İlim Yayma Cemiyeti, dinsel anıtları onarma ve destekleme dernekleri gibi çeşitli dernekler aracılığıyla kitlesel gücünü arttırma yolunu seçmişlerdir. İslamcı grupların dernekleşme çabalarında ulaştıkları başarı, 1965 yılında tüm Türkiye’deki dernekler içerisinde dinci derneklerin % 28’lik bir orana ulaşmasından anlaşılmaktadır. İslamcı grupların 1970’li yıllara kadar oluşturdukları tek siyasi parti Cevat Rifat Atılhan’ın kurduğu İslami Demokratik Partisi’dir (İDP). Atılhan, mason ve Yahudi düşmanlığını temel alan görüşleriyle İslam öğretisini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak İDP’nin örgütlenme aşamasında bir başarı sağlayamadığı görülmüştür. Bunun dışında herhangi bir siyasi yapı oluşturmayan İslamcı gruplar temel olarak Adalet Partisi ile ilişki içerisinde olmuşlar ve bu partiyi desteklemişlerdir. İslamcı gruplar içerisinde en önemlisi tarikatlar olarak göze çarpmaktadır.

1) Tasavvuf ve Tarikatlar

Türkiye’de tarikat olgusu Anadolu’ya Türklerin gelişi kadar eski yani yaklaşık bin yıllık bir kavramdır. Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında büyük pay sahibi olan tarikatlar İslam’ın değişik biçimlerde yorumlanması sonucu oluşmuş ve taraftar bulmuş dinsel örgütlenmelerdir. Türkler arasında gelişen tasavvuf hareketinin en büyük önderi olarak Ahmed Yesevi (Ö. 1166) görülmektedir. Türklerin en fazla

rağbet ettikleri Bahaüddin Nakşibend'in kurduğu Nakşibendilik ve Hacı Bektaşî Veli'nin kurduğu Bektaşîlik tarikatları da Ahmed Yesevi'nin takipçileriydi¹⁰⁷. 1000'li yıllardan itibaren Anadolu'da hızlı bir gelişim gösteren tarikatlar zaman içerisinde hükümdarların da ilgisini çekmiş ve böylelikle saygı görmeleri ve toplumda güçlenmeleri kolaylaşmıştır. Ancak bu durum zamanla bir ayrıcalığa dönüşmüştür. Bu ayrıcalık içerisinde tarikatlar yozlaşmış ve kendinden olmayana dışlayan bir tutum takınmıştır. Önceleri hakim olan ve Gayrimüslime dahi kucak açılmasına yol açan “*Yaratılanı severiz, yaratandan ötürü*” anlayışı zamanla yerini kendi tarikatından olmayana karşı gelişen bir tepkiye bırakmıştır. Atatürk zamanında gerçekleştirilen devrimlerle birlikte varlığı büyük oranda yara alan tarikat yapıları yine de tam olarak ortadan kaldırılamamıştır. Üstelik gerçekleştirilen devrimlerin bazı gruplarca dinsizlik olarak lanse edilmesi bu yapıların daha homojen bir biçimde varlıklarını sürdürmelerine yol açmıştır. Atatürk sonrası dönemde ise CHP'nin tek parti yönetiminin gerek ülke gerekse de dünya konjonktürüyle de ilgili olarak demokratik bir yönetimi tam olarak gösterememesi bu tarikat yapılarının varlıklarını güçlendirmiştir. Bu güçlenmeye önemli bir etki de askeri müdahale dönemleri olmuştur. Askeri müdahalenin yarattığı baskı ortamında daha örgütlü ve dayanışmacı bir kimliğe bürünen tarikatlar, askeri müdahalelerin gerekçesini de daima ‘Atatürk devrimlerinden sapma’ ilkesi oluşturduğu için ayrı bir dinamizm kazanmışlardır. Gerçi Türkiye’de gerçekleşen askeri devrimlerin hangi amaca hizmet ettiği tartışılır bir konudur ama sonuçları itibariyle tarikat yapılarının güçlenmesine etki ettiği muhakkaktır.

Türkiye’de tarikatların varlığı bir noktada askeri darbelere zemin de hazırlamıştır. Bunlar içerisinde 1950’li yıllardan itibaren sesini duyuran ilk ve önemli tarikat Ticaniler olmuştur. Gerçi ticanilerin doğrudan siyasal iktidarla ilişki içerisine girdiği iddia edilemez. Ancak Demokrat Parti’nin iktidar olduğu 1950’li yıllarda ortaya çıkmış olmaları iktidarın kendilerine yumuşak bakışından etkilendikleri sonucunu doğurmaktadır¹⁰⁸. Ticaniler ilk eylemlerini 1949 yılında gerçekleştirmişlerdir. Ankara’nın Çubuk, Çorum’un Şabanözü ilçelerinde Atatürk heykellerini kırarak ses

¹⁰⁷ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ yay, Ankara, 2004, s. 108.

¹⁰⁸ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 552.

getiren tarikatın amacı, “Tanrı emirlerini yerine getirip, peygamberin ahlakını temsil etmek” olarak belirlenmektedir¹⁰⁹.

Ticanilerin dışında iktidarların İslamcı gruplarla en yoğun ilişkisi Nurcularla olmuştur. Nurcuların diğer tarikatlara göre daha örgütlü bir yapı ortaya koymaları ülke içerisinde güçlerini arttıran önemli bir olgudur. Bu tarikata adını veren Said-i Nursi adlı kişi olmuştur. Said-i Nursi, 1873 yılında Bitlis’in Nurs köyünde doğmuş (Nurs’lu Said anlamına gelen ismi de buradan gelmektedir), Medreset-ül Zehra adını verdiği okulu açmak için Padişah’tan yardım istemeye İstanbul’a gelmiştir. Bu dönemde bağımsız bir Kürt devleti de kurmak istediği söylenen Said-i Nursi, 31 Mart Olayları sırasında etkinlik göstermiş ve Volkan gazetesi grubunun içerisinde yer almıştır. Milli Mücadele döneminde Ankara’daki direnişin saltanat ve hilafet makamını kurtaracağını düşünerek bir dönem ulusal güçler arasına katılmıştır. Hatta bu dönemde Dürrizade Abdullah Efendi’nin Mustafa Kemal aleyhine verdiği fetvaya da karşı çıkmıştır. Ancak bir süre sonra Mustafa Kemal’le yolları ayrılmıştır. Yaptıkları görüşme sırasında Mustafa Kemal’in hilafeti kaldıracağını sezerek Ankara’dan ayrılmıştır. Sonraki dönemde Kürt isyanına katıldığı gerekçesiyle Kastamonu ve Emirdağ’a sürülen Said-i Nursi buralarda ‘Risale-i Nur’u yazmıştır. 1960 yılında Urfa’da öldüğünde ise arkasında önemli bir taraftar grubu bırakmıştır. Bu taraftar grubu açısından Said-i Nursi’nin önemi, O’nun İbn-i Sina, İbn-i Rüşd ve Farabi’yi aşan bir yönünün olmasıdır. Nursi’ye göre Kuran-ı Kerim’de Risale-i Nur’un geleceği belirtilmiş ve bu durum değişik surelerde yer almıştır. Nurcuların diğer tarikatlara göre daha fazla taraftar bulması, söylemlerinde Risale-i Nur’un Kuran’ın çağdaş bir yorumu olarak takdim edilmesi ve diğer tarikat mensuplarını da içerisine alacak bir söylem içerisine girmesiyle ilgilidir.

İktidarla ilişkileri açısından duruma bakıldığında aslında laik düzen yanlısı bir iktidarın ilişki kurması çok anlamlı görünmemektedir. Bununla birlikte önemli bir kitlesel güce sahip olan Nurcuların bu gücü iktidarlardan istediklerini elde etme anlamında kullandıkları muhakkaktır. İktidarlar açısından Nurcularla girilecek bir ilişkiden doğacak temel sorun, Nurcuların siyasal rejim olarak savundukları görüşleridir. Klasik bir İslamcı söylem olarak Nurcular da laik rejime karşıdır. Laikliği

¹⁰⁹ Cumhuriyet, 28 Mart 1952.

dinsizlik olarak görmüşler ve laik düzeni Hıristiyan taklitçiliği olarak telakki etmişlerdir. Devlet başkanının mütedeyyin olması, meclisin aynı zamanda hilafet görevini görmesi Nurculara göre mutlaka gereklidir. Bir İslam birliğini savunan Nurcu görüş cumhuriyet rejimine karşı olmamakla birlikte devlet düzeninin mutlaka şeriat hükümlerine dayanması gerektiği konusunda net bir tutum içerisindedir. Anayasaya ise gerek yoktur. Çünkü Kuran, her konuda bu konudaki ihtiyaca cevap vermektedir. Nurcuların görüşlerinin önemli bir noktası da milliyetçilik ile ilgili düşünceleridir. Kendilerini her türlü milliyetçiliğe karşı göstermişlerdir. Türkçülük veya Arapçılık gibi düşünceler İslam milliyetçiliği karşısında anlamsızdır. Bu düşünceyle beraber laiklik ve şeriat konusunu tüm yalnız Türkiye için değil, tüm İslam alemi için düşünmüşlerdir. İslam şeriatının tüm Müslüman ülkelerde geçerli olması Nurcuların hakim düşüncesidir. Said-i Nursi'ye göre milliyetçilik fikri şu şekildedir;

“Frenk illeti tabir ettiğimiz ırkçılık, unsurculuk fikriyle Avrupa, alem-i İslam'ı parçalamak için içimize bu Frenk illetini aşılamaş. Fakat bu hastalık ve fikri gayet zevkli ve cazibedar bir halet-i ruhiye verdiği için pek çok tarzları ve tehlikeleriyle beraber bu zevk hatırı için her millet cüz'ü, külli bir fikre iştirak gösteriyorlar... Bu ise çok ehemmiyetli bir mesele-i vataniyedir ve hakimiyet-i İslamiye'ye büyük bir tehlikedir”¹¹⁰.

Bu düşünceler dolayısıyla Nurcuların laiklik konusunda olduğu gibi ulusalcılık konusunda da CHP ile ayrı düşündükleri söylenebilir. Aslında kendilerini büsbütün siyaset dışı addetmiş olmakla birlikte CHP'ye uzak oldukları ve taraftarlarının yoğun olarak DP etrafında toplandıkları düşünülebilir. DP din serbestliğine önem veren bir partidir ve Nurculuk lehine çalıştığı sürece desteklenmeye uygun görülmüştür. Aslında Said-i Nursi gerçek partinin 'İttihad-ı İslam' olduğunu ancak şimdilik kaydıyla Millet Partisi ile Demokrat Parti'nin birleşerek halk tarafından tutulması gerektiğini öne sürmektedir¹¹¹. Bu düşüncelerini bir mektupta ifade eden Said-i Nursi, Risale-i Nur'un¹¹² resmen serbest bırakılması ve Ayasofya'nın tapınmaya açılması gerektiği, Ticanilere karşı girişilen kovuşturmalardan DP'nin sorumlu tutulamayacağını belirtmiştir¹¹³.

¹¹⁰ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 556.

¹¹¹ Çetin Özek, *a.g.e.*, ss. 557-558.

¹¹² Cumhuriyet, 29 Nisan 1958, “Nurcuların risalelerini Ankara'da Diyanet İşleri vaizlerinden birinin bastırıldığı anlaşıldı.”

¹¹³ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 557.

Nurcuların Said-i Nursi'nin bu mektubunda özetlenebilecek görüşleri elbette 1950 ve 1960'lı yılların Türkiye'si için geçerlidir. 1960 sonrasında ise doğrudan İslamcı bir parti olan MNP ve MSP'nin ortaya çıkmasıyla birlikte bu parti kadroları içerisinde yer bulabilmiştir. Hatta kesin olarak kanıtlanamamakla birlikte hükümet ortağı olduğu dönemde MSP'nin politikalarında Nurcu kadroların belirleyici olduğu iddia edilmiştir. Hatta MSP'deki bölünmenin Nurcu kanatla, Nakşibendilerin arasındaki çekişmeden doğduğu da öne sürülmüştür¹¹⁴.

Nurculuk hareketi, Said-i Nursi'nin 1960 Mart'ında vefat etmesi üzerine bir çok kola ayrılmıştır. Bu ayrışma içerisinde en eski ve en örgütlü olanı Yeni Asya Grubu olmuştur. 1967 Ekim'inde Zübeyir Gündüzalp ve arkadaşlarında çıkarılan İttihad gazetesi ile varlığını duyuran grup, yaptığı yayınlarla İslam devletini savunmuştur. 1971 yılında sıkıyönetim tarafından kapatılan İttihad gazetesi zamanla yerini yayın hayatına 1970 yılında başlamış olan Yeni Asya gazetesine bırakmıştır. Grubun desteklediği partiler 1970'li yıllar boyunca bir tutarlılık izlememiştir. 1973 seçimlerinde Milli Selamet Partisi, 1979 seçimlerinde ise Adalet Partisi desteklenmiştir¹¹⁵. 1977 Nisan'ında yayın hayatına başlayan Köprü adlı fikir dergisi grubun bir diğer önemli yayın organı olmuştur.

Nurculuk hareketinin Said-i Nursi'den sonraki en önemli ismi şüphesiz Fethullah Gülen'dir. 10 Kasım 1938 tarihinde Erzurum'da doğan Gülen, düşünce yapısının ilk oluştuğu dönemde doğup büyüdüğü şehrin de etkisiyle milliyetçi çizgidedir. Gülen'in adını ilk kez duyurması 1968 yılında geldiği İzmir'de olmuştur. Burada yürüttüğü merkez vaizliği görevi sırasında kirası İlim Yayma Cemiyeti tarafından karşılanan bir evde üniversite talebeleri yetiştirmeye başlamıştır¹¹⁶. Bu dönemde Nur cemaatini temsil eden Yeni Asya grubunda hizipçilik oluşmasına tepki göstererek kendi çevresinde bir cemaat oluşturmuştur. 1970'li yıllarda İzmir'de iş çevreleri üzerinde yarattığı etki ile geniş bir kitle oluşturmayı başarmıştır.

Nurculara nazaran daha katı bir İslam anlayışını savunan bir başka dinsel gruplaşma, Süleymancılık adı altında ortaya çıkmıştır. Gizli ve daha seyrek nüfuslu

¹¹⁴ Çetin Özek, *a.g.e.*, s. 557.

¹¹⁵ Abdullah Manaz, *a.g.e.*, ss. 480-481.

¹¹⁶ Mehmet Akif Beki, "Said-i Nursi'den Fethullah Hoca'ya", *Yeni Yüzyıl*, 16.01.1995.

yerlerde faaliyet yürüten Süleymancılara Nurcuların aksine yayın organları olmamıştır. Süleymancılığın kurucusu Süleyman Efendi Hazretleri Ali Resul'dür. Süleymancılarda hakim olan inanca göre kısa sürede tüm toplum Süleymancı olacaktır. Kendilerine, yani Süleyman Efendi'nin müritleri olanlara Mehdi'nin ordusu, bunun dışındakileri ise Deccal'in ordusu olarak görmüşlerdir. Nurcularla önemli bir farkları kendilerinden olmayan İslamcılara bile karşı olmalarıdır. Onları da Deccal'in ordusundan saymışlardır. Bu yüzden Nurculara göre daha dar bir çevreyle iletişim kurmuşlar ve etki alanları da daha sınırlı olmuştur. İslam'ı yorumlamaya dönük taviz vermeyen tutumları laiklik konusundaki katılıklarını da etkilemiştir. Yani sadece laikliğe değil, laik cumhuriyet düzeninin tümüne karşı çıkmışlardır. Bu anlamda siyasi partilerle ilişkilerinde de Nurculara göre geri planda kalış gözlenmiştir. Bu durum hem etki alanlarının sınırlı olması hem de kendinden olmayana kabul etmekte zorlanan bir görüşe sahip olmalarıyla ilgilidir. Yine de 1950 ve 1960'lı yıllarda Adalet Partisi ve Demokrat Parti'ye, 1970'li yıllarda ise Milli Nizam ve Milli Selamet Partilerine destek verdikleri söylenebilir. 1970'li yıllar Süleymancılara özellikle öğrenci grupları üzerindeki hakimiyetleri açısından yöntem değiştirecekleri bir dönem olmuştur. 1971 askeri muhtırasından sonra çıkarılan bir kanunla bütün kurs binalarının ve müstemilatının intifa hakkının Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmesi istenmiş, bu karar uymayan kursların izin ve ruhsatlarının iptal edileceği belirtilmiştir¹¹⁷. Bu duruma uyum sağlamak amacıyla öğrencilere yönelik örgütlenme yapısını değiştiren Süleymancılara daha önce sadece Kuran kursu şeklinde yürüttükleri faaliyetlerini lise ve üniversitede öğrenim gören gençlere, yurt hizmetleri sağlayarak, yerine göre ve isteğe bağlı olarak dini bilgiler de vererek, kazanmaya yönelik bir faaliyet içerisine girmişlerdir¹¹⁸.

Tarikat gruplarından siyaset içerisinde kendisine yer bulmuş olan bir başkası ise Nakşibendilerdir. Bu tarikat aslında Anadolu kökenli olmayıp 1318-1389 yılları arasında Türkistan'da yaşayan ve Ahmed Yesevi'nin talebesi olan Muhammed Bahaüddin Nakşibend tarafından kurulmuştur. Zamanla bir çok kola ayrılan tarikatın bir uzantısı da Anadolu'ya gelmiştir. Halen Türkiye geneline yayılmış olan İskenderpaşa

¹¹⁷ Mustafa Aydın, "Süleymancılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 312.

¹¹⁸ Mustafa Aydın, *a.g.m.*, s. 312.

dergahına bağı Nakşibendi tarikatları bu kolun takipçileri olarak kabul görmüştür. Bu tarikat kolları içerisinde Mehmet Zahid Kotku ve Esad Coşan Grupları en önemli temsilcilerdir. Mehmet Zahid Kotku 1958 yılında göreve başladığı Fatih İskenderpaşa Camii'nde verdiği vaazlarla tanınmıştır. Vaazlarında sadece dinsel öğütler vermekle kalmamış, ülkenin ekonomik ve siyasal geleceğine dair öğütler de vermiştir. Bu tarikatın önemi, sohbetine katılan isimler arasında sonraki yıllarda Devlet Planlama Teşkilatı'nın bürokrati olacak isimlerin de olmasıdır. Tarikatın bir diğer önemi ise Milli Nizam Partisi'nin kurulmasına ve adının belirlenmesine doğrudan Zahid Kotku'nun etki etmesidir. 1960'lı yıllarda diğer dinsel gruplar gibi Adalet Partisi'ni destekleyen tarikat, bu dönemin sonuna doğru Adalet Partisi üzerinden hedeflediği İslamcı düzeni kuramayacağını anlayarak Milli Nizam Partisi'nin kurulmasını sağlamıştır¹¹⁹. Sonrasında kurulan Milli Selamet Partisi'nde de Kotku ve cemaatin izleri görülmüştür. Gerçi Kotku partilerin yanlış kuruluşlar oldukları konusunda bir görüşe sahip olduğu için MSP'yi daha ziyade bir dernek veya bir meslek kuruluşu gibi tasavvur etmiştir. Bu özelliğiyle İskenderpaşa Dergahı'nın MSP'ye verdiği destek, bir tarikatın İslamcı bir partiye siyasi rejimi değiştirmesi için verdiği desteğin ötesinde bir anlam taşır¹²⁰. Gerçekten de MSP kuruluşundan sonraki yıllarda bir partiden ziyade toplumun ahlaki-kültürel yaşamına öncülük etme hedefinde olan, siyasetle ilişkisi bu görevin bir türevi gibi biçimlenen bir çeşit dernek veya bir meslek kuruluşu görünümündedir¹²¹. Buna rağmen 1970'li yılların sonlarına doğru MSP'nin siyasal İslamcı bir parti görünümüne bürünmesi gerçekleşecektir. Bu değişimde dünyada da yükselen İslam'ın etkisi muhakkaktır. Ancak MSP içerisinde gerçekleşen bu değişim partinin kurulmasına zaten gönülsüz bir şekilde onay vermiş olan Kotku'nun tepkisini çekmiştir. Giderek sokak eylemleriyle daha fazla adını duyurur olan MSP, Kotku'nun hedeflediği toplum ve kültür merkezli siyaset yapma anlayışından uzaklaşacaktır. Böylece Kotku, eylemlere karışmaya başlayan gençlik kollarının kapatılmasını istemiştir. Ayrıca uyarılarını Erbakan'ın istifasını ve hatta partinin kapatılmasını talep edecek kadar ileriye götürmüştür. Ancak siyasi davranan Erbakan bu uyarılara olumsuz yanıt vermediği gibi

¹¹⁹ Abdullah Manaz, *a.g.e.*, ss. 458-459.

¹²⁰ M. Emin Yaşar, "İskenderpaşa Cemaati", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 323.

¹²¹ M. Emin Yaşar, *a.g.m.*, s. 331.

gereğini de yerine getirmemiştir. O, hiçbir zaman sorun yokmuşçasına tavırlarını sürdürmüştür¹²². Ancak 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe ve bir ay sonra gerçekleşen Kotku'nun ölümü partinin İslamcı söyleminden kaynaklanan sorunun 1980'li yıllara yeniden filizlenene dek ertelenmesine yol açmıştır.

Mehmet Zahid Kotku'nun 1980 yılında ölümünden sonra yerine damadı Esad Coşan geçmiştir. İskenderpaşa Dergahı siyasi partilerle ilişkilerinde bir mesafe koyma gereği hissetmesine rağmen siyasal İslamcılık konusunda diğer tarikatlarla aynı görüşü savunmuştur. Hepsinde görülen ortak hedef İslam Devleti'nin kurulması olmuştur.

Nakşibendi Tarikatı'nın İskenderpaşa Dergahı'ndan sonra en güçlü kolu İsmail Ağa Dergahı olmuştur. Aslında bu tarikatın kurucusu olan Mahmut Ustaosmanoğlu uzun yıllar İskenderpaşa Dergahı içerisinde olmuş birisidir. Ancak süreç içerisinde ayrılıp görev yaptığı İstanbul Fatih İsmail Ağa camii ve Kuran kursu çevresinde bir güç oluşturmuştur. 1979 yılında inşa edilen Kuran kursunda yaklaşık 1000 kadar öğrencinin Kuran kursu aldığı görülmüştür¹²³.

2) İmam-Hatip Okulları

Türkiye'de İslam'ın siyasallaşması tartışmalarının 1950'lerden itibaren en fazla yoğunlaştığı konulardan biri İmam-Hatip okulları olmuştur. Aslında bu okulların açılması her ne kadar Cumhuriyetin ilk yıllarına denk gelse de varlıklarıyla tartışma konusu olmaları 1950'li yıllarla birlikte başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Batılılaşma çabalarının eğitim alanına da yansısıyla birlikte Batılı tarzda eğitim veren okulların varlığı görülmüştür. Bununla birlikte klasik veya dini eğitim veren okullar da faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu tip eğitim kurumlarının en yaygın olan medreseler genellikle vakıflar tarafından desteklenmiş ve bilhassa 17. yüzyıldan itibaren pozitif bilimleri dışlayarak nakli bilim diye anılan dini nitelikli bilimlere ağırlık vermişlerdir. Bu yapı Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Öğretim Birliği Yasası'na (Tevhid-i Tedrisat) göre, medreselerin din adamı yetiştirme usulüne son verilmiş bunların yerlerine İmam-Hatip okullarının açılması karara bağlanmıştır. Gerçi Öğretim Birliği Yasası'nın kapsamı

¹²² M. Emin Yaşar, *a.g.m.*, s. 331.

¹²³ Abdullah Manaz, *a.g.e.*, s. 466.

içerisinde medreselerin kapatılmasına dair bir hükme yer verilmemiştir. Ancak diğer eğitim kurumları gibi medreseler de vakıflarla olan bağlarını kopararak o zamanki ismi Maarif Vekaleti olan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ancak işlevsizleşen medreseler süreç içerisinde kapanmışlardır. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren laik devlet yapısını güvence altına almak isteyen Atatürk ve arkadaşları, ülkenin din adamı ihtiyacına çözüm getirmek amacıyla İmam-Hatip okullarının açılmasını karara bağlamışlardır. İlk olarak 1923-1924 öğretim yılında 29 farklı yerde açılan İmam-Hatip okullarının açılış nedeni, “*aydın din adamları ve imam-hatipler yetiştirmek*” olarak açıklanmıştır¹²⁴. Gerçekten de bu dönemde açılan İmam-Hatipler tamamen mesleki nitelikte eğitim kurumları olup, Cumhuriyet yönetiminin gerçekleştirmek istediği laik ve aydın din adamları yetiştirme sorununu ortadan kaldırmaya yönelikti. İmam-Hatip okullarının mesleki niteliğinden dolayı mezunlarına bu dönemde sadece Yüksek İslam Enstitüsü'nden eğitim alma hakkı tanınmıştı. Bu yolu tercih etmeyenler ise İmam veya hatip olarak hizmet vermişlerdir. Başlangıçta bu eğitim kurumları medreselerin devamı şeklinde görülmüş olacak ki niteliğinin halk tarafından anlaşılmasından sonra, öğrenci adetleri ve sayıları giderek düşmüştür. Açıldıkları 1924 tarihinde sayısı 29, öğrenci adedi 2258, öğretmeni ise 300'ü aşkın durumdaydı. Ancak okulların sayısı 1925'te 26'ya, 1926'da 20'ye, 1927'de ise 2'ye inmiştir. İlginin giderek azalması sonucunda da 1930 tarihinde bu okullar tamamen kapatılmıştır.

Her ne kadar yukarıda İmam-Hatip okullarının tartışılmaya başlanması olarak 1950 tarihi belirtilmiş olsa da bu okulların yeniden açıldıkları yıl 1949'dur. Bu dönemde 10 aylık İmam-Hatip kursları olarak düşünülen bir eğitim programı şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak 1950 yılından itibaren İmam-Hatip okullarının gelişimlerinde belirgin bir artış gözlenecektir. 13 Ekim 1951 tarihinde Demokrat Parti Hükümeti'nin İmam-Hatip okullarının açılışını kabul etmesiyle birlikte sayıları giderek artacaktır¹²⁵. CHP döneminde açılmış olan kurslar bu tarihte kabul edilen bir yasayla kurs niteliğinden çıkarak İmam-Hatip okullarına dönüştürülmüşlerdir. İmam-Hatip okullarının sayısında görülen artışın iki temel nedeni vardır. Bir tanesi parlamento içerisinde muhafazakar-

¹²⁴ Bahattin Akşit, Mustafa Kemal Coşkun, “Türkiye'nin Modernleşmesi Bağlamında İmam-Hatip Okulları”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, İslamcılık*, 6, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 398.

¹²⁵ Bahattin Akşit, Mustafa Kemal Coşkun, *a.g.m.*, ss. 399-400.

İslamcı dünya görüşüne sahip parlamenterlerin bu tip okulların varlığına olan inançları ve bu yönde mücadele etmeleri. İkincisi ise daha faydacı bir yaklaşımla konuyu ele alan Adnan Menderes'in okulların açılmasına izin vermekle, bu yönde beklentileri olan halk kitlelerinin desteğini sağlama düşüncesi. Türkiye'nin 1980 yılına kadar ki tarihine bakıldığında resmen 1951 yılından itibaren açılmaya başlayan İmam-Hatip okullarının en yoğun olarak Süleyman Demirel'in iktidar olduğu dönemde açıldıkları görülmüştür. 1965-1971 yılları arasında başbakan olan Demirel 46 tane İmam-Hatip okulunun açılışını gerçekleştirmiştir. Halbuki bu sayı Demokrat Parti iktidarı döneminde 19'dur. Ancak yine de DP döneminde İmam-Hatip okullarının açılma oranı küçümsenmemelidir. Çünkü 1951 yılında çıkarılan yasayla beraber, Cumhuriyetin dini nitelikli eğitim kurumlarıyla ilgili var olan taviz vermez geleneği sona ermiştir. Bu geleneğin sona erişine önemli bir kanıt, 1962-1963 yılları arasında başbakanlık yapan İsmet İnönü'nün de 7 tane İmam-Hatip okulunu açmış olmasıdır. Aynı şekilde CHP'nin bir başka iktidarında, 1974-1975 yılları arasında başbakanlık yapan Bülent Ecevit de tam 29 tane okul açmıştır. 1978-1979 yıllarında gerçekleşen başbakanlığında ise bu sayı 4 tane ile sınırlı kalmıştır. Bunların dışında Türkiye'de İmam-Hatip okullarının en yoğun açıldığı dönem Süleyman Demirel'in 1975-1978 yıllarına denk gelen başbakanlığı olmuştur. Bu dönemde Demirel hükümeti tam 233 okulun açılışını gerçekleştirmiştir¹²⁶. Tabii bu durumun oluşumunda zaman zaman koalisyon ortağı olduğu Milli Selamet ve Milliyetçi Hareket Partilerinin de isteği göz ardı edilmemelidir. Ancak Demirel'in de bu dönemde oy alabilmek için görünürde İslamcı bir siyaset güttüğü söylenebilir.

İmam-Hatip okullarının açılmasının dışında bir başka önemli konu da bu okullardan mezun olanlara yönelik yüksek tahsil yapabilme imkanının doğmasıdır. Öğretim Birliği Yasası uyarınca bu tip okullardan mezun olanların yalnızca Yüksek İslam Enstitüsü'nde eğitimlerine devam etme hakları vardır. Ancak bir çok İmam-Hatip kökenlinin siyasete girmesi ve daha talepkâr tutum takınmaları üzerine 1970'li yıllarda bu okullardan mezun olanların da üniversitelerde okuyabilmeleri yönünde bir kamuoyu oluşmuştur. Bu istek ise 1974 yılında Ecevit'in başbakanlığında gerçekleşen CHP-MSP koalisyonu sırasında gerçekleşmiştir. Ecevit'in koalisyon ortağından gelen bu isteğe ne

¹²⁶ Abdullah Manaz, *a.g.e.*, s. 384.

amaçla olumlu cevap verdiği tartışılabilir olmakla birlikte koalisyonu devam ettirmek amacıyla böyle bir hareketin içerisine girdiği düşünülebilir. Ancak o dönemde yaşanan olayları anlatan 1990'lı yılların Refah Partisi milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan konunu Ecevit tarafından kabulünü ilginç bir şekilde açıklamıştır.

“İki ağabeyimiz gitti Ecevit’e; ‘Sayın Başbakan siz çok güzel öz Türkçe konuşuyorsunuz. Bütün Türkiye’de lise deniliyor. Neden İmam-Hatip okulu deniliyor. Okul gidecek yerine lise gelecek çok basit görünen bir şey...’ Ecevit de; ‘öneriyi hazırlayın gelin’ demiş. İmam Hatip Lisesi oldu. O zamana kadar Türkiye’de İmam-Hatip okullarından mezun olan kişiler üniversiteye alınmıyordu. Hatta ve hatta İlahiyat Fakültesi’ne bile girilmiyordu. Okul lise oldu bir kelime değişti ama bir ihtilal oldu. O tarihten itibaren Türkiye’deki İmam-Hatip mezunlarının hepsi Siyasal’a, Hukuk’a girmeye başladılar. Bu Milli Selamet Partisi’nin bir kelime oyunuyla gerçekleşmiş bir ihtilaldir. Üniversiteye girmeye başladık ama bizim için en önemli problem harp okullarına girmektir. Bülent Ecevit kabul etti, ancak Korutürk veto etti. Harp Okullarına da girebilseydik dünya yeniden kurulacaktı”¹²⁷.

Hasan Hüseyin Ceylan’ın anlattığı bu hatıra, Bülent Ecevit’in koalisyon ortağı tarafından kandırıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Ancak Ecevit gibi siyasetteki hünerini 1970’li yıllarda bir çok defa ortaya koyacak bir siyasetçi için böylesine kolay bir gaflet çok inandırıcı durmamaktadır. Bu olayda görünen Ecevit’in hem İslam’ın siyasallaşmasına göz yumması hem de koalisyon ortağından gelen bir isteği yerine getirme durumudur.

Görüldüğü gibi Türkiye’de İmam-Hatip okullarının açılması yalnızca eğitim alanında görülen bir eksikliğin giderilmesi üzerine gerçekleşmemiştir. Dini nitelikli eğitim kurumları olmalarından dolayı eksiklikleri Türkiye’de dine yapılan bir haksızlık olarak nitelendirilmiş, toplumun önemli bir kesiminden açılmaları yönünde talep gelmiştir. Çok partili hayatın başlamasıyla birlikte Türkiye’de gerçekleştirilen bir çok politikada belirleyici olan oy alma kaygısı olunca, İmam-Hatip okullarının açılması ve sayılarının hızla artması yönünde hiçbir engel kalmamıştır. İmam-Hatip okullarının açılması Türkiye’de laikleştirilmeye çalışılan dini eğitim sürecinin en azından bir bölümünün engellenmesi olarak algılandığı için bu sorun 1950’lerden itibaren tartışılmıştır. Ancak en büyük tartışmalar 1990’lı yıllarla birlikte gelişecektir.

¹²⁷ “MSP Ecevit’i Nasıl Kandırdı”, *Yeni Yüzyıl*, 12 Kasım 1996.

D) TÜRKİYE'DEKİ SİYASAL İSLAMIN YÜKSELİŞİNDE DIŞ ÜLKELERİN ETKİLERİ

Türkiye'de siyasal İslam'ın yükselişi olgusu genel anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de çok partili hayatın başlaması ile gerçekleşmiştir. Siyasal İslam ile çok partili hayat arasında doğru bir orantı kurulacak olursa, bu durumun uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerden bağımsız olması düşünülemez. Çünkü Türkiye'de çok partili hayatın başlaması, biraz da dünyada İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen durumla ilgilidir. Bu dönemde siyasal İslam'ın yükselişi konusunda dış ülkelerin etkisinin olduğu tezinden yola çıkılacak olunursa bu etkinin mutlak surette Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) kaynaklandığı söylenebilir. Türkiye üzerinde uyguladığı veya uygulattığı Sovyetler karşıtı politikalarla ABD Türkiye'de İslamcı değerlerin yükselmesinde önemli etki etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın mağlubiyeti ve kıta Avrupa'sının harap bir hal almasıyla beraber dünyada iki önemli güç merkezi belirlemiştir. Bunlardan bir tanesi topraklarında doğrudan bir savaş yaşamamış olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) diğeri ise topraklarının önemli bir kısmı işgal edilmiş olmasına rağmen teknolojik ve askeri bakımından dinamizm kazanıp önemli bir güce ulaşan Sovyetler Birliği'dir. Bu iki gücün Avrupa üzerinde hakimiyet kurma girişimleri Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Çünkü genel anlamda Türkiye'nin bulunduğu Balkan coğrafyasında (Yunanistan hariç) Sovyetler Birliği'nin hakimiyeti başlamıştır. Üstelik bu hakimiyet daha fazla gelişme eğilimi de gösterince Türkiye Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'nin desteğini alma ihtiyacı hissetmiştir.

Ancak bu noktada Türkiye'nin üzerine düşen bir takım görevler vardır. Her şeyden önce Türkiye'nin ABD'nin desteğini sağlama düşüncesi Sovyet komünizmine karşı durma isteğinden kaynaklanmıştır. Böylesi bir durumda Türkiye'nin rejimini ABD ve Batı Avrupa ülkelerine benzetme zorunluluğu doğmuştur. Aslında Türkiye'de çok partili hayatın başlaması doğrudan bu etkiyle gerçekleşmemiştir. Ancak İsmet Paşa ve CHP'nin Demokrat Parti'nin kuruluşuna sessiz kalmaları biraz da dünyada gelişen bu yeni durumla ilgilidir. Türkiye, ittifakına dahil olmak istediği Batı ülkeleri gibi çok partili demokratik hayata geçme yolunu seçmiştir. Tabii bu durumun yol açtığı

sonuçlardan bir tanesinin siyasi partilerin oy alabilme adına cumhuriyetin ilk dönemlerinde idealleştirilen değerlerden vazgeçmeleri olduğuna değinmiştik. Ancak bunun dışında gelişen bir diğer olgu ise Sovyetler Birliği güdümüne girmek istemeyen Türkiye'nin bunu gerçekleştirmek için ülkede baş gösteren sosyalist akımlarla da mücadele etmesidir. Komünizmin gençler üzerinde etkili olduğu düşünülerek mücadele yöntemi olarak ise dinci-muhafazakar bir toplum yapısı ön görülmüştür. Ancak bu değerlendirmelere geçmeden önce Türkiye'nin Batı toplumu arasında yer bulma çabalarına değinmekte fayda vardır.

Türkiye için Sovyet emperyalizminin tehdit oluşturmaya başlaması İkinci Dünya Savaşı'nın bitişine denk gelmiştir. Savaşın bitişiyile birlikte Berlin yakınlarındaki Potsdam'da toplanan Müttefik ülkelerin liderleri çeşitli konularda ne şekilde hareket edeceklerini aralarında müzakere etmişlerdir. Bu konular arasında bir tanesi dikkat çekicidir: Boğazlar. Türkiye savaş sırasında işgal edilmemiş olmasına rağmen bundan sonra oluşabilecek tehlikeler karşısında Türkiye'nin Boğazları tek başına koruyamayacağı tezi Rusya tarafından Potsdam'da gündeme getirilmiştir. Rusya'nın istediği Boğazların korunmasında Türkiye ile birlikte hareket etmektir. Çünkü Boğazlar, Rusya'nın güvenliği için stratejik öneme sahiptir. Ancak Potsdam'da ortaya atılan bu görüşler ABD ve İngiltere tarafından reddedilmiştir. Bununla birlikte bu isteğin Türk kamuoyunda uyandırdığı etki hayli büyük olmuştur. Her şeyden önce büyük kuzey komşusunun yeniden topraklarına göz diktiğini fark eden Cumhuriyet yöneticileri (ki başta İsmet Paşa olmak üzere bir çoğu Osmanlı Devleti'nin son yıllarını yaşamış oldukları için bu durumun yaratacağı sorunların farkındaydılar) Osmanlı Devleti döneminde de uygulanan denge politikasını yeniden sahneye koymuşlardır. Buna göre Türkiye, Rusya ile çıkarları çatışan ve Rus emperyalizmini durdurma düşüncesinde olan ABD'den yardım istemiştir. 1947 yılına kadar hayli sıkıntılı geçen bir sürecin ardından Türkiye'ye beklenen destek Truman Doktrini adı verilen ve ABD Başkanı Harry S. Truman tarafından bildiri ile gelmiştir. Buna göre Başkan Truman 12 Mart 1947 tarihinde Amerikan Kongresi'ne gönderdiği mektupta Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istemiştir. Bu yetkiyi istemesindeki gerekçeyi ise; *"Eğer Yunanistan silahlı bir azınlığın kontrolü altına düşerse, bunun Türkiye için neticeleri çok ciddi olur. Böyle bir halde karışıklık ve*

düzensizlik bütün Orta Doğu'ya yayılabilir"¹²⁸ şeklinde açıklamıştır. Bu istek üzerine Amerikan Kongresi, 22 Mayıs'ta Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye de 100 milyon dolarlık askeri yardım yapılmasını kabul etmiştir. Truman Doktrini'nde en çok vurgulanan şey, Sovyet yayılmacılığın ve komünist yıkıcılığın oluştuğu totaliter saldırganlığın çevrelenerek durdurulması ve dünyanın özgür halklarının desteklenmesiydi. Truman'a göre Doğu Avrupa kaybedildiğine göre şimdi yapılacak şey Yunanistan, İran ve Türkiye'nin aynı akıbete uğramasının engellenmesiydi. Truman açıkça isim vermese de konuşması boyunca hep Sovyetler Birliğine ve komünist hareketlere yükleniyordu. 12 Temmuz 1947'de Türkiye ve ABD, yardımı resmi prosedüre bağlamak için Türkiye'ye Yardım Anlaşması'nı imzalayarak aralarındaki ilk resmi askeri ilişkiyi başlattılar¹²⁹. Amerikan Başkanı'ndan gelen bu öneri Türkiye'de hem sevinç hem de rahatlama yaratmıştır. Sovyetler Birliği'nin taleplerine karşı ABD'nin korumacı politikalarına tabii olmak Türkiye için 1940'ların sonunda çok önemli bir olgudur. Tabii bu durum karşısında Türkiye'nin de ABD'ye karşı bir takım sorumlulukları doğmuştur. Türkiye şimdi artık hem çok partili demokratik rejimi uygulamak zorunda hem de Sovyet yayılmacılığına karşı önlem almak zorundadır. Daha önce de belirtildiği gibi bu durum karşısında alınabilecek yegane önlem olarak dini toplum yapısında hakim kılma anlayışı geçerli olmuştur.

Her ne kadar Truman Doktrini ile birlikte Türkiye Amerika'nın yardımını almış olsa da askeri açıdan bir Sovyet harekati karşısında Türkiye'ye ne kadar yardımcı olunacağı cevabını bulmamış bir soruydu¹³⁰. Ancak 1949 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı'nın (North Atlantic Treaty Organisation, NATO) kurulması Türkiye'nin bu sıkıntısını giderecek bir umut ışığı olarak görüldü. Kuruluşundan itibaren NATO içerisinde yer almak için çaba gösteren Türkiye, 2,5 yıla yakın bir süre bu amacına ulaşamadı¹³¹. İlginç olan NATO'nun kuruluşunda mutlak etkili olan ABD

¹²⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., 2. Baskı, Ankara, 1999, s. 340.

¹²⁹ Nasuh Uslu, *a.g.e.*, s. 97-98

¹³⁰ *Cumhuriyet*, 14 Mart 1947'de, Amerikalı gazeteci Limpa'nın bu konuda ki açıklaması: " *Türkiye'ye mali yardımla birlikte askeri garanti de vermek lazımdır. Türkiye, Ortadoğu'nun anahtarı mevkiinde bir memleketdir. Sovyetler Birliği tarafından o derece bir tazyike maruz bırakılıyor ki büyük bir orduyu seferber halde tutmak zorundadır.* " şeklinde belirtilmiştir.

¹³¹ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1949'da, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin önemini Güney Afrika eski başbakanı şöyle açıklamıştır; " *Ortadoğu'nun emniyeti düşünülüyorsa Türkiye Atlantik Paktına alınmalıdır.* "

gibi büyük bir ülke değil, Norveç, Belçika, Hollanda, Danimarka gibi küçük ülkeler karşı koymuştur. Bu ülkelerin savunduğu gerekçeye göre, Türkiye gibi bir ülkenin NATO'ya alınması Sovyetler Birliği'ni kızdıracak ve bir savaş sebebi yaratabilecektir. Ayrıca bu konuda İngiltere'nin de muhalefeti görülmüştür. 1947 yılından itibaren, İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da kaybettiği hakimiyetini yeniden kazanma çabasına giren İngiltere her şeyden önce Süveyş kanalını elinde tutmak istiyordu. Bunun için de Türkiye'ye Ortadoğu bölgesinde Mısır'ın da katılacağı bir pakt önerdi. Türkiye ise İngiltere'nin önerdiği bu Ortadoğu savunma paktına katılmayı kabul etmekle birlikte NATO üyeliği konusunda ısrar edince İngiltere'nin desteğini elde etmiştir¹³². Ancak tüm bunların ötesinde Türkiye'nin NATO üyeliğinde belirleyici olay Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ikiye ayrılan Kore'nin Kuzeyinde komünist, Güneyinde ise kapitalist yönetim biçimi egemen olmuştur. 1950 Haziran'ında iki taraf arasında başlayan savaşta Kuzeyin Çin ve Sovyetler, Güneyin ise ABD tarafından desteklenmesi olayın uluslararası boyuta taşınmasına yol açmıştır. Bu durum karşısında Türkiye, öteden beri yer almak istediği Batı ittifakına ve NATO'ya girebilmek için ABD öncülüğündeki güçlerin emrine Birleşmiş Milletler aracılığıyla bir tugay güç vermiştir. Türkiye'nin Kore Savaşı'nda yer alıp almaması gerektiği tartışılabilir olmakla beraber bu durumun NATO'ya üyelik sorununa çözüm getirdiği muhakkaktır. 1951 Eylül'ünde Ottawa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, yayınladığı bildiri ile Türkiye ve Yunanistan'ı da NATO'ya katılmaya davet etmeye karar verdiklerini deklare etmiştir¹³³. Bu gelişme Türkiye'yi ABD ile daha fazla yakınlaştırmış ve bu süreçte ABD Ortadoğu endişeleri üzerine Eisenhower Doktrini'ni hazırlamıştır¹³⁴. Doktrinin temel amaçları şunlardır; Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki askeri ve ideolojik yaklaşmayı önlemek, İngiltere'nin Ortadoğu'daki prestijini hemen hemen tamamen yitirmesinden sonra, Batı Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin kendi ekonomik ve güvenlik politikası çıkarlarını takip etmek, Sovyetler Birliği'nin hali hazırda Ortadoğu da bir süper güç olarak bölgede yer almasından sonra, Ortadoğu'da bir "askeri güç dengesini" yaratmak. Süveyş krizi nedeniyle ortaya çıkan güç boşluğunun ABD tarafından doldurulma zorunluluğu doğmuştu. İngiliz – Fransız

¹³² Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 398.

¹³³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 398.

¹³⁴ *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1957.

ortak hareketinin başarısızlığa uğraması ve Sovyetler Birliği'nin bölgede ki gittikçe artan nüfusu, ABD'nin çok acele bir karar vermesini gerektiriyordu. Amerikan hükümeti, Batı'nın yaşamsal çıkarlarının bu bölgede korunması mecburiyeti olduğu düşüncesindeydi. Bu yönde ilk adım Amerikan Başkanı Eisenhower'ın yaptığı öneriydi. Bu öneri daha sonraları Eisenhower Doktrini olarak tanınacaktı. ABD 9 Mart 1957'de Doktrini açıklıyordu. Menderes Hükümeti için bu yeni doktrin, 1947 yılında Truman Doktrininin açıklanması ile başlayan askeri ve ekonomik yardımın, ABD'nin, şimdi Türkiye'nin yanı sıra, diğer Ortadoğu ülkelerine de genişlemesi anlamına geliyordu. Türk Hükümeti sadece Doktrini desteklemekle kalmıyor, aynı zamanda Doktrini bölgede gerçekleştirebilmek için hazır olduğunu da açıklıyordu¹³⁵. Ayrıca Doktrin Türkiye açısından önemli sonuçlar doğurmuştu. ABD'nin bölgede ki operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç arttı. Bu durum, Türkiye'deki Amerikan üslerine özel bir önem verilmesine yol açtı, Türkiye'ye verilen askeri yardımlar artırıldı, Amerikan ekonomik yardımları artmaya başladı¹³⁶.

Türkiye'nin NATO'ya üye olması ve ABD ile yakınlaşması Sovyetler Birliği ile ilişkileri yumuşatacağı yerde daha da germiştir. Gerçi Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra başa geçen Kruşçev yönetimi Türkiye'den toprak taleplerini ve Boğazların ortak savunmasından vazgeçtiklerini açıklamıştır. Ancak Boğazlar üzerinde üs taleplerinden vazgeçtikleri konusunda net bir açıklama gelmemiştir. Böylece Sovyetler Birliği yönetimi uyguladığı yeni politikayla Türkiye'de bir güven duygusu yaratamamıştır. Yaşanan bu gelişmeler, 1950'li yıllarda Türkiye'de görülen Sovyetler Birliği ve komünizm algısı açısından hayli önemlidir. Çünkü Türkiye'de komünizmin panzehiri olarak İslamiyet ön plana çıkarılmıştır.

Gerçekten de Türkiye'de 1960'lı yıllarla birlikte sol akımlar güç kazanmıştır. Bu durumun ortaya çıkması 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı ve dünyadaki konjonktür ile ilgilidir. Artık sol akımların varlığı ile birlikte Türkiye'nin NATO üyeliği ve ABD ile ilişkileri de sorgulanır olmuştur. O tarihe kadar ABD'nin desteğinin sağladığı faydaya mutlak şekilde inanan Türk kamuoyun sol düşüncenin yarattığı

¹³⁵ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitapevi Yay, Ankara, 1990, s.83-85.

¹³⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, C. 1, İletişim Yay, İstanbul, 2001, s. 568.

sorgulayıcı tavırla birlikte özellikle ABD ile yapılan ve adına ikili anlaşmalar denilen özel anlaşmaları eleştirir olmuştur. İkili anlaşmaların ortaya çıkması, NATO üyesi ülkeler ile ABD arasında, NATO'ya üye ülkelerdeki Amerikan üslerinin durumunu düzenlemek için 1951 Haziranında yapılmış “Kuvvetler Statüsü Anlaşması” ile olmuştur¹³⁷. Türkiye’de NATO’ya katıldıktan sonra 10 Mart 1954 tarihinde bu anlaşmaya katılmış ve ayrıca yine ABD ile bu çerçevede 23 Haziran 1954 tarihinde Askeri Kolaylıklar Anlaşması imzalamıştır. Ancak bu anlaşmanın yarattığı sonuçlar hayli tartışılmıştır. Çünkü bundan sonra Türkiye ve ABD arasında bu anlaşmaya dayanarak sayıları 91’i bulan ikili anlaşmalar yapılmıştır. Ancak bu anlaşmaların bir çoğunda taraflara sorumluluk yükleyen hükümler açık ifadeler barındırmamaktadır. Elbette anlaşma konusu topraklar Türkiye üzerinde olduğu için konu Türk kamuoyunda tartışılmaya başlamıştır. İkili anlaşmalar genel anlamda iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan bir tanesi Amerikalılara sağlanan üs ve tesislerdir. Diğer ise bu üslerde görev yapacak Amerikalı personelin sahip olacağı yetkiler ve ayrıcalıkları belirlemiştir¹³⁸. Esas olarak tartışılan da bu olmuştur. ABD, Türkiye’de Ankara-Esenboğa, İzmir-Çiğli, Adana-İncirlik ve Diyarbakır-Pirinçlik olmak üzere dört adet askeri hava üssüne sahip olmuştur. Ancak aileleriyle birlikte buraya yerleşen personelin yetkileri zamanla olması gerektiğinden fazla bir hal alınca, kapitülasyon dönemini andıran bir durum ortaya çıkmıştır. Bazı tesislerde Türk ve ABD personelinin ABD personeline tanınan fazla yetkiden dolayı karşı karşıya gelmeleri de kamuoyunda ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır.

1965 yılında iktidara gelen Süleyman Demirel hükümeti, mevcut rahatsızlık üzerine 1966 Nisan’ında ikili anlaşmaların yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. ABD’nin bu durumu kabul etmesi üzerine taraflar 1967 Ocağında müzakere sürecine başlamıştır. Bu sürecin sonunda 3 Temmuz 1969 tarihinde Savunma İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Gizli tutulan bu anlaşma ancak 1970 Ocak ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Senato’nun gizli oturumunda üyelere açıklanmıştır. 7 Şubat 1970 tarihinde yapılan bir basın toplantısında ise Başbakan Süleyman Demirel ancak genel hükümleri hakkında kamuoyunu bilgilendirmiştir. Yeni yapılan anlaşmanın

¹³⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 618.

¹³⁸ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 618.

hükümleri tam bilinmemekle beraber sol düşüncenin yaptığı eleştirilerin faydasının görüldüğü muhakkaktır. Çünkü bu anlaşmayla beraber ABD hem Türkiye'deki personel sayısını hem de üs sayısını azaltmıştır. Toplumda ayrıcalıklı olduğu izlenimi veren Amerikalı personel ve aileleri hakkındaki bu algılar zamanla azalmıştır. Ayrıca bu anlaşmanın ortaya çıkmasında getirilen eleştirilerin tek başına etkili olduğunu söylemek eksik kalır. Çünkü bu dönemde sol grupların başlattığı Amerikan karşıtı olayların da iktidar tarafından dikkate alındığı hesap edilmelidir. 1974 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekatı iki tarafın ilişkilerinde ciddi sorunlar yaratsa da bu sorunlar 1978 Eylül'ünde ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargonun kalkması üzerine aşılmıştır. Çünkü 1978 ve sonrasında gerek Türkiye'de gerekse de Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada dengeler ABD'nin hiçte işine gelmeyecek şekilde değişmeye yüz tutmuştur. Bu değişim sonucunda Amerika'nın Türkiye'ye yönelik politikalarında bir yumuşama ve kendisine yönelişi gerçekleştirme ihtiyacı doğurmuştur. Her şeyden önce Türkiye'de var olan terör ortamında yönetimin kontrolü kaybetmesi sonucunda ne tür bir yapının doğabileceği kestirilememektedir. Çünkü Türkiye'deki sağ-sol arasında varolan çatışma ortamının bir tarafını Marksist ve komünist düşüncedeki gruplar oluşturmaktadır. Varolan çatışma ortamında geleneksel olarak Amerikan yanlısı iktidarın değişmesi olasılığı ABD yönetimi tarafından endişeyle izlenir olmuştur¹³⁹. ABD yönetiminin bu endişesinin önemli bir nedeni de Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada yaşanan radikal değişikliklerden kaynaklanmıştır. Türkiye'nin doğu komşusu İran, 1979 Şubat'ında rejim değişikliğine gitmiştir. İran Şahı Rıza Pehlevi'nin devrilmesinden sonra kontrolü ele geçiren şeriat yanlısı Humeyni yönetimi bu tarihten itibaren keskin bir Amerikan düşmanı olmuştur. Amerika için bir başka şok edici gelişme ise aynı yıl Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a girmesi olmuştur. Ortadoğu üzerindeki hakimiyeti iyice kaybeden Amerikan yönetimi son gelişmelerle birlikte Türkiye'deki durumdan daha fazla endişe eder hale gelmiştir. Türkiye'nin ABD nezdinde öneminin artmasına da yol açan bu durum sonucunda sol gruplara karşı milliyetçi-İslamcı güçlerin devlet tarafından kollandıkları bir dönem başlamıştır. Ayrıca iktidarlar da yukarıdaki bölümde açıklandığı gibi daha keskin bir şekilde İslamcı politikalara ağırlık vermişlerdir. İran ve Afganistan'dan sonra Türkiye'yi de kaybetmeyi

¹³⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 620.

göze alamayan Amerikan yönetimi o günler için en büyük tehlike olarak gördüğü sol akımların karşısına milliyetçi-İslamcı güçleri çıkarmıştır. Böylelikle Türkiye’de İslam’ın yükselişinde Türkiye’nin İslamcı partisi MSP’nin iddia ettiğinin tersine Batı’nın mutlak bir katkısı olmuştur.

Türkiye’nin Arap ülkeleri ile ilişkilerinde ise Türkiye’de siyasal İslam’ın gelişimi açısından 1960’lı yıllar çok belirleyici olmamıştır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının üzerinden çok uzun bir süre geçmemiştir. Böyle olduğu için Türkiye’den daha yoğun barındırdıkları İslamcı akımları 1960’lı yıllar boyunca Türkiye’ye çok fazla ihraç edememişlerdir. İkinci olgu ise Türkiye’nin Batı yandaşlığının Arap ülkeleri arasında rağbet görmemesidir. Özellikle bu dönemde Arap ülkeleri için çok önemli görünen Cezayir sorununda tavrını Fransa’dan yana koyan Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerini ciddi biçimde zedelemiştir. Dolayısıyla birbirine soğuk seyreden Türk-Arap ilişkilerinden siyasi yapıda etkilenmiş ve Türkiye bu durumdan oldukça zararlı çıkmıştır. Bunun en somut örneği Kıbrıs konusunda yaşanmıştır. Örneğin 1965 Aralık ayında Kıbrıs konusu Birleşmiş Milletler’de Türkiye çok ihtiyaç duyacağı Arap ülkelerinin desteğini alamamıştır. O gün, Kıbrıs’a hiçbir devletin müdahale edemeyeceği yönünde bir karar alan Birleşmiş Milletler’de 14 Arap ülkesinin tamamı Türkiye’nin aleyhine olan bu kararı desteklemişlerdir¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 635.

II - 1980 ASKERİ DARBESİNDEN SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ÇÖKÜŞÜNE TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLAM

A) 1980 ASKERİ DARBESİ VE DARBENİN TÜRKİYE'DE YARATTIĞI ORTAM

1970'li yılların getirdiği çatışma ortamında iktidarda bulunan Süleyman Demirel öncülüğündeki Adalet Partisi'nin ülkede düzeni sağlayamaması üzerine 12 Eylül 1980 sabahı 'Bayrak Harekatı' adı verilen bir operasyonla Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuşlardır¹⁴¹. 12 Eylül askeri darbesi, 27 Mayıs 1960 tarihli müdahaleden gerçekleşme biçimi açısından farklıdır. 12 Eylül'de darbe, askeri yönetimin tepe noktasındaki generallerin öncülüğünde, yukarıdan aşağı, hiyerarşik bir düzen içerisinde gerçekleşmiştir. Bu yönüyle orta rütbeli subay çoğunluğuna dayalı 27 Mayıs askeri müdahalesinden farklı bir yön içermiştir¹⁴².

Askeri darbe ile birlikte üç yıl sürecek olan askeri yönetim süreci başlamıştır. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve üst düzey generaller kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) adını verdikleri bir konseyin üyesi ilan ederek 1983 yılında gerçekleşecek seçimlere kadar ülkeyi bu Konsey aracılığıyla yönetmişlerdir¹⁴³. MGK, koyduğu kuralları ve verdiği buyrukları 'bildiri' ve 'karar' şeklinde adlandırıp numaralandırmıştır. Buna göre 12 Eylül sabahı saat 04.00'te yayımlanan MGK'nin ilk bildirisini 1 numaralı bildiri olarak anılmıştır. Gerçekleşen darbenin nedenlerini sıraladığı kadar Türkiye'de hangi güçlerin etkisizleştirilip hangilerine destek verileceğinin anlaşılması açısından bu 1 numaralı bildiriye incelemek önemlidir. Buna göre darbenin nedenleri şu şekilde sıralanmıştır;

- Devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırılar yoğunluk kazanmıştır.

¹⁴¹ Milliyet, 13 Eylül 1980.

¹⁴² Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., *Yakınçağ Türkiye Tarihi, 1980-2003*, Milliyet Yay., 5. Baskı, İstanbul, s. 30.

¹⁴³ <http://cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eylul.pdf>, s. 16, 1 Kasım 2008.

- Buna karşılık Devlet organları ve anayasal kuruluşlar işlemez duruma getirilmişlerdir.

- İrticai fikirler ve sapık ideolojiler devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve siyasi partileri etkileri altına alarak ülkeyi iç savaş eşiğine getirmişlerdir.

- Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini Türk milleti adına yerine getirmek için emir ve komuta zinciri içinde ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur.

- Harekatın amacı, ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlamak, demokratik düzenin işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktır.

- Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, bütün yurtdışı sıkıyönetim ilan edilmiş, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, ikinci bir emre kadar saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı konmuştur¹⁴⁴.

Darbenin gerekçesinde görüldüğü kadarıyla bu eylemin nedeni devlet organlarının ve anayasal kuruluşların işleyemez duruma gelmeleri olarak gösterilmiştir. Buna yol açan etkenler ise irticai fikirler ve sapık ideolojiler olarak belirlenmiştir. İrticai fikirlerin neler olabileceği az veya çok anlaşılır olmakla birlikte sapık ideolojilerden kastedilenin ne olduğu henüz o tarihlerde çok net değildir. Ancak ilerleyen süreçte sol üzerine yapılan baskılar düzenin sağlanması adına genel hak ve özgürlüklerden belli kısıntılara gidileceğinin işaretlerini verecektir. Yani ülke genel anlamda bir muhafazakarlaşmaya gidecektir. Tabii bunu gerçekleştirmenin yolu da iki tane ideolojiyi ön plana çıkarmaktır. Bunlardan bir tanesi milliyetçilik diğeri ise İslamcılıktır. Bu konuların ayrıntısına daha sonra girmek üzere dönemin gelişmelerini ve Türkiye'de gerçekleşen 12 Eylül askeri darbesinin İslamcı ve muhafazakar akımların güçlenmesine nasıl yol açtığını inceleyelim.

TSK'nın 12 Eylül sabahı gerçekleştirdiği bildirisinin ardından Genelkurmay Başkanı sıfatıyla Kenan Evren saat 13.00'te TRT'de uzunca bir konuşma yapmıştır. TSK bildirisine ilave olarak Evren, "*Anarşi, terör ve bölücülük karşısında partiler ve milletvekilleri seyirci kalmış, hukuk devleti kavramı birtakım anayasal kuruluşlarca*

¹⁴⁴ Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., a.g.e., s. 31.

*devletin parçalanması pahasına da olsa kişilerin savunulması olarak yorumlanmış, kuvvetler ayrılığı ilkesi kuvvetler çatışmasına dönüşmüş, siyasal partiler yıkıcı ve bölücü mihrakları kışkırtmış, iktidarlar partizanca davranmışlardır*¹⁴⁵” diyerek anayasal hakların daraltılacağıının ilk işaretini vermiştir. Gerçekten de MGK'nin 12 Eylül günü yayınladığı bildirimlerle ülkenin asayışı ile ilgili alınan önlemlere dair kararlar açıklanmaya başlanmıştır. Bu kararlar içerisinde en önemlileri; sıkıyönetim komutanlıklarına yapılan atamalar, ülkeden çıkışların yasaklanması, siyasal partilerin faaliyetlerinin yasaklanması, DİSK ve MİSK'in faaliyetlerinin durdurulması ve yöneticilerinin tutuklanması, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay ve Türk Hava Kurumu dışındaki tüm derneklerin faaliyetlerinin durdurulması¹⁴⁶ ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Jandarma Genel Komutanlığı'nın emrine verilmesidir. Ayrıca toplum düzenini sağlamak ve yeniden olası bir çatışma ortamının oluşmasının önüne geçmek amacıyla da grev ve lokavtlar ertelenmiş, DİSK, MİSK ve Hak-İş'in paraları bloke edilmiştir¹⁴⁷.

Askeri yönetiminin kendi düşüncesine uygun bir düzen oluşturma çabaları sonucunda Parlamentoyu dağıtan MGK, Bakanlar Kurulu'nu oluştururken de kendisine bağlı kalacak bir organ yaratmaya özen göstermiştir. Bu bağlamda emekli Oramiral Bülent Ulusu'nun hükümeti kurmakla görevlendirilmesi tesadüf değildir. 21 Eylül tarihinde MGK tarafından atanan Bakanlar Kurulu, 12 Mart döneminde TSK destekli Erim, Melen, Talu ve Irmak hükümetlerinde görev yapmış kişilere fazlaca yer vermiştir. 27 sandalyeden oluşan kabinenin 9 üyesi bu kişilerden oluşmuştur. Yürütme yetkisini kendisine bağlı olacak Bakanlar Kurulu'na devreden MGK, yasama yetkisini ise doğrudan kendi bünyesinde toplamıştır. Darbe sonrası kurulan askeri rejimin anayasası 'Anayasa Düzeni Hakkında Kanun' olmuştur. İçerdiği metinlerle geçici bir anayasa fikri veren bu kanuna göre; 1961 Anayasası'nın TBMM'ye ve Cumhuriyet Senatosu'na tanıdığı görev ve yetkiler 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren MGK tarafından, Cumhurbaşkanına vermiş oldukları da MGK Başkanı ve Devlet başkanı tarafından yerine getirilecektir.

¹⁴⁵ Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., *a.g.e.*, s. 32.

¹⁴⁶ <http://cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eylul.pdf>, s. 19, 2 Kasım 2008.

¹⁴⁷ Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., *a.g.e.*, s. 34.

MGK, yasama görevini üstlenmesinin yanı sıra bu görevi etkili bir şekilde yerine getirecek bir düzenlemenin de içerisine girmiştir. Basitleştirilmiş yasa yapma usulü denilen ve yalnızca beş kişi ile bu işi gerçekleştirecek bir sistem oluşturulmuştur. Bu yeni düzenin etkisi ile MGK, görev süresinin ilk altı ayında 123¹⁴⁸, dokuzuncu ayında 175¹⁴⁹, 1981'in sonuna varıldığında da 51 tanesi yeni olmak üzere toplam 268 yasa çıkarmıştır¹⁵⁰. Ancak tüm bunlardan daha önemlisi MGK'nin yeni bir anayasa oluşturmak amacıyla çalışmalarına başlaması olmuştur. Bunun için öncelikle bir kurucu meclise ihtiyaç duyulmuş ve bu konuda bir yasa çıkarılmıştır. Kurucu Meclis'in görevi ülkeyi yeni düzenine taşıyacak anayasal ve yasal çatıyı kurmak, Anayasayı ve temel yasaları yapmak, TBMM'nin oluşmasına kadar yasama yetkisini kullanmaktır. Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi (DM) olarak iki kanattan oluşacak Kurucu Meclis'te MGK, DM'nin üstü ve DM üyelerinin atamasını yapan kurum niteliğindeydi. Yani MGK, DM'den daha üstün yetkilere sahip olacak biçimde donatılmıştı. Gerçekten de yeni anayasayı hazırlayacak olan 15 kişilik komisyonun belirlenmesi görevi DM'ye, kurul üyelerini kesinleştirme yetkisi ise MGK'ye verilmiştir.

Belirlenen Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı taslak gecikmeli bir süreçten sonra 1982 Temmuz'unda kamuoyuna açıklanmıştır. Askeri rejimin anayasası özelliğini her anlamda bünyesinde barındıran taslak yayınlandığı anda ilk tepkiyi DM üyelerinden görmüştür. Bu tepkileri engelleme görevi ise MGK'ya düşmüştür. Çıkarılan 70 No'lu karar ile birlikte; *"Anayasa üzerine görüş ve önerilerin açıklanmasında münhasıran Anayasa taslağının geliştirilmesi maksadı içinde kalınacak, Anayasanın halkoylamasında, halkın vereceği reyin nasıl olması gerekeceği hususunda etki yapacak herhangi bir telkinde bulunulmayacaktır"*¹⁵¹ denilmiştir. Böylelikle MGK'nın istediği nitelikte bir anayasanın çıkmasının önünde oluşabilecek muhalefet engellenmek istenmiştir. Askeri yönetim muhalefeti engellemek için kararlar çıkarmanın yanı sıra kamuoyunu yönlendirme faaliyetlerini de eş zamanlı olarak yürütmüştür. Örneğin Kenan Evren yaptığı bir konuşmada, anayasaya karşı çıkanların, ülkenin birlik ve bütünlüğünü bozmak için dış güçler ile ittifak yapmış olan kişiler olduklarını

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 13 Mart 1981.

¹⁴⁹ Cumhuriyet, 19 Haziran 1981.

¹⁵⁰ Cumhuriyet, 19 Şubat 1982.

¹⁵¹ Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., a.g.e., s. 44.

açıklamıştır¹⁵². DM’de ise Anayasa taslağı bir hayli eleştiri almakla birlikte yapılan oylamada 120 kabul, 7 red, 12 çekimser oyla kabul edilmiştir. 17 kişi ise oylamaya katılmamıştır¹⁵³.

1960’ların yarattığı özgürlük ortamına ciddi darbe vuracak olan anayasa taslağı Komisyon tarafından MGK’ya teslim edildiğinde daha ilginç bir durum yaşanmıştır. Zaten tartışmalı olan taslak MGK’ya bağlı komisyonlar tarafından incelenmiş ve önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle birlikte kişi hak ve özgürlüklerine önemli engeller getireceği sonradan anlaşılan anayasa tasarısı nihayet 1982 Ekim’inde kamuoyuna açıklanmıştır¹⁵⁴. Ancak anayasanın halkoyuna sunulması ve kabul edilmesi gerektiğinden MGK için iş bu kadarla bitmemiştir. Bunun için çıkarılan, Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanun iki maddesiyle dikkat çekicidir. Bunlardan ilki, MGK’nın 70 sayılı kararı uyarınca Anayasanın açıklanması ve tanıtılmasını serbest bırakan ancak eleştirmesine izin vermeyen maddedir. İkincisi halkoylamasına katılmayanların beş yıl süreyle seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılmasına dair olanıdır. Ayrıca bir başka ilginç gelişme Anayasa oylaması ile Cumhurbaşkanlığı plebisitinin birleştirilmesi olmuştur. Buna göre; halkoylamasında kabul çoğunluğunun çıkması durumunda MGK Başkanı’nın da otomatikman Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlayacak bir düzenlemeye gidilmiştir¹⁵⁵. MGK’nın anayasanın kabulü için aldığı önlemler bunlarla da sınırlı kalmamış, 71 No’lu karar çıkarılmıştır. Bu karara göre; *“Anayasanın geçici maddeleri ile Devlet Başkanının radyo ve televizyonda ve yurt gezilerinde yapacakları anayasayı tanıtmaya konuşmaları hiçbir surette eleştirilemez ve bunlara karşı yazılı veya sözlü herhangi bir beyanda bulunulamaz”¹⁵⁶* hükmü getirilmiştir.

Ancak tüm bu engelleyici hükümlerden daha önemli olanı, anayasanın kabul edilmemesi durumunda yeniden kaos ortamına dönüleceği izlenimi uyandıran psikolojik söylemlerdir. Bu söylemlerle birlikte ilginç bir durum ortaya çıkmıştır. Anayasanın kabulü, demokrasiye geri dönülmesi ve askeri yönetime son verilmesi anlamına

¹⁵² *Milliyet*, 30 Ağustos 1982.

¹⁵³ *Hürriyet*, 22 Eylül 1982.

¹⁵⁴ *Milliyet*, 20 Ekim 1982.

¹⁵⁵ Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., *a.g.e.*, s. 45.

¹⁵⁶ Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., *a.g.e.*, s. 45.

gelecektir. Ancak bunun gerçekleşmesi ise hiçte demokratik olmayan bir anayasaya insanların kabul oyu vermelerini gerektirmiştir. Bu durumu Anayasa Komisyonu Başkanı Prof. Orhan Aldıkaçtı bile verdiği bir demeçte etmiştir; *“Bizim Anayasamız kabul edilecektir. Kesin. Çünkü Anayasanın kabul edilmesi demek, Siyasi Partiler Kanunu’nun yapılması ve seçime gidilmesi demektir. Seçmen bunu değerlendirecek ve bir an evvel normal düzene geçilmesi için Anayasaya oy verecektir¹⁵⁷”*.

1) 1980 Askeri Darbesi Sonrası Oluşan Siyasal Ortam

Halkoylamasından sonra gerek Aldıkaçtı’nın tahminleri gerekse de MGK’nın beklentileri boşa çıkmamış ve yeni anayasa taslağı % 91.37 gibi önemli bir farkla kabul edilmiştir¹⁵⁸. Artık MGK açısından, kendi düşüncesine uygun bir anayasayı yürürlüğe koyup Kenan Evren’in Çankaya köşküne çıkmasından sonra yapılması gereken, darbeyi gerçekleştirirken vaat ettikleri çok partili demokratik düzene geçişin şartlarını sağlamak olacaktır. Ancak bu süreç incelenmeden önce darbe öncesi faaliyet yürüten siyasi partilere ve yöneticilerine ne olduğu sorusu cevaplandırılmalıdır.

Darbenin gerçekleştiği tarihte iktidarda Adalet Parti’si vardı ve başbakanlık görevini Süleyman Demirel yürütüyordu. Bülent Ecevit’in liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi ana muhalefette idi. Ayrıca Necmettin Erbakan’ın Milli Selamet Partisi ve Alparslan Türkeş’in liderliğini yaptığı Milliyetçi Çalışma Partisi de Mecliste yer alan diğer partilerdi. Süleyman Demirel 1971 askeri muhtırası verildiğinde de dönemin Başbakanı idi. Dolayısıyla darbe söylentilerine uzak bir politikacı değildi. Olay gerçekleştiğinde henüz sabahın erken saatlerinde hem Demirel hem de Mecliste temsil edilen diğer siyasi parti liderleri evlerinden alınıp ilk olarak bir motelde gözetim altına konulmuşlardır. Yalnız Alparslan Türkeş evinde bulunamamış ve kaçarak saklanmış. Sonradan doğrulanamayacak olsa da, diğer liderlerin evlerinde bulunup Türkeş’in kaçmış olması, ordu içerisinde kendisine darbe ile ilgili bilgi geldiği iddialarını gündeme getirmiştir. Liderlerin alıkonulma olayını basına ilk duyuran 12 Eylül günü öğlen televizyondan yaptığı konuşma ile Kenan Evren olmuştur. Evren konuşmasında; *“Bu dönem içinde her türlü siyasal faaliyet durdurulmuştur. Parlamento üyeleri siyasal*

¹⁵⁷ *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1982.

¹⁵⁸ *Tercüman*, 8 Kasım 1982.

faaliyetlerinden dolayı suçlanmayacak, yeni yönetime karşı suç niteliğinde davranışlarda bulunmadıkça herhangi bir işleme uğratılmayacaklardır” demiştir¹⁵⁹. Aslında liderlerin göz altına alındıkları anda kendilerine siyasi yasak konulacağı ile ilgili bir düşünceyi Evren ve yönetiminin taşıdığına dair somut bir izlenim yoktur. Evren’in 12 Eylül tarihinde yaptığı konuşma da bunu doğrular niteliktedir. O gün için, askeri yönetimin en büyük çabası, darbenin meşru bir zemine oturmasını sağlamaktır. Konuşmada geçen, parlamento üyelerinin geçmişe dönük siyasi eylemlerinden dolayı yargılanmayacakları ancak siyasi faaliyetlerin durdurulduğuna yönelik açıklama bu durumu kanıtlamaktadır. Ancak askeri yönetimin siyasi partilere yönelik tutumu hep böyle ılımlı gitmemiştir. Başlangıçta Evren’in 12 Eylül günü yaptığı konuşmada ve MGK’nin 7 Numaralı bildirisinin 1. maddesinde partilerin fesih edilmelerine yönelik bir ifade yoktu¹⁶⁰. Özellikle siyasal sistemin merkezinde sayılan AP ve CHP’ye dokunulması pek düşünülüyordu. Ancak siyasal partilere yönelik ilk tepkiler MHP ve MSP’ye yönelmiştir. Konya’da yaptığı bir konuşmada Kenan Evren ağırlığı bu iki partinin liderleri olmak üzere bütün parti liderlerine çatmıştır¹⁶¹. Evren’in sert konuşması siyasal partilere ve sisteme değil, parti yöneticilerine yönelik gerçekleşmiştir. Böylece siyasal sistemin tıkanmasına neden olarak parti yöneticileri gösterilmiştir. Ayrıca askeri yönetimin bu sisteme karşı olmadığı ve bir zorunluluk sonucu yönetime el koyulduğu mesajı verilmiştir. Demirel ve Ecevit Hamzaköy’de geçirdikleri zorunlu ikametden evlerine dönerken Türkeş ve Erbakan hakkında tutuklama kararı çıkartılmış ve gerek iki lider gerekse de siyasi yandaşları hakkında Ankara Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi’nde kamu davası açılmıştır.

Liderler açısından yeni durumun nasıl algılandığı sorusunun ortaya koyduğu tablo şu şekildedir. 12 Eylül askeri darbesi gerçekleştiğinde eski düzenin devam etmeyeceği hem sağ hem de sol kesimi temsil eden liderler tarafından ihtimal dahilinde görülmekteydi. Ancak Ecevit ve Türkeş için ürkütücü olan darbenin karşı taraftan gelmesi ihtimaliydi. Bununla birlikte 12 Eylül darbesinin üstten asta doğru bir hiyerarşi içerisinde gerçekleşmesi ve 27 Mayıs benzeri orta dereceli subayların yönetiminde bir

¹⁵⁹ *Hürriyet*, 13 Eylül 1980.

¹⁶⁰ <http://cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eylul.pdf>, s. 19, 2 Kasım 2008.

¹⁶¹ *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1981.

biçim içermemiş olması bu liderler açısından ilk etapta rahatlatıcı bir gelişme olmuştur. Zaten Türkeş'in teslim olması, darbenin niteliğini anladıktan sonra gerçekleşmiştir. Bu süreçten sonra Türk Silahlı Kuvvetlerinin 'güvencesi' altına giren liderler, Hamzaköy'de zorunlu ikamete tabii tutulmuşlardır. Demirel ve Ecevit'in bir aylık bu zorunlu göz altıları sonucunda haklarında siyasal demeç ve faaliyet yasağı getirilmiş, Erbakan 1 yıl, Türkeş ise 4,5 yıl hapse mahkum edilmişlerdir. Tüm bunlardan daha önemli olan ise askeri darbe öncesi faaliyet yürüten siyasi partilerin kapatılması kararı olmuştur. Bu doğrultudaki ilk gelişme MGK'nin 2 Haziran 1981 tarihli ve 52 No'lu kararı olmuştur. Politikacılara siyaset yasağı getiren karar kamuoyuna aşağıdaki biçimiyle duyurulmuştur.

*"11 Eylül 1980 tarihinde parlamento üyesi bulunan siyasi parti mensupları ile her kademedeki siyasi parti yöneticisi ve mensuplarının Türkiye'nin geçmiş veya gelecek siyasi veya hukuki yapısıyla ilgili olarak kendi anlayışları doğrultusunda sözlü veya yazılı beyanda bulunmaları veya makale yazmaları ve bu amaçla toplantı yapmaları yasaklanmıştır"*¹⁶².

Bu süreci tamamlayan gelişme ise 1981 Ekim'inde çıkarılan 'Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun' olmuştur. Kanun'un birinci maddesiyle, 12 Eylül 1980 tarihine dek kurulmuş ve faaliyetleri MGK'nin 7 No'lu kararı ile yasaklanmış olan tüm siyasi partilerin varlığı, kendilerine bağlı teşkilatları ile birlikte feshedilmiştir. İkinci maddede bu partilerin her türlü menkul ve gayri menkullerinin para dahil hazineye geçtiği ifadesi yer almıştır. Üçüncü madde ise Atatürk'ün malları ve Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgilidir. Buna göre, Atatürk'ün CHP yönetimine bıraktığı bütün para ve hisse senetlerinin ve Çankaya'daki taşınır ve taşınmaz malların yönetiminin idaresi işi Devlet Başkanlığı Genel Sekreterliği'nce yürütüleceği söylenmiştir¹⁶³. Görüldüğü gibi askeri yönetim yalnızca siyasi partileri kapatmakla kalmamış, ekonomik ve kültürel her türlü mirasının da yönetimi işini üstlenmiştir.

Siyasal sistemin devamlılığı için gerekli ve olmazsa olmaz kurumlar olan ve Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi gibi Cumhuriyet döneminin simgelerinden biri haline gelmiş partileri kapatmak, 12 Eylül darbesinin ne kadar köklü ve yıkıcı

¹⁶² Resmi Gazete, 5 Haziran 1981 ve <http://cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eylul.pdf>, s. 189, 2 Kasım 2008.

¹⁶³ Resmi Gazete, 16 Ekim 1981 ve <http://cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eylul.pdf>, s. 189, 2 Kasım 2008.

etkiler yarattığının en önemli kanıtlarındandır. Darbe öncesi ortaya çıkan çatışma ortamından siyasi parti liderlerini sorumlu tutan Evren'in liderlerin dışında partileri de cezalandırması önemli bir gelişmedir. Bu tutumdan anlaşıldığı kadarıyla Evren ve ekibi artık yeni siyasi oluşumlara zemin hazırlamak ve yeni bir siyasal düzen getirmek istemektedir. 1980 öncesindeki çatışma ortamına geri dönülür endişesiyle o döneme ait her türlü siyasal kalıntı yok edilmek istenmiştir.

2) Milli Güvenlik Konseyi'nin Siyasal İslam'a Bakışı

Milli Güvenlik Konseyi, yaklaşık bir yıllık süre içerisinde ülkedeki tüm siyasal hareketi yok ettikten sonra kendi iktidarını oluşturmuş ve çok partili hayatın yeniden başlaması için gerekli düzenlemeleri yapmaya koyulmuştur. 1980 öncesi görülen çatışma ortamının doğmasında en önemli neden milliyetçi/ülkücü sağ gruplarla devrimci sol gruplar arasındaki çatışmalar olsa da İslamcı grupların da zaman zaman olayların içerisinde yer aldıkları görülmüştür. Özellikle Akıncılar denilen İslamcı grup öğrenci ve gençlik olaylarının içerisinde yer alarak çatışmalara neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Alparslan Türkeş gibi Necmettin Erbakan da bu grupların siyasi temsilciliğini yaptığı gerekçesiyle hapis cezasına çarptırılmıştır.

Ancak bu partilerin ve liderlerin cezalandırılmalarıyla birlikte bu siyasal düşüncelerin etkinliğinin azaldığı düşünülmemelidir. Bunun gerekçesi MGK'nın uygulamaya koyacağı yeni düzendir. MGK'nın en büyük hedefinin darbe öncesi çatışma ortamının tekrar yaşanmaması olduğu belirtilmişti. MGK, bu çatışma ortamının en büyük sorumlusunun sol gruplar olduğu düşüncesinden hareketle bu grupları etkisizleştirmek ve yeniden güçlenmelerini önlemek amacıyla milliyetçi/muhafazakar düşünceleri güçlendirecek yapılanmaları hayata geçirmiştir. Sonraki dönemlerde 'Türk-İslam Sentezi' olarak adlandırılacak ve literatürde yoğun olarak yer alacak bir ifadenin hayata geçme süreci böylece başlamıştır. Bu olgudan yola çıkarak söylenebilecek olan, devletin kendi iradesi dışındaki dinsel gruplanmaları engelleyip, bir program dahilinde solun önünü kesmek için milliyetçi/muhafazakar düşünceleri destekleyecektir. Bu yöntemin yerleşebilmesi için yeni yetişen kuşakların muhafazakar düşüncede olması hedeflenmiştir. 1980 öncesi ve sonrasının eğitim ve kültür alanındaki çalışmalardaki farklılığa bakıldığı zaman yapılmak istenenin ne derece gerçekleştirildiği kolayca

anlaşılabilir. Yukarıda bahsedilen Türk-İslam sentezi aslında dönem içinde ortaya çıkmış yeni bir olgu değildir. 1945 sonrası çok partili hayatla birlikte görülen düşünce çeşitliliği milliyetçi/muhafazakar bir akımın da kendisini çeşitli dergi ve gazetelerde ifade etmesine imkan tanımıştır¹⁶⁴. Türkçü ve milliyetçiler Kemalist düşüncüyü desteklemelerine rağmen, bu düşüncenin beraberinde getirdiği Batı hümanizmini eleştirmişlerdir. Bu yönleriyle Kemalist çizgiden ayrılmış ve 1970 yılında İbrahim Kafesoğlu öncülüğünde Aydınlar Ocağı'nı kurmuşlardır. Böylece 1980 sonrasında devletçe şekillendirilecek düşünce dünyasının temelleri atılmış olur. Aydınlar Ocağı'na daha çok bilim adamları ve akademisyenler üye olmuştur. Muharrem Ergin, Ahmet Kabaklı, Nevzat Yalçıntaş gibi akademisyenler ocağın üyeleri arasındadır. Ocağın toplumsal tabanını ise kendisi ile yakın ilişkiler kuran İlim Yayma Cemiyeti sağlamıştır. Dinci bir hareket olan bu cemiyetin üyeleri arasında sonradan başbakan ve cumhurbaşkanı da olacak Turgut Özal da vardır. Aydınlar Ocağı bu özelliğiyle Türk sağının milliyetçi ve İslamcı iki bileşenini bir araya getirir. Ortak düşünceleri Batı karşıtlığıdır. Çünkü emperyalizmin silahı olarak görülen hümanist düşünce Türk ulusuna, laiklik ise İslamiyet'e zarar vererek Türklere kişiliklerini veren dinin, diğer ulusal değerlerle birleşmesini engellemektedir¹⁶⁵.

İşte bu ideoloji, pek çoklarına göre 1983'ten itibaren resmileştirilmiştir. Bu sürece giden yol ise 1980 askeri darbesi sonrası Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT), 1983 yılında devletin kültür politikası üstündeki denetimini arttırmak ve sürekli kılmak için bir 'milli kültür raporu' önermesi ile başlamıştır. Bu önerinin sonucunda 1982 Anayasası ile kurulan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDITYK), 1986 yılında dönemin basınca Aydınlar Ocağı fikirlerinin onaylanması olarak değerlendirilen bir politikayı kabul etmiştir¹⁶⁶. DPT'nin 1983 tarihli raporuna göre; devletin kültür politikası, temellerini gerçek Orta Asya değerleri ile İslamiyet'in oluşturduğu milli kültüre yerini yeniden vermeli ve korumalı ve Batı ile ilişkiler Türk

¹⁶⁴ Bu tip yayınlara örnek olarak; Millet, Kopuz, Büyük Doğu, Orhun, Hareket dergileri gösterilebilir. *Tarih Ders Kitaplarında (1930-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, Etienne Copeaux, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, s. 57.

¹⁶⁵ Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁶⁶ Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 59.

ekonomisine yararlı tekniğin geliştirilmesi ile sınırlanmalıdır¹⁶⁷. Planlama Teşkilatı'nın bu görüşleri 1982 Anayasası ile birlikte resmi kültürel yaşamı merkezileştiren AKDTYK tarafından somutlaştırılmıştır. Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu etkinliklerinin eş güdümünü sağlamakla görevli bu kurum, 1982 Anayasası'nın 134. maddesi ile hayata geçirilmiştir. Kurumun 20 Haziran 1986 tarihinde gerçekleşen 10. oturumunda kabul edilen DPT raporunun AKDTYK'yi ilgilendiren ve Türk-İslam sentezinin hayata geçirilmesi için önemli olan maddesi şu şekildedir;

“Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: Kültür ve sanat, milli değerlerin korunmasına ve gelişmesinde olduğu kadar, milletlerarası ilişkilerde de yakınlaşma ve dayanışmanın temel unsurudur. Yurt dışında çalışan vatandaşlarımızın, soydaşlarımızın ve çocuklarının milli kültürümüzden kopmamları için gerekli tedbirler alınacaktır”¹⁶⁸.

Kurum, benimsediği bu görevle birlikte milli kültürü genç kuşaklara ve hatta yurt dışında yaşayan veya başka ülke vatandaşı olan Türklere de benimsetmek amacına yönelmiştir. Bu ifadede, milli kültürün Türk ulusunun gelişmesi ve devamlılığı için yegane gerekli unsur olduğu belirtilirken diğer kültürel etkilerden korunması için önlem alınması gerekliliği belirtilmiştir. Ayrıca doğrudan ifade edilmese de İslamiyet'in de Türk kültürünün bir ögesi olduğu ve milli kültürün içerisinde çok eskiden beri yer aldığı şeklinde bir anlayış benimsenmiştir.

Tüm bunların dışında, 1980 sonrasında geliştirilmek istenilen yeni düzeni anlayabilmek için darbe yönetiminin yürürlüğe koydurduğu anayasanın laiklik ve din ile ilgili maddelerinin de incelenmesi gerekmektedir. Daha önce yeni anayasanın, kişi hak ve özgürlükleri açısından 1961 anayasasına göre çok geride olduğuna değinilmişti. Din ve vicdan özgürlüğü konusunda en büyük eksiklik zorunlu din derslerinin konulması olmuştur. Laik bir devlet yapısında asla olmaması gereken bir uygulama böylece yürürlüğe girerek bu ilke zedelenmiştir. Kişilere laik devletin temelleri olan tarafsızlık ve kimseye dini inanç aşılama ilkeleri açıkça çiğnenmiştir.

Görüldüğü gibi MGK, 12 Eylül öncesi dönemden keskin dönüşümler yaratacak yasal düzenlemeleri yaparken o dönemin baş sorumlusu olarak görülen sol ve liberal

¹⁶⁷ Bozkurt Güvenç, Gencay Şeylan, vd., *Türk-İslam Sentezi*, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1991, ss. 50-54'den akt; Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁶⁸ Etienne Copeaux, *a.g.e.*, s. 61.

düşünceleri ortadan kaldırmak için milliyetçi/muhafazakar düşünceleri hayata geçirecek alt yapıyı hazırlamakla meşgul olmuştur.

Bu keskin dönüşümün izlerini MGK'nin izlediği Evren'in söylemlerinde ve tekil politikalarda da bulmak mümkündür. 1980 Ekim'inde Diyarbakır'da yaptığı bir konuşmasında Evren, *"Biz aynı dinin evlatlarıyız. Bizim dinimizde kindarlık yoktur. Bizim dinimiz affedicidir. Şeriatın kestiği parmak acımaz derler"¹⁶⁹* diyerek hem toplumsal bütünlüğü sağlamak adına dini kullanmış hem de din üzerinde bir uyarı mesajı vermiştir. Konya ve Hatay'daki konuşmalarında; *"Dinsiz bir millet düşünülemez. Dinimize sımsıkı sarılmamız"¹⁷⁰* ve *"Tanrısı bir, Kuran'ı bir, peygamberi bir, aynı sesleniş ve yakarışla namaz kılanları birbirinden kopartmaya imkan yoktur"¹⁷¹* ifadeleriyle yine dinin bütünleyici yönüne sarılmıştır. Aslında bu gibi konuşmalar laik yapıdaki bir devletin başkanının yapmaması gereken türdendir. Evren bu tutumuyla devletin dinler karşısındaki tarafsızlığı ilkesini zedeleyici davranışta bulunmuştur. Yine de devletin tarafsızlık ilkesini esas zedeleyen Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisat) Yasası'nın delinmesidir. Gelişmeyi Erzurum'da halka hitaben yaptığı bir konuşmada duyuran Evren; *"...aldığımız bir kararla ilk ve ortaokullar ile liselerde mecburi din dersleri konulacaktır"¹⁷²* demiştir. 1982 Anayasasının 24. maddesinde de yerini alacak olan yasa her ne kadar Gayrimüslim öğrencileri kapsamamışsa da devletin din alanına müdahalesini sonucunu doğuran laiklikten uzak bir uygulama olmuştur.

Darbecilerin eylemlerini Atatürkçülük adına yaptıklarını sık sık tekrarlamaları kamuoyunda bazı boş beklentiler de yaratmıştır. Bu beklentilerin en önemlisi Atatürk dönemi uygulamalarından olan ezanın Türkçe okunması ve Kuran'ın Türkçeleştirilmesi konularıdır. Ne var ki Genelkurmay Sıkıyönetim Koordinasyon Başkanlığı 1981 Şubat'ında yayımladığı bir bildiri ile bu beklentileri boşa çıkarmıştır. Bildiride şu ifadeler yer almıştır.

"...Son günlerde bir kısım basınımızda ezanın Türkçe okutulması, Kuran'ın Türkçeleştirilmesi konusunda tartışmaların yer aldığı üzüntü ile görülmektedir. Milli Güvenlik Konseyi'nde bu hususta hiçbir çalışma yapılmadığı halde,

¹⁶⁹ Tercüman, 15 Ekim 1980.

¹⁷⁰ Milliyet, 16 Ocak 1981.

¹⁷¹ Hürriyet, 18 Ocak 1981.

¹⁷² Hürriyet, 24 Temmuz 1981.

halkımızın çok hassas olduğu bu konunun ortaya atılışının asıl sebebinin, Türk milletini tekrar bölme ve Milli Güvenlik Konseyi'ne karşı beslenen büyük itimadı sarsma çabaları olduğu anlaşılmaktadır.

Bu gibi asılsız haberlere dayatılan ve bilimsellikten hiçbir ilişkisi olmayan lüzumsuz münakaşaların zararlı sonuçlar vereceği, vatandaşlarımızın arasında yanlış anlamalara neden olabileceği değerlendirilmektedir. Bölücülere ve yurt içinde kargaşalık yaratmaktan fayda bekleyenlere, yeni bir istismar konusu olarak uydurulmuş bir habere dayandırılan bu münakaşalara son verilecek ve sıkıyönetim komutanlıkları da bu konuda gerekli tedbirleri alacaklardır. Sıkıyönetim bölgelerinde, anılan bildiri doğrultusunda gerekli önlemler alınacaktır¹⁷³."

Bildiride bu uygulamaların bilimsellikten uzak olduğuna dikkat çekilmiştir. Atatürk döneminde Elmalılı Hamdi Yazır tarafından Kuran'ın yeni tefsirlerinin yapıldığı ve ezanın Türkçe okunduğu bilinmektedir. Öyleyse Atatürkçü çalışmalar yapma iddiasında olan 12 Eylül yönetiminin bu uygulamaları beğenmediği anlaşılmaktadır. Çalışmaların tekrarı halinde ise bir kısım güçlerin ülkeyi bölme adına bundan yararlanacağı düşünülmüştür.

Aynı dönemde yaşanan bir olay MGK'nın cemaatlerle ilişkisini anlama adına önemlidir. Nakşibendi Şeyhlerinden İskenderpaşa Cemaati lideri Zaid Kotku'nun vefatı üzerine Süleymaniye Camii'nde büyük bir kalabalık eşliğinde cenazesi kaldırılmıştır. Defin işlemi ise Camii'nin avlusundaki Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nin arkasındaki Gümüşhaneli Dergahı şeyhlerinin mezarlarının bulunduğu yere yapılmıştır¹⁷⁴. Bu defin için gerekli yasal izni ise Milli Güvenlik Konseyi vermiştir. Görüldüğü kadarıyla 12 Eylül askeri darbesinden sonra da dini yapılar kendilerine rahat bir hareket alanı bulabilmiş ve iktidarla aralarında bir sıkıntı yaşanmamıştır.

Laik cumhuriyet ile sorunu olan bazı önemli simaların yeniden itibar kazanmaları adına gerçekleşen bir uygulamayla 2549 sayılı Devlet Mezarlığı Yasası çıkarılmıştır. Bu yasa uyarınca Sakallı Nurettin Paşa'nın rütbesi korgenerallikten orgeneralliğe yükseltilmiş ve İsmet İnönü ile Fevzi Çakmak'tan sonra Atatürk Araştırma Merkezi'nin üçüncü sıradaki şeref üyesi sayılmıştır. Ayrıca her ne kadar gösterilecek tepkiler yüzünden vazgeçildiyse de devlet mezarlığına gömülmesi de kararlaştırılmıştır. Bu olayın yukarıda bahsedilen iade-i itibar savı ile ilişkilendirilmesi için Sakallı Nurettin Paşa'nın kimliğini açıklamak zorunludur. Nurettin Paşa Birinci

¹⁷³ Halil Nebiler, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁷⁴ *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1980.

Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemindeki görevlerinin ardından 1925 yılında Bursa milletvekili seçilmiş, 1932 yılında vefat etmiştir. Ancak bir çok devrime karşı muhalif tavır takındığı için zaman zaman dönemin basınınca eleştirilmiştir. Bunlardan bir tanesinde Cumhuriyet Gazetesi; “*Millet Meclisi’nde irtica paşasının işi ne? Şapkayı değil fesi, yeniliği değil bağınazlığı, devrimi değil gericiliği savunan Nurettin Paşa’nın Türk Devrim Meclisi’nde işi yoktur*¹⁷⁵” eleştirisini getirmiştir. Atatürk ise Nutuk’ta Nurettin Paşa’nın kendisinin hazırlatıp bastırıldığı biyografisine uzun uzun göndermeler yapmıştır. Burada yazılanların pek çoğunu doğru olmadığını belirtip Kurtuluş Savaşı’ndaki başarısı konusundaki söylemine; “*zaferin şerefine katılmaya en az hakkı olanlardan biri*” ifadesiyle yer vermiştir¹⁷⁶. Böylece Mustafa Kemal’in eylemlerini tasvip etmediği ve anti-laik uygulamaları nedeniyle eleştirilmiş birisi Atatürk’ün ismini taşıyan bir araştırma merkezine şeref üyesi olarak seçilmiştir.

3) Çok Partili Hayata Dönüş ve Anavatan Partisi’nin Siyasal İslam ile İlişkisi

MGK’nın, 1982 Anayasasının halk oylaması ile kabulünden sonra da anayasanın gerektirdiği düzenlemeleri yapma şansını yeni açılacak Meclise bırakmadığı ve bu görevi 13 ay süreyle kendisinin üstlendiği görülmüştür. MGK bu hızlı yasama dönemi içerisinde geçici 15. madde ile birlikte, 12 Eylül 1980 ile TBMM’nin Başkanlık Divanı’nın oluşacağı tarihe kadarki işlemlerinin anayasa yargısı denetimi dışında olduklarını ve olacaklarını ilan etmiştir¹⁷⁷. Böylece anayasa içerisinde yer almayan antidemokratik hükümler ve MGK eylemlerinin anayasaya aykırılığı öne sürülemeyecek, anayasa güvenoyu aldığı için de işin meşruluk yönü tartışma olmaktan çıkacaktır.

Anayasasının kabulü ile birlikte demokrasiye yeniden dönülmesi yönünde bir adım atılmış ancak bu çok partili hayatın başladığı anlamına gelmemiştir. Kenan Evren de yaptığı konuşmalarda sık sık siyaset yasaklarının devam ettiğini hatırlatmıştır¹⁷⁸. Ayrıca bu konuşmalarda Evren’in yaptığı bazı vurgular siyasette yeni bir dönemin

¹⁷⁵ *Cumhuriyet*, 2 Aralık 1925.

¹⁷⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999, s. 995.

¹⁷⁷ Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., *a.g.e.*, s. 54.

¹⁷⁸ *Hürriyet*, 22 Şubat 1983.

başlayacağını işaretlerini vermektedir. Evren'e göre; artık halk, yeni temsilciler bulmalı ve yepyeni partiler kuralıdır¹⁷⁹. Nihayet bu telkinler eşliğinde MGK, Nisan ayında seçmen kütüklerinin düzenlemesi yönündeki kararını yayınlarak seçimlere doğru ilk adımını attı¹⁸⁰. Bunu aynı ay içerisinde çıkarılan Siyasi Partiler Kanunu izledi¹⁸¹. Bu yönde atılmış en önemli adım bu kanunla bir çıkan, siyasal faaliyetleri serbest bırakan 76 sayılı MGK kararı oldu. Ancak bu kararın da önemli kısıtlayıcı yönleri vardı. Çünkü, feshedilmiş parti yöneticileri yeniden siyasete dönemeyecek, eski partilerini veya kendilerini savunamayacaklardı. Yeni kurulacak partiler ise eski partilere yönelik olumlu veya olumsuz propaganda ve söylem içerisine girmeyeceklerdi. Askeri darbe sonrası gerçekleşen icraatlar eleştiri konusu olmayacaktı. Tüm bu düzenlemelerin ardından Evren'in milletvekili genel seçimlerinin 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacağını açıklayan demeci geldi¹⁸².

12 Eylül yönetiminin kendisine özgü bir siyasal düzen getireceği belli olduktan sonra yeni partiler kurulmaya başlandı. Bunlar içerisinde adını ilk ve en çok duyuran eski bir ordu üyesi Em. Org. Turgut Sunalp'ın kurduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) oldu. MGK'nın da iktidara gelmesini açıktan umduğu bu parti 1983 Nisan'ında kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığı'na vererek askeri darbe sonrası kurulan ilk siyasi parti olma unvanını aldı¹⁸³. Bu partiyi merkez sağ görünümüne Anavatan Partisi ve merkez sol görünümüne Halkçı Parti izledi¹⁸⁴. Daha sonrasında ise Sosyal Demokrasi Partisi ile Refah Partisi kuruldu¹⁸⁵. Ancak kurulan bütün partilerin MGK'dan onay aldığı söylemek güçtür. Örneğin kapatılan Adalet Partisi'nin devamı sayılan Büyük Türkiye Partisi (BTP) MGK'nın 79 sayılı kararı ile kapatıldı¹⁸⁶. Bunun yerine Doğru Yol Partisi (DYP) kuruldu. Ayrıca MGK'nın 166 sayılı ve 30 Eylül 1983 tarihli kararıyla serbest bırakılan ancak Çanakkale'de zorunlu ikamete tabii tutulup siyasi yasak konulan 16 siyasetçi mevcuttu. Bunlar arasında Süleyman Demirel, Saadettin

¹⁷⁹ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1983 ve *Milliyet*, 10 Nisan 1983.

¹⁸⁰ *Resmi Gazete*, 7 Nisan 1983.

¹⁸¹ *Resmi Gazete*, 24 Nisan 1983.

¹⁸² *Tercüman*, 30 Nisan 1983.

¹⁸³ *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1983.

¹⁸⁴ *Milliyet*, 21 Mayıs 1983.

¹⁸⁵ *Hürriyet*, 7 Haziran 1983 ve 20 Temmuz 1983.

¹⁸⁶ *Tercüman*, 1 Haziran 1983.

Bilgiç, Nahit Menteşe, İhsan Sabri Çağlayangil, Deniz Baykal, Celal Doğan, Yüksel Çakmur, Hüsamettin Cindoruk ve Mehmet Gölhan gibi isimler mevcuttu¹⁸⁷.

Yine bu kısıtlamanın dışında iki türlü yasak daha yürürlüğe konulmuştu. Bunun ilki, Siyasi Partiler Kanunu'ndan doğan, ikincisi ise Milletvekili Seçimi Kanunu'ndan doğan yasaklardı. Birincisi parti kuruculuğuna, ikincisi ise milletvekili seçilmeye konulan engelleri kapsamaktaydı. Tüm bu yasaklar süzgecinden ancak üç parti geçebilmiş ve Kasım ayında yapılacak genel seçimlere girme hakkını elde etmişti. Bunlar; Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Halkçı Parti (HP) idi. Aslında bu durum liderlerin darbe yönetimi ile ilişkilerine bakıldığında anlamlı görünmekteydi. Çünkü her üçü de geçmiş dönemlerde devlet mekanizması içerisinde memur veya bürokrat olarak görev almış kişilerdi. MDP Lideri Turgut Sunalp eski bir generaldi ve MGK'nın en gözde lideri konumundaydı. Kendisine adeta yeni başbakan olarak bakılıyordu. Turgut Özal başbakan yardımcısı ve DPT Başkanlığı görevlerinde bulunmuştu. Necdet Calp ise Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü yapmıştı¹⁸⁸.

6 Kasım 1983 tarihinde yapılacak seçimlerden önce Cumhurbaşkanı Kenan Evren televizyona çıkarak bir konuşma yaptı. Burada ANAP Genel Başkanı Özal'a çatan Evren seçmeni bu partiye oy vermemeye davet etti. Ancak Evren'in yönlendirmesinin MDP için pekte iyi olmadığı sonuçlar açıklanınca anlaşıldı. ANAP oyların % 45'ini alarak iktidar oldu. İkinci sırada sol oylara talip olan HP geldi ve oyların % 30'unu aldı. Evren'in desteklediği ve Başbakanlık uyan Sunalp'ın MDP'si ise % 23 oy alabilmişti¹⁸⁹. Bu oy oranına rağmen Milletvekili Seçim Kanunu'na göre gerçekleşen dağılımda ANAP Meclisteki sandalyelerin % 52'sini, HP % 29'unu, MDP ise % 17'sini elde etme olanağı buldu¹⁹⁰.

Hükümet programının Mecliste okunmasının ardından 213 güvenoyu ile Turgut Özal hükümeti resmen görevine başlamış oldu¹⁹¹. Gerek askeri rejimin varlığını sona erdirecek bir dönemi başlatması bakımından, gerekse de 1980 öncesi çalkantılı döneme

¹⁸⁷ *Resmi Gazete*, 1 Ekim 1983.

¹⁸⁸ Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., *a.g.e.*, s. 60.

¹⁸⁹ *Resmi Gazete*, 14 Kasım 1983.

¹⁹⁰ *Hürriyet*, 8 Kasım 1983.

¹⁹¹ *Resmi Gazete*, 25 Aralık 1983.

bir daha dönülmemesi için MGK'nın gerekli önlemleri alması nedeniyle, Turgut Özal'ın iktidarı pek çok bakımdan farklılıklar göstermiştir. Asker-sivil ilişkilerinde Milli Güvenlik Kurulu'nun 1982 Anayasası ile birlikte yetkilerini genişletmesi ve sivil üye çoğunluğunu kaybetmesi hükümet üzerinde etkisini göstermiştir. Yeni yapılanmaya karşın ANAP yönetimi, Milli Güvenlik Kurulu'na mutlak etki eden ve darbeyi gerçekleştiren ekip içerisinde yer alan MGK üyelerini hoş tutma yolunu seçmiştir. Hava Kuvvetleri eski komutanı ve Konsey üyesi Tahsin Şahinkaya hakkındaki yolsuzluk iddiaları ile ilgili araştırma önergesi ANAP'lıların ve bağımsızların red oylarıyla sonuçsuz kalmıştır¹⁹². Eski MGK ve hükümet üyeleri arasındaki işbirliğinin bir başka göstergesi ise muhalefetin bütün ısrarına rağmen geçici 15. maddenin kaldırılmasına ANAP'lıların sıcak bakmaması olmuştur.

Bununla birlikte darbe yöneticilerinin uygulamak istedikleri anti-komünist ve dine dayalı toplum yapısının gerçekleşmesi için Özal hükümeti doğrudan ya da dolaylı olarak bir çok girişimde bulunuyordu. Örneğin iktidarının ilk yıllarında Ankara'daki Hitit anıtı ile uğraşan ANAP'lı yöneticiler 1984 yılının Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamalarında “*Bu camızları kaldıracamız*” beyanlatları vermişler¹⁹³. Atatürk döneminde, Anadolu kültürüne sahip çıkmak ve Türklerin yaşadığı topraklarla bağımlı kuvvetlendirmek amacıyla gerçekleştirilen ve Cumhuriyet döneminin önemli kültür mirasları arasında görülen Hitit Güneşi'ne yönelik tepkiler, ANAP iktidarının düşünce yapısını gösteren ilk ve önemli örnekler arasındadır. Kaldı ki 19 Mayıs törenleri sırasında gösteri yapan gençlerin de şort yerine paçalı donla sahne almaları bu zihniyetin bir başka uzantısı olarak belirmiştir¹⁹⁴. Yine aynı dönemde ANAP'lı bir grup milletvekili bira reklamlarının yasaklanmasına yönelik bir önerge vermişlerdir¹⁹⁵. Önergenin gerekçesinde biranın, alkolizmi körüklediği, ahlakı kemirdiği söylenmiş, bira reklamlarının yayınlanamaması ve kahvehanelerde satışının yasaklanması istenmiştir. Bu isteklerinde başarıya ulaşan ANAP'lı milletvekilleri, bira üreticilerinin, sorunun

¹⁹² *Tercüman*, 26 Kasım 1986.

¹⁹³ Halil Nebiler, *Türkiye'de Şeriatın Kısa Tarihi*, Ütay yay., İstanbul, 1994, s. 72.

¹⁹⁴ *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1984.

¹⁹⁵ *Cumhuriyet*, 15 Haziran 1984

alkol tüketiminde değil, Atatürk ilkelerinin kemirilmekte olduğuna dikkat çeken tam sayfa gazete ilanlarını pek umursamamışlardır¹⁹⁶.

ANAP iktidarının ilk yıllarında en önemli ve radikal değişiklikler ekonomi alanında gerçekleşmiştir. Katma Değer Vergisi Kanunu, devletleştirmeler, serbest bölgeler, KİT'lerin ve fonların Meclisçe denetlenmesi hakkındaki yasalar, Turgut Özal öncülüğünde kurulan I. ANAP Hükümeti döneminde çıkarılmıştır¹⁹⁷. Ayrıca İslamcı kesimin ekonomisini güçlendirecek uygulamalara da gidilmiştir¹⁹⁸. 1984 Ağustos'unda merkezi İstanbul'da bulunan Al Baraka Türk adlı özel finans kurumunun kuruluşuna olanak tanıyan Bakanlar Kurulu kararı, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal'ın imzalarıyla Resmi Gazete'de yayınlanmıştır¹⁹⁹. Ayrıca Faisal Finans Kurumu'nun kurulmasına ilişkin ayrıntılı bir kararname de dikkati çekmektedir. Böylece Suudi Arabistan merkezli anti-laik Aramco şirketi Türkiye'ye girmiştir. Bu gelişmede, Türkiye'deki laik yapılanmadan memnun olmayan Araplar ve onların ortağı Amerikan sermayesi bulunmaktadır²⁰⁰. Doğrudan Suudi-ABD ortaklığı olan Aramco'nun yan kuruluşu gibi kabul edilebilecek olan Al Baraka Türk'ün kurucu ortakları Turgut Özal'ın kardeşi Korkut Özal, Eymen Topbaş ve Talat İçöz gibi isimlerden oluşmuştur. Aramco'nun Körfez Ülkeleri ve Suudi Finans Grubu içinde yer alan İslam Kalkınma Bankası, Dubai İslam Bankası, Katar İslam Bankası, Bahreyn İslam Bankası ve Ürdün İslam Bankası'yla birlikte anılan İslam Kalkınma Bankası'nın danışmanlığını da Korkut Özal üstlenmiştir²⁰¹. Suudi sermayesi bir yandan orta çaplı kredilerle İslamcılarını palazlandırırken, diğer yandan vakıflara ve İslamcı derneklere destek olarak şeriatçılığın yayılmasına en büyük mali olanakları sağlamıştır²⁰². Bunu onaylayan da Atatürkçülük adına darbe yapan generaller yönetimi ve onların göreve

¹⁹⁶ *Hürriyet*, 15 Haziran 1984.

¹⁹⁷ Sina Akşin, Bülent Tanör, v.d., *a.g.e.*, s. 65.

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1984'te "Özal, İslam dünyasında ağırlığımız hissedilmeli" dedi.

¹⁹⁹ *Resmi Gazete*, 6 Ağustos 1984.

²⁰⁰ *Cumhuriyet*, 21 Mayıs 1985'te çıkan bir yorumda "Eskiden yabancılar ülkemizde ev, arsa, daire alamazlardı. Şimdi Özal'ın sayesinde Araplar ev, arsa, daire alacaklar" denilmiştir.

²⁰¹ *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1984.

²⁰² *Cumhuriyet*, 16 Kasım 1984'te; İslam ülkeleri Sanayi Komitesi'ne başkanlık eden Sanayi ve Ticaret Bakanı Cahit Aral, "Yapılan görüşmelerde İslam ülkeleri arasında çeşitli sınıai birlikler oluşturulması konusunun ele alındığını, ilk olarak çimento alanında merkezi Türkiye'de olacak bir birlik oluşturulması düşüncesinin gündeme getirildiğini" söyledi.

getirdiği Turgut Özal'dan başkası değildir²⁰³. Ayrıca bu yapılanmanın içerisinde Korkut Özal'ın da olması yıllar boyu Turgut Özal için söylenecek bir takım ekonomik söylentilerin de ilk adımlarındandır.

B) SİYASAL İSLAMIN TÜRKİYE'DEKİ DİNSEL YAPILARLA İLİŞKİSİ

Anavatan Partisi (ANAP), 1983 yılının son aylarından başlayarak 1991 Ekim'ine kadar iktidarı elinde tutmuştur. Bu yüzden Türkiye'deki siyasi gücün dinsel yapılarla ilişkisi ve bunun üzerinden Türkiye'nin siyasal-dinsel panoramasının çizilmesi için öncelikli incelenmesi gereken parti ANAP'tır. ANAP'ın kurucusu ve lideri Turgut Özal Türkiye'deki İslamcı çevrelerin içinden bir kişiydi. 1977 yılında yapılan genel seçimlerde Milliyetçi Selamet Partisi adına İzmir'den milletvekili adayı olmuş ve Necmettin Erbakan'ın Milli Görüş'ünden övgüyle söz etmişti. Bu seçimi kazanamamakla birlikte devlet kadrolarındaki hızlı yükselişi devam etmiştir. Özal'ı İslamcı çevrelere yakın tutan bir diğer önemli unsur ise ağabeyi Korkut Özal'dır. Turgut Özal'ın ağabeyi olan Korkut Özal, Nakşibendi tarikatı içerisindeki konumu ve 70'li yıllarda yürüttüğü bakanlık görevleriyle Özal soyadının 'İslamcı' algılanışında etkili olmuştur. Özalların annelerinin cenaze töreninde yaşananlar Özal ailesinin Nakşibendilikle iç içeliğini göstermektedir. 10 Mayıs 1988 tarihinde tedavi gördüğü Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde 82 yaşında vefat eden Hafize Özal Kanuni Sultan Süleyman Türbesi'nin yanındaki Osmanlı hanedanının bulunduğu mezarlığın avlusuna götürülmüş ve burada Nakşibendi Tarikatı İskenderpaşa Cemaati Lideri Şeyh Mehmet Zahit Kotku'nun mezarının yanına gömülmüştür²⁰⁴.

1980 askeri darbesinden sonra Anavatan Partisi'ni kuran ve genel başkanlığını üstlenen Özal'ın 1983 yılında yapılan seçimleri kazanmasıyla birlikte İslamcı çevreleri memnun edecek icraatları gecikmemiştir. ANAP Hükümeti, henüz güvenoyu almadan çıkardığı bir kararname ile İslamcıların rağbet ettiği ve faizsiz kazanç sağladığı iddia edilen özel finans kurumlarına izin vermiştir²⁰⁵. İslam dininin faizi haram kılmasından yola çıkarak mudilerinden aldıkları paraları değerlendiren ve kar payı adı altında geri

²⁰³ Halil Nebiler, *Türkiye'de Şeriatın Kısa Tarihi*, Ütay Yay., İstanbul, 1994, s. 72.

²⁰⁴ *Hürriyet*, 11 Mayıs 1988.

²⁰⁵ *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1983.

dağıtan sistemin faizsiz olduğu iddia edilmiş ve Türk halkının mütedeyyin kesiminde itibar görmesi beklenmiştir. Tabii bu finans kurumlarını kuran kişilerin belirli İslamcı kökenlerinin olduğu da muhakkaktı. Örneğin Faysal Finans'ın kurucuları arasında olan Salih Özcan MSP milletvekilliği yapmış ve Türkiye'de İslam cumhuriyeti kurmak isteyen Suudi Arabistan bağlantılı 'Rabıta' ile de ilişkili olmuştur²⁰⁶. Faysal Finans'ın bir diğer kurucusu MSP kurucusu Tefvik Paksu'dur. Bu tip finans kuruluşları için harcanan paranın önemli bir kısmının Ülker grubuna ait olduğu görülmüştür. Ayrıca sonradan kurulacak olan Al Baraka Türk'ün Korkut Özal, ANAP İl Başkanı ve ANAP Malatya Milletvekili Talat İçöz'ün öncülüğünde kurulması ANAP iktidarının İslamcı finans kuruluşları ile ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir.

ANAP'ın İslamcı çevreye yakınlığı sadece Turgut Özal'la sınırlı değildi. Yukarıda da belirtildiği gibi ağabeyi Korkut Özal başlı başına İslamcı bir politikacıydı²⁰⁷. Ayrıca Cemil Çiçek, Abdülkadir Aksu ve Ali Coşkun gibi milletvekilleri de 80 ve 90'lı yıllarda ANAP içerisinde Refah Partisi'ne yakınlıkları ile öne çıkacak isimler olmuştur. Örneğin, Cemil Çiçek Nurcu Yeni Asya grubunun her yıl düzenlediği Said-i Nursi'yi anma etkinliklerine bizzat katılmıştır²⁰⁸. Ayrıca yukarıda adı geçen dört milletvekili, 1996 yılında Refahyol Hükümetinin güvenoyu alamama ihtimaline karşın ANAP milletvekili olmalarına rağmen güvenoyu verme eğilimi göstermişlerdir. Bu yüzden Mecliste güvenoyu sağlanana dek oturuma katılmamışlar, ancak sonrasında gelip oy kullanmışlardır. Zaten bu isimlerden Abdülkadir Aksu birkaç ay sonra Refah Partisi'ne geçmiştir. Aksu ile birlikte Cemil Çiçek ve Ali Coşkun da Adalet ve Kalkınma Partisi'nde milletvekilliği ve bu parti öncülüğünde kurulan hükümetlerde de çeşitli bakanlık görevlerinde bulunmuşlardır²⁰⁹. Turgut Özal'ın ağabeyi Korkut Özal ise 1995 yılına kadar siyasetin içerisinde olmamakla birlikte bir çok konuda Turgut Özal'ı yönlendirdiği bilinmektedir.

Tüm bu yapı içerisinde ANAP iktidarının İslam'ı siyasallaştırdığını düşünmek zor olmaz. 1985 Temmuz'unda Milli Eğitim Bakanlığı'nın İslam Mecmuası'nı lise ve

²⁰⁶ Rabıta ile ilgili geniş bilgi için bkz. Uğur Mumcu, *Rabıta*, 22. Baskı, um:ag yay., İstanbul, 1998.

²⁰⁷ Milliyet, 12 Temmuz 1994; "Korkut Özal, 1973'te politikaya girerken, Mehmed Zahid Kotku'ya danışıp, izin almıştır."

²⁰⁸ Yeni Asya, 20 Mart 1996.

²⁰⁹ Hürriyet, 29 Kasım 2002.

dengi okullara tavsiye etmesi iyi bir örnektir²¹⁰. Bu dergi yukarıda sıkça bahsedilen Nakşibendi tarikatının en büyük kolu olan İskenderpaşa Dergahı tarafından yayımlanmaktaydı. Derginin sahibi ise dergahın şeyhi Esat Coşan olarak görülmektedir. Milli Eğitim Bakanı Metin Emiroğlu'nun söylediği şu sözler derginin bakanlıkça neden önerdiğinin iyi bir örneğidir; “*Türkiye Cumhuriyetindeki laiklik, Osmanlılardaki laikliğin tekamül etmiş şeklidir*²¹¹”. İronik olan durum ya Osmanlı Devleti'nde laikliğin olmadığı bilinmemesi ya da Türkiye Cumhuriyeti'nin laik sayılmamasıdır. Bu dönemde Osmanlı özlemi ve laik cumhuriyeti kabullenememiş devlet mekanizmalarının içine hızla işlemektedir.

İktidarın göz yummasından yararlanan birçok dinsel yapının ortaya çıkışı 1986 Aralığında Bereket Vakfı'nın kurulmasıyla devam etmiştir. 8 Aralık 1986 tarihli Resmi Gazete'de yazdığına göre vakfın kurucuları Topbaş ailesidir²¹². Nakşibendi tarikatının iki büyük kolundan olan Erenköy dergahının şeyhliğini yürüten Topbaş ailesinden Eymen Topbaş ise aynı zamanda Anavatan Partisi İstanbul İl Başkanlığı görevini de yürütmüştür²¹³. Topbaş ailesinin Nakşibendi liderliği İslamcı yazar İsmail Nacar'ın Hürriyet Gazetesi muhabiri Emin Çölaşan'a verdiği mülakatta da belirtilmiş ve Turgut Özal'ın Nakşibendi üyesi, Eymen Topbaş'ın ise Nakşibendi Şeyhi olduğu ifade edilmiştir²¹⁴.

Özal Hükümeti'nin İslamcılık adına yaptığı en radikal ve ses getiren açılım ise 1988 Aralığında türban ve başörtüsünü serbest bırakan yasa olmuştur. Bu tarihte 60 ANAP'lı milletvekili, Özal'ın da desteğinin olduğu bir ortamda 3511 sayılı Yükseköğretim Yasası'nda değişiklik yapmıştır. Buna göre, “*Yüksek öğretim kurumlarında dersane, laboratuvar, klinik, poliklinik ve koridorlarda çağdaş kıyafet ve görünümde bulunmak zorunludur. Dini inanç sebebiyle, boyun ve saçların örtülü veya türbanla kapatılması serbesttir*” hükmü getirilmiştir²¹⁵. Halbuki YÖK'ün 1983 yılında yayımladığı genelgeyle üniversitelere türban yasağı getirilmiş ve bazı tepkilere rağmen

²¹⁰ *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1985.

²¹¹ *Tercüman*, 16 Eylül 1984.

²¹² *Resmi Gazete*, 8 Aralık 1986.

²¹³ Halil Nebiler, *a.g.e.*, s. 82.

²¹⁴ *Hürriyet*, 26 Şubat 1989.

²¹⁵ *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1988.

uygulama sürdürülmekteydi. Ancak ANAP'lı milletvekillerinin yaptığı değişiklikle sorun katlanarak büyüyecektir. Taraflar arasında gerginlik artacak ve bu süreçte en büyük zararı öğrenciler ve üniversiteler görecektir. İslam'ın siyasete alet edilmesinin zararı bir kere daha görülecektir. Gerçekten de çok geçmeden Anayasa Mahkemesi söz konusu kararı iptal etmiştir²¹⁶. Böylece dinci kesimin eline iyi bir malzeme verilmiş ve mazlum edebiyatıyla bu kesimlerin geniş halk kitlelerinden oy alabilmesine olanak sağlanmıştır. Gerçekten de 1990 Nisan'ında 'Müslümanların Mazlumiyeti ve Başörtüsü Sorunu' toplantısı yapılmış ve insanları cihat ve şeriata davet eden bir çok pankart açılmıştır. Tevhid dergisi yazarlarından Nurettin Şirin'in yaptığı konuşmada; *"Ecdadımıza söz veriyoruz ki, bu topraklar İslam toprakları olacak ve Allah'ın emirlerine, Kuran'ın hükümlerine uymayanlar cezalandırılacaktır"*²¹⁷ denilerek şeriat özelemleri açıkça dile getirilmiş, toplum tehdit edilmiş ve bu yapılırken türban sorunu kullanılmıştır.

Siyasal İslam'ın özgürlükler üzerinde de kısıtlama yarattığını düşünmek yanıltıcı olmaz. Devlet tekelinde olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) da bu kısıtlamalardan nasibini almıştır. Bir çok program ahlak bozucu veya Hıristiyanlık propagandası yaptığı gerekçesiyle yayından kaldırılmıştır. Bunların bir tanesinde, ünlü Fransız yönetmen Rene Clement'in 'Yasak Oyunlar' adlı filmi Hıristiyanlık propagandası yaptığı gerekçesiyle yarıda kesilmiştir²¹⁸. Filmin böyle bir özelliği olsa dahi, seyir halinde yarıda kesilmesi iktidarın, toplumun dinsel talep ve hassasiyetlerine karşı ne kadar duyarlılığı olduğunu göstermektedir. Ayrıca laik bir devlet yapısında elbette herhangi bir dinin veya inancın propagandası yapılmaz. Ancak burada söz konusu olan durum laik kaygılarla değil, tam tersine bir dini diğerine tercih etme güdüsüyle yaşanmıştır. Gerçekten de TRT'nin TV Daire Başkan Yardımcısı Önder Ulay'ın, *"...filmi kaldırdıktan sonra o kadar teşekkür aldık ki, telefonlardan sabaha kadar uyuyamadık"*²¹⁹ sözü işin mantığını açıklar niteliktedir.

²¹⁶ *Milliyet*, 9 Mart 1989.

²¹⁷ *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1990.

²¹⁸ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1989.

²¹⁹ *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1989.

Bu dönemde dünyada yaşanan Salman Ruşdi olayı Türkiye’yi de etkilemiştir. Ruşdi, 1988 yılında yazdığı *The Satanic Verses* (Şeytan Ayetleri) kitabında Hz. Muhammed’e suçlamalar yönelttiği gerekçesiyle İslam dünyasından büyük tepkiler almıştır. Bir çok İslam ülkesinde kitap yasaklanmış hatta İran lideri Ayetullah Humeyni tarafından başına 3 milyon dolarlık ödül konulmuştur. Kitabın Türkiye’de yasaklanması da fazla gecikmemiş ve Bakanlar Kurulu kararıyla yurda girişi engellenmiştir²²⁰. Bir yandan dini eleştiren yayınlar yasaklanırken diğer yandan da toplumda dinsel baskı oluşturacak türde yayınlar yapılmaktadır. Bugün gazetesinde yer alan bir manşette “*Peygamberimize dil uzatan öldürülür*” ifadesi kullanılmış ve bu alıntının Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından çıkartılan Diyanet Dergisi’nin ‘Peygamberimiz’ özel sayısında yer aldığı belirtilmiştir²²¹. Dergiden alıntının yapıldığı haber gazetede şu şekilde yer bulmuştur;

“Diyanet İşleri Başkanlığınca çıkarılan Diyanet Dergisi'nin Peygamberimiz (SAS) Özel Sayısında 'Müslüman ülkelerde Peygambere karşı saygısızlık temayülleri baş göstermeye başlamıştır. Özellikle son yıllarda yayın organlarında gittikçe dozajını artıran saygısızlık cüretleri görülmektedir. Türk Diyanet Vakfı yazarlarından Prof. Bekir Topaloğlu tarafından hazırlanan makalede, 'Peygambere söven, onu ayıplayan, iftira eden, alay eden, siyah, cüce, kör, topal diyenlerin cezası ölümdür. Bu suçu işleyen kişiye zındık muamelesi yapılır. Ölüm cezası infaz edilir ve cenaze namazı kılınmaz', deniliyor. Bu suçu işleyenlerin tövbe etmeleri halinde İslam'a dönmüş olacağı, ancak cezalarının yine de uygulanacağı bildirilen makalede, 'Peygambere sövme suçunda kul hakkı karışmıştır. Kul hakkı tövbe ile ödenmiş sayılmaz. Binaenaleyh suçu öldürülür, fakat Müslüman olduğu için cenaze namazı kılınır, diğer hukuki işlemleri de ona göre yapılır', deniliyor. Profesör Topaloğlu'na ait makalede, Peygambere 'saygısızlık' olarak değerlendirilen tutum ve davranışlar şöyle sıralandı:

- 1. Sövmek (Seb ve Şetm): Dil uzatmak, şahsiyet zedeleyici ithamda bulunmak.*
- 2. Ayıplamak (Ta'yip): Akıl, din ve örf açısından doğru ve güzel bulunmayan hususları nispet etmek. Bu hususlar peygamberin bedeni, huyu veya hayatıyla ilgili olabilir.*
- 3. İftira (Kazif): Zina ettiğini iddia etmek veya veledi zina olduğunu söylemek.*
- 4. Fizyonomisini değişik olarak anlatmak: Siyah, cüce, kör, topal... diye vasıflandırmak.*
- 5. Alay etmek, hafife almak.*
- 6. Dolaylı veya üstü kapalı bir şekilde yukarıdaki hususları ifade etmek (Ta'riz)*

Prof. Topaloğlu, bu suçların cezasını da şöyle anlatıyor:

²²⁰ *Milliyet*, 30 Eylül 1989.

²²¹ Halil Nebiler, *a.g.e.*, s. 102.

'Bilmemek veya icbar altında bırakılmak gibi bir mazereti olmadığı halde, açıkça peygambere dil uzatan kimsenin cezasının ölüm olduğu, İslam hukukçuları arasında ittifak edilen bir nokta olmakla beraber, bunun tatbik edilişi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır²²²."

Görülen o ki Salman Rüşdi olayının Türkiye’de yaşanmaması için dinci kesim gereken önlemleri almaktadır. Din, toplum üzerinde bir baskı ve korku unsuru yaratılarak korunmaya çalışılıyor, eleştiri eğer hakaret boyutuna vardırılsa bu kişilerin ölümle cezalandırılacağı ve cenaze namazları kılınmayarak toplumdan dışlanacakları mesajı veriliyordu. Ortaçağ Avrupa’sındaki afroz olayını anımsatırcasına din dışı olmak ve peygamberi eleştirmek ölümle cezalandırılacaktır deniliyor ve cezalandırılıyordu. Siyasi iktidarın dinsel yapılarla iç içe olduğu, devlete bağlı yayın organlarınca ve kişilerce ölüm fetvalarının yer aldığı bir dönemde bir çok aydın ölümle cezalandırılmıştır! Prof. Dr. Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun ve Bahriye Üçok 1990 yılında, dinsel eleştiri yaptıkları gerekçesiyle kamuoyunun önemli bir kesimine göre İslamcı gruplar tarafından katledilmişlerdir.

Cinayetlerin ilki Ocak ayının son günü Muammer Aksoy’a yönelik gerçekleşti. Ankara Bahçelievler’deki evinin önünde susturucu kullanan silahlı kişiler tarafından katledilen Aksoy cinayetini ‘İslami Hareket Örgütü’ ve ‘İslami İntikam Örgütü’ ayrı ayrı üstlendiler²²³. Milliyet gazetesinde Atlan Öymen imzasıyla çıkan makalede yer alan; “...Muammer Aksoy son sıralardaki çalışmalarını laik devlet düzeninin korunması üzerine yoğunlaştırmıştı. O düzene yönelik tehlikelere karşı uyarı görevini, aldığı tehdit mektuplarına aldırış bile etmeden sürdürüyordu” sözleri Aksoy’un neden öldürüldüğünü açıklar nitelikteydi²²⁴.

Bu cinayetten yaklaşık bir ay sonra, 7 Mart 1990 günü Hürriyet Gazetesi eski genel yayın yönetmeni Çetin Emeç ve Yönetim Kurulu üyesi Çetin Emeç gazetedeği işine gitmek üzereyken arabasına bindiği sırada silahlı kişiler tarafından şoförü ile birlikte katledilmiştir²²⁵. Olaydan sonra gazeteleri ‘Türk-İslam Komandoları Birliği’ adına arayan bir kişi, ‘İslam düşmanı olduğu için Çetin Emeç’i öldürdük’ açıklamasında bulunmuştur. Olayın ardından gazetelerin yönetici, yazarları ve çalışanlarının TBMM

²²² Halil Nebiler, *a.g.e.*, s.

²²³ Halil Nebiler, *a.g.e.*, s. 95.

²²⁴ *Milliyet*, 2 Şubat 1990.

²²⁵ *Hürriyet*, 8 Mart 1990.

Başkanı Kaya Erdem’le görüşmelerinde Erdem’de; “*Bu hareketlerin arkasındaki güçlerin amacının, milli birliğimizi bozmak, egemenlik haklarımıza saldırmak ve demokratik laik cumhuriyetimizi tahrip etmek olduğu kesindir*²²⁶” ifadesiyle olayın İslamcı terör odaklarınca gerçekleştirildiğini doğrulamıştır.

İslamcı örgütler ses getiren bu iki cinayetlerinden sonra Turan Dursun’u katletmişlerdir. Bir din adamı ve araştırmacısı olan Turan Dursun’un katledilme nedeni dindeki çarpıklıkları eleştirmesi olmuştur. Eski bir müftü olan Dursun, bu görevinden dindeki çarpıklıklar nedeniyle istifa etmiş ve bir süre TRT’de çalıştıktan sonra 2000’e Doğru, Saçak, Teori ve Yüzyıl dergilerinde yazarlık yapmıştır. Ancak esas önemli eseri İslam dinine yönelik eleştiriler getirdiği ‘Din Bu’ adlı 4 ciltlik eseri olmuştur. İslamcı kesimin büyük tepki gösterdiği bu eseri Dursun’un, radikal bir grup olan ve adını daha önce Muammer Aksoy cinayetiyle duyuran ‘İslami Hareket Örgütü’ tarafından katledilmesine yol açmıştır²²⁷. 4 Eylül 1990 tarihinde işe gitmek için evinden ayrıldığı bir sırada susturucu takılmış bir silahla katledilmiştir²²⁸. Cinayetin üzerinden 4 yıl geçtikten sonra yakalanan örgüt üyesi Arif kod adlı Tamer Aslan Devlet Güvenlik Mahkemesi’ne verdiği ifade cinayeti anlatmıştır;

“Mesut kod adlı İrfan Çağrııcı, yazarlık yapan ve yazdığı yazılarda [Hz. Peygamber](#) efendimizle kutsal [Kuranıkerim](#)’i küçük düşüren Turan Dursun’un öldürülmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine benle kod adı Kemal olan kişiyle önce bu konuya itiraz ettik. Çünkü bu şahıs öldürüldüğünde basın bu olayı abartılı olarak halka yansıtacak bundan dolayı da şahsa kötülükten ziyade iyilik yapmış olacağız kanaati benle Kemal’de hakimdi. Biz bu görüşümüzü Mesut’a ilettiğimizde bizimle 15 gün görüşmedi. Mesut, tekrar Turan Dursun’un öldürülmesi olayını yinelemesi üzerine ben ve Kemal olayın istihbaratını yapmak üzere görev aldık²²⁹.”

Olayı gerçekleştiren katiller, cinayetin dini ve vicdani boyutunun getireceği yükümlülüğü düşünmekten öte maktule kazandıracığı şöhretin önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Turan Dursun eserlerinde tam da dinin bu çarpıtılmış boyutuyla mücadele eden bir kişiydi. Cinayetle ilgili Tahran Radyosu’nun verdiği haber ise daha çarpıcıydı. Radyo; “*Türkiye’nin Salman Rüşdi’si, sol eğilimli Yüzyıl dergisi yazarlarından Turan Dursun, bugün tanınmayan kişilerce kurşunlanarak öldürüldü.*

²²⁶ *Milliyet*, 9 Mart 1990.

²²⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/Turan_Dursun, 11.10.2009, 14:53.

²²⁸ *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1990.

²²⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Turan_Dursun, 11.10.2009, 14:56.

Dursun'u öldüren failler olaydan sonra kaçtılar. Hatırlatmak gerekir ki, Turan Dursun yazılarında yüce İslam dini ve Hz. Muhammed'e defalarca ihanet ve edepsizlikte bulunmuştu²³⁰" diyerek adeta olaydan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ayrıca Turan Dursun ile Salman Rüşdi arasında benzerlik kurarak olayla doğrudan veya dolaylı ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Kaldı ki Türkiye'deki bazı din adamlarının! Humeyni'nin Rüşdi için verdiği fetvadan etkilenerek benzer söylemlerde bulduklarına daha önce değinmiştik.

Turan Dursun olayından kısa bir süre sonra SHP Parti Meclisi Üyesi Doç. Dr. Bahriye Üçok kendisine gönderilen bombalı bir paketin patlaması sonucu hayatını yitirdi²³¹. Eski bir ilahiyatçı olan Üçok, türban konusundaki söylemleri ile İslamcı kesimin tepkisini çekmiş ve son dönemlerde sık sık tehdit edilir olmuştu. Cinayetten kısa bir süre önce SHP adına bir laiklik raporu hazırlayan Üçok tamamladığı çalışmasını Erdal İnönü'ye sunmak üzereydi²³². Kendisine gelen paketin üzerinde gönderenin adresi olarak 'İlmi Araştırmalar Vakfı' yazmasına rağmen belirtilen adresin vakıfla hiçbir ilgisinin olmadığı ortaya çıkmıştı. Olayı yine 'İslami Hareket Örgütü' üstlenmişti. Bu arada yılbaşından bu yana içerisinde emniyet ve ordu mensubu kişilerin de olduğu cinayetlerin sayısı on bire yükselmişti²³³.

Böylesi bir Türkiye'de iktidara yakın kişilerin dinsel yapılarla ilişkileri sorgulanmıştır. Bunlardan bir tanesinde sonranın Ankara Büyükşehir Belediye başkanı, dönemin Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürü olan Melih Gökçek ile ilgili şeriatçı 'Mücadele Birliği' adlı bir örgütün kurucusu olup olmadığı sorusu gündeme gelmiştir. Konuyu Meclise taşıyan İçel milletvekili Fikri Sağlar, TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut'a yazılı soru önergesi vermiştir²³⁴.

12 Eylül sonrası dönemde siyasal İslam yalnızca iktidar partisi ANAP'ın tekelinde görülmemelidir. Bu dönem 1990'lı yıllara damgasını vuracak olan Refah Partisi'nin (RP) güçlendiği bir zaman dilimine denk gelmektedir. Partinin lideri Necmettin Erbakan 1980 öncesi Milli Selamet Partisi'nin (MSP) siyasi lideri olarak

²³⁰ Halil Nebiler, *a.g.e.*, s. 105.

²³¹ *Cumhuriyet*, 7 Ekim 1990.

²³² *Milliyet*, 8 Ekim 1990.

²³³ *Milliyet*, 8 Ekim 1990.

²³⁴ Halil Nebiler, *a.g.e.*, s. 97.

tutuklanmış ve 1981 Temmuz'una dek tutukluluk hali devam etmiştir. Ancak MGK'nın siyasi parti liderlerine koyduğu on yıllık siyaset yasağı kendisini de etkilemiş ve MSP'nin yerine kurulan RP'nin genel başkanı olamamıştır. 1987 yılına gelindiğinde yasaklı siyasetçilerin yeniden siyasete dönmesi yönünde istekler artmış ve konunun referanduma götürülmesine karar verilmiştir. Eylül ayında yapılan referandumda iktidar partisi ANAP yasakların devam etmesi yönünde irade kullandıysa da az bir farkla yasakların kalkması kabul edilmiştir. Seçmenlerin yüzde 50,25'i yasakların kalmasını, yüzde 49.77'si ise devam etmesini istemiştir²³⁵. Böylelikle Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan'a konulan siyasi yasaklar kalkmıştır. Erbakan, çok geçmeden 17 eski MSP'li ile birlikte Refah Partisi'ne üye olmuş²³⁶, partinin ikinci olağan genel kurulu ile de tek aday olarak girdiği seçimde genel başkanlığa seçilmiştir²³⁷.

Refah Partisi'nin İslam'ı nasıl siyasallaştırdığını ve şeriat odaklı bir devlet yapısı hedeflediğini anlamak için Erbakan'ın Sivas'taki RP Eğitim Semineri'nde yaptığı konuşmanın satır başları önemlidir;

“...Köylere dağılıp temsilci ve müşahitleri tespit etmek ve çalıştırmayı cihat biliniz. Bunlar çalışırsa, cihat ettiklerinden dolayı İslam hakim olur. Cihat delisi olmadan mümin olunmaz. Cihati takatinizin sonuna kadar yapacaksınız.

Oyunuzu RP'ye verin diye üç köye gitmiş birisine ahirette, biz sana beş köye gidecek kadar takat verdik, diğerlerine niye gitmedin diye yanacaksın, denilecek... Her ilçede üç-beş-on tane insan köylerle ilgilenecek, benim dükkanım var demeyecek. Yeteri kadar çalıştıktan sonra dükkanına ancak gidebilir. Bu kişi dükkanına cihat etmeden giderse olmaz. Aptessiz namaz kılmak gibi olur. Hepimiz bir günü ve bir geceyi cihada ayıracağız. Bu gece toplantı var, oraya gideceğiz, şu gün köylere gideceğiz... Refah, İslami Cihat ordusudur. Hepimiz bu orduya asker olacağız. Cihat eden, Müslüman alimden de şeyhten de daha üstündür. Ahirette alimden de şeyhten de cihat eden daha üstün cennetlere gider. Ameller niyetlere göredir. Zara'ya müşahitler de tespit etmeye, Refah iktidar olsun diye gitmeye niyet ettiğin zaman, altı milyar insanın cehennemden kurtulmasına vesile olmuş gibi sevap alırsın. Şu toplantıya gelmek ne demek, bir bilsen şuraya sürünerek gelirsin...

Bir cihat ne kadar oruca denk? Sizin her gün oruç tutmaya her gün namaz kılmaya gücünüz yeter mi? Sen, RP'ye hizmet etmezsen hiçbir ibadetin kabul olmaz ve diğer partileri destekleyen ve batağa düşen insanların sorumlusu sensin; çünkü başka türlü Müslümanlık olmaz, başka türlü kurtuluş yok.

²³⁵ Tercüman, 7 Eylül 1987.

²³⁶ Zaman, 26 Eylül 1987.

²³⁷ Hürriyet, 12 Ekim 1987.

Bütün ehli sünnet vel'cemaat olarak, Refah'ın emrine itaat edeceğiz, bu orduya dahil olacağız. Olmayanlar patates dinindedir. Dahil olmak kalben niyet etmektir. Refah: Bu bir ordudur. Bütün gücünle bu ordunun büyümesi için çalışacaksın. Çalışmaz isen patates dinindensin. Cihat emrine uymak farzdır. Refah cihat ordusu, ona katılmak zorundayız, sen gözünle emirin günah işlediğini görsen bile emrine itaat edeceksin. Mesela içki içtiğini gördün, sonra da ayıkken geldi sana emir verdi, itaat edeceksin. Herkes bölgesindeki RP'nin başkanına itaat edecek... Cihat farzı bu orduya katılmadan ve biat etmeden olmaz. Altı milyar insan, Refahçı olmak zorunda. Madem ki Müslümansın, 'Refahçiyim' demelisin. Refahçı olmakla oturduğun yerden sevap alıyorsun, be akılsız adam. Şuurla Refah'a çalışan cennete gidiyor. Neden? Çünkü Refah demek Kuran'ın nizamını hakim kılmak demektir. Sen, herkese faydalı olmaya mecbursun. En faydalı olan, cihat edendir²³⁸."

1990 yılında Erbakan, cennetin anahtarının Refah Partisi için çalışmak olduğunu açıktan açığa duyuruyordu. Üstelik bunu yaparken insanları cihada davet ediyor ve bu işle meşgul olanlara bir kutsiyet atfediyordu. İslam dininin siyasallaştığına bir siyasi parti liderinin bu sözlerinden çok, kanıt bulmak zor olsa gerek.

C) TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLAMIN YÜKSELİŞİNDE DIŞ

ÜLKELERİN ETKİLERİ

1980'li yıllar, her ne kadar 20 yıl öncesinin soğuk savaş doktrinlerinin yumuşadığı bir dönemse de Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında kutuplaşma devam etmekteydi. Amerikan ittifakının içerisinde yer alan Türkiye'nin bu kutuplaşmadan etkilenmesi ise uzun yıllardan beri anti-komünist politikaları uygulamasıyla gözlemlenmişti. Ancak bu dönemde anılan politikaların şekil değiştirdiği görülmekteydi. 1970'li yılların aksine artık solcu güçlerin karşısında milliyetçi gençler yoktu. Gerçi 1980 askeri darbesi de sol kesimin gücünü önemli ölçüde yitirmesine yol açmıştı. Ancak mevcut komünizm tehlikesi bertaraf edildiğine göre artık yeni kuşakların bu yöne eğilmemeleri amaçlanmıştı. Bunun için dine daha düşkün nesiller yaratılacaktı. Bu yapılanma sadece Türkiye'nin anti-komünist çıkarlarına hizmet etmediği için olayın uluslararası boyutunu da incelemek faydalı olacaktır. Bir yandan Amerikan ittifakının getirdiği sorumluluk diğer yandan da dinsel yapı güçlenirken İran İslam Cumhuriyeti'nin iştahının kabarması Türkiye için idare edilmesi zor bazı dış politika sorunları yaratmıştır. Ayrıca, bu uygulamalara gidilirken Türkiye'nin yaşadığı

²³⁸ Cumhuriyet, 14 Mayıs 1990.

paradoks, laik devlet yapısının dini yapıyı güçlendirirken kendi kuruluş felsefesiyle çatışmasıdır. Bu durum uzun yıllar boyunca devletin bir çok kurumunun karşı karşıya gelmesine yol açacaktır. Ayrıca toplumda zaman zaman laik anti-laik diye ikiye bölünecektir.

Bu dönemde Türkiye için her şeyden önemli olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ittifak ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde yürümesiydi. Bu yüzden de uygulanan politikalar Amerika'nın Ortadoğu politikaları ile eşgüdümlü bir şekilde yürümekteydi. O halde bu politikalar ve Türkiye'nin rolü neydi? Bu sorunun yanıtını Bülent Ecevit'in 1985 Nisan'ında Berlin'de Denizleraşırı Kulübü'nde yaptığı konuşma özetlemektedir.

"1980 yılında, Türkiye'de demokrasinin askıya alınmasından ve askı süresinin giderek uzamasından sonra Türkiye'nin Batı ile olan ilişkileri ve organik bağı, kaçınılmaz olarak sarsılınca Türkiye dış ilişkileri açısından dört seçenek ile karşı karşıya kaldı.

1- Tarafsız bir tavır takınmak. 2- Batı ile ilişkilerini asgariye çekerek ya da kopararak Sovyetler Birliği'ne yaklaşmak. 3- Ortadoğu'daki İslam ülkeleri ile bütünleşmek. 4- Giderek daha fazla Amerika'nın yörüngesine sürüklenmek. Eğer ikinci dünya savaşından sonra Stalin'in saldırgan politikası olmasaydı, Türkiye tarafsız bir yol seçebilirdi. Fakat o şartlarda Türkiye bağlantısız, tarafsız bir politikayı riskli buldu.

Sovyetler Birliği'ne yaklaşmak seçeneğinin ise birinci seçenekten bile daha az şansı vardı, çünkü bunu sadece tarihten aldığı derslerden dolayı bağımsızlığı ve güvenliğini tehlikeye atmamak için yapamazdı. Zaten bu, Sovyetler Birliği'ni de rahatsız ederdi. Sovyetler Birliği; elbette, güneyinde Batı'dan soyutlanmış ve Sovyet desteğiyle ayakta duran anlayışlı bir Türkiye görmekten mutluluk duyar. Fakat dünya barışının hassas bir denge ile ayakta durduğu bir bölgede olduğumuz gözönüne alınırsa, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde keskin bir rol değişikliğine gitmesinin bölgedeki hassas güçler dengesini değiştireceğini Sovyetler Birliği de bilir. Doğu Avrupa'daki, küçük sosyalist ülkeler bile böyle bir ihtimal karşısında endişeye kapılırlar. Çünkü eğer Türkiye saf değiştirerek Sovyet etkisine girerse bu Sovyetlerin kendileri üzerindeki baskısını arttırmakla sonuçlanır. Nitekim gerek başbakanlığım döneminde, gerekse muhalefet lideri olarak Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin liderleri ile görüşmelerimde, hiçbir zaman bu ülkelerin, Türkiye'nin NATO'dan ayrılması yolunda bir arzuya sahip oldukları izlenimini edinmedim.

Ancak, Sovyetler Birliği Türkiye'nin NATO ya da ABD ile ikili savunma işbirliği çerçevesinde oynayabileceği bazı rollerden rahatsız olabileceğini hissettirdi. Türkiye'deki bazı askeri ve elektronik tesislerden rahatsız olduklarını hissettirmekten geri kalmadı. Fakat bu rahatsızlık Türkiye'nin NATO dışı kalması yolunda bir istek belirtmelerine hiçbir zaman uzamadı. Bu yüzden, yukarıdaki dört maddeden geriye son ikisi kalıyor. Ortadoğu'daki İslam ülkeleri ile yakınlaşmak ve

giderek daha fazla ABD'nin yörüngesine girmek. Bu iki seçenek birbirine o kadar zıt değil, bir arada yaşayabilir ve nitekim bugünkü şartlarda da öyle oluyor²³⁹."

Görüldüğü gibi Türkiye'deki askeri yönetiminin anti-demokratik tutumu Avrupa tarafından eleştirince ABD bu fırsatı kaçırmamış ve Türkiye'yi Ortadoğu'ya uzanabileceği bir köprü olarak görmüş ve desteklemiştir. Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler içerisinde olan bir Türkiye'nin de İslamcı bir çizgiye kayması gayet olası görünmektedir. Amerika dış politikası ile tamamen uyumlu hale getirilen yeni Türk dış politikası böylelikle ABD'nin çıkarlarına hizmet eder hale gelmiştir. Gerçekten de o dönem ABD yönetimine yakın askeri uzman Barry Rubin'in doktrine ettiği strateji şu temellere dayanmaktaydı;

"1- Ortadoğu'da, bloklar arası bir çatışma vardır. 2- Amerikan askeri zihniyeti, bölgeye Amerikan askeri sevk edilmesi fikrine kendini alıştırmalıdır. 3- İslam'ın yükselen sesinin bölgede, komünizme karşı yürütülecek strateji içinde kullanılmasının yolları araştırılmalıdır²⁴⁰." Bu stratejide Türkiye'nin rolü ise Batılı değerlere sahip İslam ülkesi Türkiye'nin Amerika'nın Ortadoğu'ya açılmasına yardımcı olmaktır. Böylelikle Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Pakistan'dan oluşan ABD destekli İslam paktı Sovyetler Birliği'nin güneyini çevreleyecek ve bu ülkenin sıcak denizlere doğru genişlemesini önleyecekti. Burada dikkati çeken İran'ında ABD'nin gizli desteğini almasıydı. Halbuki İslam devrimi ile rejim değiştiren İran yönetimi açıkça Amerikan muhalifliği yapmaktan çekinmiyordu. ABD'nin İran'ı desteklemesi, komünizmle asla uyuşmayacak bir İslam yönetimini doğrudan kendi kontrolünde olmasa bile bölgede tercih eder olmasıyla ilgiliydi. Sonuçta ABD açısından daha büyük tehdit algısı Sovyetler Birliği kaynaklıydı. Bu durum 1970'lerde Sovyetler Birliği'ne karşı bölgede İslamcı bir örgütlenme fikrini ortaya atan Beyaz Saray danışmanı Zbigniew Brezezinski tarafından, "*Washington İran Devrimi'ni memnuniyetle karşılamalıdır. Çünkü son tahlilde İslam'ın bölgedeki Sovyet yanlısı fikirlerle çatışma halinde olduğu muhakkaktır*" şeklinde değerlendirilmiştir²⁴¹. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleyen ve 'yeşil' olarak adlandırılan kuşağın parçası olabilmesinin yolu bölge

²³⁹ Ufuk Güldemir, *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980-1984)*, Tekin Yay., İstanbul, 2007, ss. 20-21.

²⁴⁰ Ufuk Güldemir, *a.g.e.*, s. 20.

²⁴¹ Ufuk Güldemir, *a.g.e.*, s. 21.

lkeleriyle iyi ilişkiler içerisinde olmasıyla ilgiliydi. Bunun için de İnan ve Suudi Arabistan gibi şeriatla yönetilen ülkelere yakınlaşması gerekiyordu. Bu yakınlaşmanın ilk ciddi adımı 1981 Nisan’ında Bakanlar Kurulu’nca yayımlanan 8/2838 sayılı kararnameyle atılmıştır. Buna göre, “*Türk imamlarına Türk devleti yerine Suudi Arabistan’ın Rabıtat-l Alem-l İslam (Rabıta) rgtnn aylık bağlaması*” onaylanmıřtır²⁴². Kararname Resmi Gazete’de yayımlanmayarak kamuoyundan gizlenmiştir. O halde hükümet yapılan işin yanlışlığının farkındadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti böyle bir şeye neden ihtiyaç duymuştur? Devletin, Türkiye’deki imamlara para ödeyemeyecek kadar zor durumda olunduğunu düşünmek zordur. Binlerce kişilik memur grubu içerisinde imamların yüzdesi çok fazla olmasa gerek. Rabıta ile (rabıtanın kelime anlamının ‘bağ’ olması da bir tesadüf değildir) devlete bağlı memurlar farklı bir ülkenin finansrlğ altına girmiştir. Böylece hem dünyada eşi görülmemiş bir uygulamaya gidilmiş hem de Türkiye’nin iç işlerine müdahale şansı verilmiştir. Üstelik bu müdahale Türkiye’nin hassas olduğu konuların başında gelen laiklik konusunu zedeleyici olabilecek bir örgüte bırakılmıştır. Ancak yukarıdaki tablo ışığında değerlendirildiğinde bu uygulamanın Türkiye’nin 80 sonrası dış ve i politikası açısından tutarlı olduğu görülecektir. Bu politika Türkiye’yi İslam dünyasının bir parçası yapmaktır. Evren’in aynı dönemde İslam kalkınma Bankası’nın İstanbul’daki toplantısında söylediği; “*İslam aleminin ayrılmaz bir parçasıyız*”²⁴³ sözü herhalde İstanbul’a gelen konukları memnun etmekten çok bir düşüncenin tezahürüdür. Rabıta rgtnn Türkiye’ye etkisi sadece imamlarla sınırlı kalmamıştır. İstanbul merkezli Al Baraka Türk zel finans kurumu Bakanlar Kurulu kararıyla 1984 Ağustos’unda kurulmuřtur²⁴⁴. 5 milyar sermayeli Al Baraka Türk’n dışında Faisal Finans Kurumu ile ilgili karar da aynı günkü Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. şimdi bu şirketler Rabıta rgtnn yatırım sermayesinin Türkiye’ye girişi için kullanılacaklardır. Bir Suudi-ABD ortağı olan Aramco adlı grubun yan kuruluşu olarak görünen Al Baraka Türk, Türkiye’ye Suudi sermayesinin girişine hizmet edecektir. Amaç ise İslamcı glere destektir. lkesindeki Müslümanlara ne derece yardımcı olduğu tartışılabilecek

²⁴² Uğur Mumcu, *Rabıta*, 22. Baskı, um:ag yay., İstanbul, 1998, s. 171.

²⁴³ *Tercüman*, 25 Nisan 1982.

²⁴⁴ Uğur Mumcu, *a.g.e.*, ss. 180-182.

olan ABD'nin Türkiye'deki Müslümanlara Aramco aracılığıyla el vermesi ABD'nin Ortadoğu politikaları ve Ecevit'in yukarıda çizdiği tablodan bağımsız değildir.

Türkiye'ye etki eden şeriat ülkelerinin bir diğeri olan İran ise Türkiye'deki rejimden duyduğu rahatsızlığı açıkça dile getirmekten çekinmiyordu. 1987 Haziranında Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunan İran Başbakanı Mir Hüseyin Müsavi, programındaki Anıtkabir ziyaretini iptal etmiş ve gerekçesini de şu şekilde açıklamıştır; *"Türkiye'nin kurucusu Atatürk ile temeldeki görüşlerimiz tamamen farklı, biz ondan çok ayrı düşünüyoruz. Bu görüş ayrılıkları varken, Anıtkabir'i ziyarete gitseydik, münafık olurduk. İki yüzlü davranmış olurduk"*²⁴⁵. Anıtkabir yerine Mevlana müzesini ziyaret eden Müsavi, bu hareketiyle Türkiye'de küçük çaplı bir krizde yaratmış ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü'nün Başbakanı protestosuna yol açmıştır. İran'da ise Cumhurbaşkanı Hamaney'e yakınlığıyla bilinen Cumhuriyet-i İslam gazetesi Türkiye ile ilişki kurulmasına bile karşı çıkarak, *"Türkiye'nin elinde kalmış mallarını almak için Atatürk'ün kokuşmuş kemiklerini ziyaret etmek zorunda değiliz"* diyerek Başbakanlarının tavrına destek vermiştir²⁴⁶. İran kendi rejimine ve değerlerine bu kadar sahip çıkarken Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusuna yapılan nezaketsizliğe hükümet düzeyinde sessiz kalması tarihteki yerini almış olumsuz bir tavidir. Dahası İran'ın bu pervasızlığı karşısında Türkiye'nin sessizliği, ülke içerisinde şeriat isteyen güçlerin seslerini daha güçlü çıkarmaları sonucunu doğuracaktır.

İran İslam devriminin Türkiye açısından model oluşu bir çok örnekte görülmekle birlikte bazı grupların İran radikalizmini de Türkiye'de uygulamak istemesi çarpıcıdır. Türkiye'de İslam devleti kurmak amacını güden Cemalettin Kaplan kendisine İran'ın dini lideri Humeyni'yi örnek almış olacak ki O'da Prof. İlhan Arsel için ölüm fetvası vermiştir. Humeyni, Hint asıllı İngiliz yazar Salman Rushdi hakkında yazdığı "Şeytan Ayetleri" isimli kitaptan dolayı ölüm fetvası vermişti. Şimdi aynı fetvayı "Şeriat ve Kadın" kitabının yazarı Prof. İlhan Arsel için veren Cemalettin Kaplan adam öldürmeye azmettirmek suçunu işlemiştir²⁴⁷. Almanya'da ikamet eden Kaplan'ın bu girişimi Alman makamları tarafından değerlendirilmemiş, azmettiriciliği

²⁴⁵ Halil Nebiler, *a.g.e.*, s. 84.

²⁴⁶ *Milliyet*, 20 Nisan 1987.

²⁴⁷ *Cumhuriyet*, 15 Mart 1989.

cezasız kalmıştır. Ancak bundan daha vahim ve ürkütücü olan bu fetvaların Türkiye'deki bazı akademisyenlerce desteklenmesidir. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görevli İslam Hukuku Anabilim Dalı Başkanı Doç. Hayrettin Karaman Milli Gazete'ye verdiği demecinde fetvaları destekler yönde ifadelerde bulunmuştur;

"Şimdi efendim, İran kaynaklı diyebileceğimiz bu fetvaya karşı reaksiyonlar, bilenler (yani bu işin uzmanları) değil de halk nezdinde -en azından- böyle bir fetvanın veya hükmün sadece Şii mezhebine ve Şia ulemasına ait olabileceği zannından kaynaklanıyor olabilir... Halbuki ben tabii fiilen uygulama olarak bugün herhangi bir milletin devletin tebası olan bir şahsı gidip orada öldürmenin evvela maslahata uygun olup olmadığı ve buradan hareketle de siyaset-i şeriyeye uygun olup olmadığı dolayısıyla bugün İslam alimlerinin böyle bir fetva vermelerinin doğru olup olmadığı münakaşasına girmiyorum. Yani bence bu ayrı bir konudur.

Fakat bana akademik ve nazari yani mücerred olarak sorarsanız ki Hazreti Peygamber'e (SA) hakaret etmenin cezası nedir? O zaman ben size cevaben derim ki Hz.Peygamber'e (SA) hakaret etmenin cezası sadece Şiilere göre değil Şia mezhebine göre değil, bizim fıkıh mezheplerine göre bu suçu işleyen kişinin cezası son derece ağırdır. Hanefi mezhebi dışındaki üç mezhebe göre, Resulullah'a (AS) hakaret eden bir kişi Müslüman da olsa, kafir de olsa ölüm ile cezalandırılır. Hanefilere göre Müslüman ise bunu söylemekle irtidad etmiş sayılır ve kendisine tövbe teklif edilir. Tövbe etmediği takdirde ölüm cezasına mahkum edilir²⁴⁸."

Almanya'da yaşayarak Türkiye'deki laik düzeni değiştirme gayesi güden ve tıpkı Humeyni gibi yurtdışında (Humeyni'de bir başka ülkesi Fransa'dan İran devrimini yönlendirmişti) faaliyet yürüterek Türkiye'de İslami bir devlet modeli yaratmak isteyen Cemalettin Kaplan'ın bu ülkeyi seçmesi yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi Almanya'nın bu gibi tutumlar karşısında esnek davranmasıyla ilgilidir. Bilhassa 2000'li yıllarda Türkiye'nin demokratikleşmesi için yoğun bir baskı uygulayan başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri, Türkiye'nin aleyhine olabilecek bu tip anti-demokratik söylem ve tutumlar karşısında 80'li yıllarda suskun kalmaktadır. Şimdi Almanya merkezli Cemalettin Kaplan'ın üzerinde biraz duralım ve Türkiye'de siyasal İslam'ın gelişmesinde Avrupa'nın etkisine değinelim.

Cemalettin Kaplan, Diyanet İşleri Eski Başkan Yardımcısı ve emekli Adana Müftüsüdür. Türkiye'deki laik düzeni içine sindiremediği için Almanya'ya gitmiş ve oradaki Türklere nüfus ederek 1984 Kasım'ında kendisini genel emir ilan etmiştir. Ahmet Polat ve Selahattin Yazıcı adlarındaki iki kişiyi de emir yardımcılarını yaparak İslam Cemiyet ve Cemaatler Birliği adlı örgütü kurmuştur. Bu birliğin amacı

²⁴⁸ Milli Gazete, 27 Mart 1989.

Türkiye'ye şeriatı getirmektir. Bu amaç uğruna bir anayasada hazırlamış ve şu maddelere yer vermiştir;

1- Devletin ismi İslam Devleti'dir.

2- Devletin idare şekli İslam'dır.

3- Devletin siyasi, içtimai, harsi, hukuki, iktisadi ve saire gibi temel yapılarında ve bütün müesseselerinde İslam dinini esas alır.

4- Hakimiyet kayıtsız şartsız Allah'ındır. Devlet Reisi, bu hakimiyeti İslam kanunlarına göre ve Allah adına icra ve murakebe eder²⁴⁹.

Açıkça Türkiye'deki laik düzeni yıkmayı amaçlayan bir örgüt kuran Kaplan, faaliyetlerini gizleme gereği de duymamış, halka açık toplantılar ve kamuya yönelik bildirimlerle sık sık gündeme gelmiştir. Buna karşın Alman yetkililerin dost bir ülkenin rejimine yönelik bir tehdide duyarsız kalması ilginçtir. İslamcı grupların bu ülkede rahat faaliyet yürütebilmelerinin bir diğer sonucu da Mustafa Kemal hakkında yazılan ve 1990 Şubat'ında Türkiye'de ele geçirilen “*Mustafa Kemal'in Babası Kim?*” isimli kitaptır. İlginç iddialara sahip kitabın teması Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım'ın Selanik'te bir genelevde çalışmasıdır. Merkezi Almanya'nın Köln kentinde bulunan İslami Cemiyet ve Cemaatler Birliği isimli örgütün bastırıldığı kitapta bu iddiaya kanıt olarak Selanik mahkemelerinden çıktığı söylenen sahte bir belge kullanılmıştır²⁵⁰. Zübeyde Hanım'a ağır hakaretler içeren kitap her ne kadar yurt içine dağıtılmadan yakalanmışsa da Refah Partili Hasan Mezarıcı bu sahte belgeyi ve konuyu ilerleyen dönemde işlemiştir. Ümmet dergisinin sekizinci sayısında bu konuyla ilgili sahte karar şu şekilde yer bulmuştur;

“Abduş'un ölümünden sonra Zübeyde Abduş'un karısı olduğunu ve oğlu da Abduş'un oğlu olduğunu iddiası ile açmış olduğu miras davasında Abduş'un kardeşleri, mahkemeye vermiş oldukları iddianamede, Zübeyde'nin Abduş'un karısı olmadığını ve umumhaneden odalık aldığını ve oğlu Mustafa iki yaşında kucağında olduğunu ve Abduş'un bilavelet öldüğünü iddiaları ile keyfiyetin umumhaneden sorulmasını talepleri üzerine umumhaneye yazılan tezkerenin cevabından Zübeyde'nin oğlu ile beraber 19 Haziran 1297'de umumhanemize duhul edip Yeni Şehirli Abus isminde bir kabadayı ile anlaşıp 11 Nisan 1298'de umumhanemizden

²⁴⁹ Halil Nebiler, *a.g.e.*, s. 75.

²⁵⁰ *Hürriyet*, 2 Şubat 1990.

*huruç etmiştir. Bu yazıya istinaden Zübeyde'nin davasının reddine karar verilmiştir*²⁵¹."

Türkiye'yi Almanya'dan bu kadar etkilemeyi başaran Kaplan yönetiminin İran'dan etkilendiklerine yukarıda değinilmişti. Bu etki biraz fazla kaçmış olacak ki, Kaplan ve bazı yandaşlarının İran'a çok yakın durmalarının örgüt içerisinde ayrılmalara yol açtığı haberi Türkiye'de duyulmuştur. Ahmet Polat adlı örgüt üyesi 1987 Ekim'inde bir bildiri yayımlayarak Kaplan ve arkadaşlarını suçlayarak örgütten ayrılmışlardır. Suçlamanın nedeni Kaplan'ın Sünnilikten ayrılıp İran hizmetinde Şiiliğe geçmiş olmalarıdır. Suçlamalar bununla da kalmamış Kaplan hakkında 60 bin Mark yolsuzluk yaptıkları ve ortağı olduğu Kar-Bir adlı şirketin iflasına dair gereksiz bir fetva yayımladığı söylenmiştir²⁵². Ayrıca, Köln Ulu Camii'de 44 bin Mark yolsuzluk yapan bir kişinin Kaplan'a yakın olduğu gerekçesiyle korunduğu, toplanan paralarla Kaplan'ın oğluna son model bir otomobil alındığı öne sürülmüştür. Bir başka iddia ise Kaplan'a ait bir medresede bir kıza tecavüz edilmesidir²⁵³. Çürümüşlüğü, örgüt içinden duyurulduğu bir dönemde Almanya hala Kaplan ve arkadaşlarının faaliyet yürütmesine izin vermekteydi.

²⁵¹ Halil Nebiler, *a.g.e.*, s. 96.

²⁵² *Tercüman*, 22 Ekim 1987.

²⁵³ *Tercüman*, 22 Ekim 1987.

III - SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ÇÖKÜŞÜNDEN 11 EYLÜL

OLAYI'NA TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLAM

A) SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ÇÖKÜŞÜNDEN SONRA KURULAN YENİ DÜNYA DÜZENİ VE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Michael Gorbaçov, 1985 Mart'ında Sovyet Komünist Partisi'nin genel sekreteri yani Sovyetler Birliği başkanı olduğunda dünyadaki hiç kimse uygulayacağı politikalarla Sovyetler Birliği'nin sonunu getireceğini tahmin etmemektedir. Ancak Gorbaçov, 1985 Mart'ında Sovyetler Birliği lideri olduğunda, bu devletin, dünya politikasında bir süper güç olarak mücadelesi ve handikapları ile bu handikapların çözümleri hakkında, bir takım önlemleri ve sistemleri kafasında oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu önlemlerin ilki olarak Sovyetler Birliği'nin (SSCB) siyasal yapısında radikal değişimler yapılması görülmektedir. Ancak bütün bunların gerçekleşmesi için kuvvetli bir otoriteye sahip olması gerektiği için siyasal sistemin yapısı üzerindeki eylemlerine zaman kaybetmeden başlamıştır²⁵⁴.

Gorbaçov'un iki önceliği vardı. Birincisi partideki gelişmeleri engelleyecek eski düşüncedeki insanları tasfiye etmek ikincisi ise bunların yerine kendi görüşlerine uygun kişileri iş başına getirmek. Bunun hiç kolay olmadığını farkında olan Gorbaçov iktidarını partiye değil halka dayandırmak için girişimlerde bulundu. Böylece 1941 yılından beri toplanmayan ve halkın temsilcilerinden meydana gelen 'Parti Konferansı'nı topladı. Ayrıca parti-devlet ilişkisine son vererek Komünist Partisi'nin devlet yapısına hakim olma durumunu sona erdirdi. Buna paralel kendi yetkilerini de genişletti. Sovyetler Birliği'nin parlamentosu niteliğindeki 'Yüksek Sovyet'in desteğini sağlayan Gorbaçov, 1990 yılında 'Executive President' seçildi. Yani ABD'deki başkanlık sisteminin bir benzerine gidildi²⁵⁵.

²⁵⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yay, İstanbul, 2004, s. 683.

²⁵⁵ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 683.

SSCB'deki iktidarını sağlamlaştıran Gorbaçov, ülkesinin rekabetçi düzeyinin sürdürülebilirliğinin yapacağı reformlara bağlı olduğuna inanmıştı. Bunun için Glasnost (şeffaflık) ve perestroyka (yeniden inşa) çalışmalarını başlattı. Bu projelerin birde uluslararası rekabetten kaynaklanan zorunlulukları vardı. ABD'nin karşısındaki yegane süper güç durumunda olan SSCB, bu durumunu 1960'lardan itibaren ön plana çıkan füze teknolojisiyle sağlamaktaydı. Söz konusu olan füzeler ise kıtalararası nitelik taşıyan füzelerdi. Her iki ülke de kendi ülkelerinden bir diğerini vurabilecek güce sahip füzelere sahipti. Ancak SSCB füze teknolojisini geliştirirken maddi olanakları ABD kadar geniş değildi. Bu teknolojiye yapılan yatırım halkın sıkıntıya düşmesine yol açıyordu. Üstelik buna rağmen SSCB, ABD karşısında belirgin bir üstünlüğe sahip olamamıştı. 1980'li yıllardan itibaren ABD 'Strategic Defense Initiative' veya 'Yıldız Savaşları (Stars War)' denilen bir projeyi uygulamaya koydu. Buna göre SSCB'den atılacak bir füze henüz havadayken uzaydan atılacak füzelerle etkisiz hale getirilebilecekti. SSCB'nin ABD'nin bu atağına karşı geliştirecek bir hamle gücü ne teknolojik ne de ekonomik olarak görünmemekteydi. Bu yüzden Gorbaçov, ABD Başkanı Ronald Reagan'ı bu projeden vazgeçirebilmek için bir dizi görüşmelerde bulundu²⁵⁶. Ancak bu görüşmelerden hiçbir somut sonuç çıkmadı. Sovyet ekonomisine yeni bir dinamizm vermek ve gücünü sağlam tutabilmek amacıyla 1987 Ocak ayında Glasnost'u, Kasım ayında da Perestroyka'yı açıkladı. Ancak tüm bu çabalar Sovyetler Birliği'nin tarihe gömülmesinin önüne geçemedi. Çünkü kısa bir süre sonra Sovyetler'e bağlı uydu devletlerde demokratik halk ayaklanmaları yaşanacaktı.

Bu devletler Avrupa merkezliydi. Ve aslında uydu devletlerin Sovyetler Birliği hegemonyasına karşı ilk başkaldırıları İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra başlamıştı. 1953'te Çekoslovakya ve Doğu Almanya, 1956'ta ise Macaristan ve Polonya SSCB'ye başkaldırmışlardı. Ancak bu girişimler kimi zaman kanlı bir şekilde önlenmiş ve SSCB yandaşı iktidarlar ülkede daha güçlü konuma gelmişlerdi. Ancak geçen zaman içerisinde dünya farklı bir noktaya gitmekteydi ve Gorbaçov'un yapmaya çalıştığı reformlar, SSCB'nin bütün zaafalarını gün yüzüne çıkarmıştı. Uydu devletlerin SSCB'den kopabilmeleri her şeyden önce kendi Komünist Partilerinden kurtulmalarına

²⁵⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 686.

bağlıydı ve işe ilk olarak bu şekilde başladılar. Halk ayaklanmalarıyla beraber gelişen süreçte ‘demir perde’ açıldı ve Doğu Blok’u parçalanmış oldu. Şimdi sıra SSCB’ye gelmişti. SSCB, merkezi Rusya olmak üzere 15 tane cumhuriyetten meydana gelmekteydi. Ancak uydu devletlerdeki gelişmeler, birliği de etkilemişti. Tüm dünya buradaki gelişmeleri dikkatle izliyordu. Gorbaçov, glastnost ve perestroyka ile hem ekonomiye hem de siyasal yapıya bir yön vermeye çalışırken ulusal cumhuriyetlerin merkezi yapıyla bağlarını kuvvetlendirme ihtiyacı da duymuştu. Bunun için perestroyka yani yeniden yapılanma programını uygulamaya koydu²⁵⁷. Parti Konferansında ele alınan konu uyarınca yeni Sovyetler Birliği’nin parlamentosu konumunda olan Yüksek Sovyet iki meclisli bir hale getirilmiştir. Bu meclislerden ilki Birlik Konseyi, diğeri ise Milletler Konseyi idi. Milletler Konseyi, birlik içerisindeki cumhuriyetler, özerk cumhuriyetler ve özerk bölge temsilcilerinden bir araya gelecekti. Böylelikle genel yapı içerisinde daha çok temsil hakkı elde edecek cumhuriyetlerin bağımsızlık isteklerinin önüne geçileceği düşünülmüştü. Ancak bu gelişmeler birliği sağlayacak yerde ayrışmayı hızlandırdı. Birlik içerisindeki cumhuriyetler, demokratik haklarını ayrılık tepkilerini daha yüksek sesle dile getirme yönünde kullanıyorlardı. Ayrıca ayrılıkçı eğilimler orduyu rahatsız etmekteydi. Çok geçmeden ayrılıkçı hareketlere karşı bir bildiri yayımlanmasını isteyen ordu deklerasyonu yayımlandı.

Her iki taraftan gelen tepkiler üzerine Gorbaçov, Kongreden olağan üstü yetkiler aldı ve diktatörlüğünü ilan etti. İlk iş olarak Baltık ülkeleri (Litvanya, Letonya ve Estonya) üzerine asker sevk ederek birlikten ayrılmalarını önledi. Bu sırada Kongre de Sovyetler Birliği’nin adını ‘Egemen ve Eşit Devletler Topluluğu’ olarak değiştiren bir yasayı kabul etmişti²⁵⁸. 1991 Temmuz’una gelindiğinde 15 cumhuriyetten 10 tanesi Kongre’nin kabul ettiği yeni yasaya onay vermiş ve parlamentolarına sunmaya hazırlanıyordu.

Gorbaçov ise 20 Ağustos tarihinde yeni federasyon anlaşmasını imzalamak üzere Kırım’daki yazlığında tatil yapmaktaydı. Ancak 18 Ağustos sabahı Sovyet gizli servisi KGB birlikleri Gorbaçov’un kaldığı evi sararak kendisini ve ailesini göz hapsine aldılar. Bu durum bir gün sonra Rus haber ajansı TASS aracılığıyla tüm dünyaya

²⁵⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 715.

²⁵⁸ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 716.

duyuruldu²⁵⁹. Rusya'da darbe olmuştu. Sokaklar tankların kontrolüne geçerken gece sokağa çıkma yasağı yürürlüğe girdi. Her türlü siyasi faaliyetin ve gösterinin yasaklandığı da aynı bildiride yer almıştı²⁶⁰. Yönetimi ve darbeyi Olağanüstü Hal Devlet Komitesi üstlenmişti. Ancak KGB'nin ordudan aldıkları emirle hareket ettiklerini söylemelerine rağmen darbe uzun ömürlü olmamıştı. Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin'in bir tankın üzerine çıkıp darbeyi protesto etmesiyle başlayan olaylar, zaten planlı olmayan darbe girişiminin desteksiz kalmasına yol açtı²⁶¹. Ülke içerisinde istediği desteği bulamayan darbecilere yurtdışından da yegane destek Irak lideri Saddam Hüseyin ve Libya lideri Muammer Kaddafi'den gelmiştir.

21 Ağustos'ta darbenin başarısızlığının kesinleşmesiyle birlikte Rusya'da iktidar Boris Yeltsin'in eline geçmiştir. Her ne kadar Gorbaçov, 22 Ağustos tarihinde Kırım'dan Rusya'ya dönmüşse de ne halktan ne de uluslar arası kamuoyundan eski itibarını görememiştir. 24 Ağustos tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi liderliğinden istifa eden Gorbaçov'un ardından Sovyet parlamentosu Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bütün faaliyetlerinin sona erdirildiğini açıklamıştır²⁶². Devlet başkanlığı devam etmesine rağmen Gorbaçov artık ülke içerisinde iktidarı elinde tutamayacak bir noktaya gelmiştir. Özellikle Komünist Parti'nin kapatılmasından sonra birlik içerisindeki çözülme şiddetlenmiş ve cumhuriyetler sırayla bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Sovyetler Birliği'nin tarihe gömülmesi 21 Aralık 1991 tarihinde 11 eski Sovyet Cumhuriyeti'nin Bağımsız Devletler Topluluğu adında yeni bir birlik etrafında örgütlenmesiyle resmîyet kazanmıştır²⁶³. 25 Aralık tarihinde Gorbaçov'unda istifa etmesiyle hem Rusya'da hem de dünyada yeni bir döneme girilmiş ve soğuk savaş dönemi sona ermiştir.

Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte dünyada iki kutupluluk sona ermiş ve Amerikan hegemonyası başlamıştır. Amerika'nın, 1990 öncesinde Sovyetler Birliği'ne karşı üstünlük kurma argümanı ekonomik politikalarıdır. Sovyetler Birliği ve geliştirdiği komünist blok çökünce ABD öncülüğünde uygulanan kapitalizmin mutlak zaferi olarak

²⁵⁹ *Hürriyet*, 20 Ağustos 1991.

²⁶⁰ *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1991.

²⁶¹ *Sabah*, 20 Ağustos 1991.

²⁶² *Milliyet*, 25 Ağustos 1991.

²⁶³ *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1991.

algılanan bir süreç başladı ve ABD bu süreç eşliğinde dünyanın mutlak gücü olarak hakimiyetini uzun yıllar sürdürebileceğini düşündü. Hatta bu algı, Amerikalı düşünür Francis Fukuyama'nın 1989 yılında yayımlanan "Tarihin Sonu mu?" başlıklı makalesini ortaya çıkardı. Fukuyama'ya göre, olabilecek siyasal sistemler içerisinde en iyisi olan liberal demokrasi, komünizmin, faşizmin ve monarşiye karşı önemli bir zafer elde etmiş ve böylelikle "insanlığın ideolojik evriminin son noktasına gelmişti" ve "nihai insani hükümet biçimi" bulunmuştu²⁶⁴. Bu bağlamda tarihi bütün zamanların ve bütün insanların deneyimlerini kapsayan eşsiz bir evrim süreci gibi gören Fukuyama, insan toplumlarının gelişmesinin sonsuza kadar sürüp gitmeyeceğini savunmuş ve insanlığın en derin özlemlerine uygun düşen bir toplum yapısına kavuştuğunda gelişmenin sona ereceğini kabul etmiştir.²⁶⁵

Ancak liberal demokrasinin en iyi sistem olup olmadığı sorusu cevabını ararken bu siyasi yapıyı tamamlayıcı bir unsur olan liberal ekonomi politikası hiçte ABD'nin umduğu gibi başat bir güç yaratmamıştı. 1990'lı yıllarda ABD hala tek başına Avrupa'daki en zengin beş ülkenin toplamından daha fazla gayri safi milli hasıla üretiyordu ancak gerek Avrupa Birliği üyesi ülkelerin gelişme hızları, gerekse de Asya'da Çin'in hızlı yükselişi ABD'nin dünya hegemonyasını sürdürebilmek için yeni politikalar üretmesi gerekliliğini ortaya koydu. Liberal demokrasiye sahip en güçlü ülke olmak bu unvanı sürdürebilmek için tek başına yeterli değildi. ABD'nin liberal demokrasi ve ekonomi dışında dünya hegemonyasını sürdürebilmesi için sahip olduğu bir diğer güç askeri yapısıydı. Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla birlikte bu alanda da rakipsiz kalan ABD'nin yıkıcı gücü kendisinin dışındaki ülkelerle mukayese edilemeyecek derecede fazlaydı. Gerçi çağın en önemli kitle imha silahı olan atom füzeleri kendisinin dışında birkaç ülkede daha vardı ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra atom bombası kullanabilmek dünyanın geri kalanından bir hasım yaratmakla eşdeğer olduğundan anca caydırıcı etkiye sahip bulunuyordu. Ayrıca bu teknolojiye sahip ülkelerden İngiltere, Fransa, Hindistan ve Pakistan'ın ABD için olası bir rakip ve

²⁶⁴ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, 2. Baskı, Çev: Zülfü Dicleli, Gün Yay., İstanbul, 1999, s. 10.

²⁶⁵ Francis Fukuyama, *a.g.e.*, s. 10.

tehdit olmayacağı belliydi. Çin bu alanda henüz çok geri, Rusya ise Sovyetler Birliği'nin yıkıntılarında sıyrılıp yeniden varolma savaşı içerisindeydi.

Amerika'nın 21. yüzyılda tek süper güç olarak kalabilmesinin önündeki küresel veya bölgesel kapasiteye sahip ülkelerin tamamı Avrupa ve Asya bloğunda toplanmışlardı. Bu bölgeden Amerikan hegemonyasına yönelik gelebilecek tehdit algılarının önlenmesiyle ilgili temel düşünce yukarıda açıklanan paradigma ölçeğinde Zbigniew Brzezinski'den geldi. 'Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri'' adlı eserinde Brzezinski'ye göre, Soğuk Savaş'ı izleyen ilk on yılda Amerikan kapitalizmi, küreselleşmenin, iletişim ve bilişim teknolojilerinin sağladığı imkanlardan da faydalanarak tarihte hiç olmadığı kadar yaygınlaşma olanağı bulmuştur²⁶⁶. Soğuk Savaş'tan sonra göreve gelen Bill Clinton'un dünya algılamasıyla da çok uyumlu olan bu süreç 1990'lara 'küreselleşme' olarak damgasını vurmuştur. Bu süreçte, Amerikan ekonomisi özellikle yüksek teknolojiye dayalı büyük bir atağa geçmişse de yukarıda anlatıldığı gibi bu durum Çin ve Avrupa Birliği gibi başka güçleri de ortaya çıkarmıştır. Böylelikle küreselleşmenin ABD'nin hegemonyasının altyapısını tam anlamıyla hazırlayamayacağı ortaya çıkmıştır.

11 Eylül saldırılarıyla birlikte iktidara yeni gelmiş olan George W. Bush'un dış politika önceliğinde bir eksen kayması yaşanmıştır. Dünya hegemonyası için daha radikal adımlar atmak zorunda kalan Bush yönetimi, öncelikle iç kamuoyunda istediği desteği sağlayabilmek için 11 Eylül saldırılarının yarattığı mağduriyeti ustalıkla kullanmıştır. Bu saldırıların arkasındaki gerçek gücün ne olduğu kesin olarak bilinmese de Bush yönetimi, ABD hegemonyasını en azından askeri düzeyde sürdürebilmek için eline geçen fırsatı kaçırmamıştır. Bu tarihten itibaren ABD, hegemonyası için tehdit oluşturabilecek bütün bölgeleri, doğrudan veya potansiyel terör kaynakları olarak göstermiş ve buralara askeri gücünü nakletmeye başlamıştır.

Bu gelişmeler, ABD'nin askeri yayılma sürecinde bölgesel müttefiklerinden de destek alma sürecini beraberinde getirmiştir. Irak ve Afganistan için Türkiye'nin askeri

²⁶⁶ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri*, Sabah Yay., İstanbul, 1998, s. 98.

ve coğrafi desteğine ihtiyaç duyan Amerika, Türkiye'deki gelişmeleri de birçok alanda etkilemeyi başarmıştır.

1) Yeni Dünya Düzeni İçerisinde Türkiye'nin Rolü

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra oluşan yeni dünya düzeni hiç kuşkusuz Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekseninde şekillenmiştir. Yukarıda açıklandığı gibi ABD türlü politikalarla dünyada ele geçirdiği başat güç olma durumunu korumak istemiştir. İzlediği politikalara bakılacak olunursa bunun yegane yolunun enerji kaynaklarını ele geçirerek rekabette etken konumda bulunmak ve aynı zamanda rakip ülkelere yakın askeri üsler bulundurmak olduğu söylenebilir. 1990'lı yıllar boyunca bu stratejinin alt yapısını hazırlayan ABD yönetimi, 2001 yılında New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ile bu politikasını realize etme ortamı yakalamıştır. Tüm dünya açısından yeni bir başlangıcı temsil eden 11 Eylül saldırıları her ne kadar ABD'nin dış politikasında ve O'nun etkisiyle dünyanın geri kalanında yeni bir dönem yaratsa da 11 Eylül politikalarının tarihi geçmişten bağımsız olduğu savunulamaz.

1990'lı yıllar dünyada ABD ekonomik hegemonyasının alabildiğine güçlü olduğu zamanlardır. Bununla birlikte Batı Avrupa ve Japonya gibi Gayrimüslim toplumların da refah düzeyleri üst seviyelerdedir. İslam ve Arap ülkeleri ise gelişmiş Batı ülkelerinin ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarını ellerinde tutsalar da teknoloji üretme noktasında çok geridedirler. Her ne kadar kendileri tarafından bu durumun nedeni olarak Batı gösterilse de, bu tez dünyanın tamamında kabul görmeyen bir paradoks yaratmıştır. Yine de İslam toplumları yoksunluklarının temelinde çoğu kez Batı'yı görme alışkanlıklarını devam ettirmektedirler. Onlara göre şu anda var olan şey, Batı'nın yüzyıllarca devam etmiş sömürü düzeninin biçim değiştirmiş şekilde devam ettiğidir. Bu durumu değiştirmek içinse ellerinde hiçbir argüman yoktur. Yoksulluğun yarattığı öfke değerlere daha fazla bağlılığı (burada kastedilen temel öteki yaratma faktörü yani dindir) ve şiddeti getirmiştir.

Ancak İslam coğrafyasında din olgusu yalnızca ezilmişliğin verdiği bir sığınak değildir. Din, aynı zamanda ABD tarafından da geride kalan on yıllar boyunca değeri yükseltilmiş bir sosyolojik olgudur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD Başkanı

Henry S. Truman tarafından yürürlüğe konulan Sovyetler Birliği'ni (SSCB) çevreleme planı uygulanmıştı. Komünizmin dinsizlik yaklaşımı SSCB'nin sırtını dayadığı Afganistan, Pakistan, İran ve Türkiye gibi Müslüman ülkelerde rahatsızlık yarattığı için bu ülkelerdeki ABD mahreçli anti-Sovyet politikalar din eksenli gelişmişti. 1970'lerde başkan Başkan Carter döneminde bu politikaya 'Yeşil Kuşak' denilmişti. İslam, komünizme karşı bir kalkan olarak kullanılıyor ve SSCB'ye komşu Müslüman ülkelerde komünizm, İslamın en büyük düşmanı olarak gösteriliyordu. Tabii tüm bunları söyleyen ABD dost ve müttefik devlet rolüne soyunmuştu. 1980 yılına kadar propagandalar şeklinde gelişen Yeşil Kuşak projesi SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle²⁶⁷ fiili bir durum kazandı. Pek çok kabileden oluşan Afganistan toplumu üzerinde yegane bütünleştirici faktör dindi. ABD'de SSCB'ye karşı Afgan halkını direnişe geçirmek için bu olguyu kullandı. Silah yardımının yanı sıra Pakistan'a sığınmış olan binlerce Afgan'a dini eğitim verildi. Bölgede etkin olabilmek için Orta Asya'daki SSCB egemenliğindeki Müslüman toplumları da etkilemek isteyen ABD, böylece başta El Kaide olmak üzere bir çok terör örgütünün de tohumlarını atmış oluyordu. 1980'li yıllar boyunca ABD desteği ile gelişecek olan bu örgütler, 2000'li yılların başında kontrolden çıkmış bir halde içinde buldukları yoksunluğu ve öfkeyi en büyük güç ve üstelik Hıristiyan olan ABD'den çıkarmaya çalışacaklardır.

1990 yıllara yaklaşılrken Türkiye'de yeni bir politik döneme giriyordu. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin dolmasıyla Turgut Özal bu makama seçilmişti²⁶⁸. 1987 yılında yapılan seçimlerde bir kez daha tek başına iktidar olan Anavatan Partisi'nin (ANAP) ve kabinenin başı böylece değişecekti. Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte hükümet işlerinden derhal uzaklaşmayacağı daha o günden belliydi ve halefi kendi güdümünde birisi olacaktı. Bu isim Yıldırım Akbulut oldu. O sırada TBMM Başkanlığı görevini yürüten Akbulut 9 Kasım 1989 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 47. dönem Başbakanı olmuştur²⁶⁹. 17 Kasım tarihinde de ANAP'ın genel başkanlığına seçilen Akbulut her iki görevini de Mesut Yılmaz'a

²⁶⁷ *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1979.

²⁶⁸ *Hürriyet*, 10 Kasım 1989.

²⁶⁹ *Sabah*, 10 Kasım 1989.

devrettiği 1991 Haziran'ına dek sürdürecektir²⁷⁰. Mesut Yılmaz'ın ANAP içerisindeki genel başkanlık yarışını kazanarak Başbakan olması Türkiye'yi erken seçim sürecine sokmuştur. ANAP iktidarının yıprandığını düşünen Mesut Yılmaz Türkiye'yi, 20 Ekim 1991 tarihinde gerçekleşecek seçim sathına sokmuştur²⁷¹. Bu tarihten itibaren iktidar el değiştirmiş ve Türkiye'de Doğru Yol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin koalisyon iktidarı ülkeyi 1995 yılına dek yönetmiştir²⁷². Türkiye'de 1990'lı yılların sonuna dek devam edecek koalisyon hükümetleri dönemi böylelikle başlamıştır.

Türkiye, böylesine bir siyasi istikrarsızlık sarmalına girmişken dünyada hızlı değişimler ve Türkiye'yi jeopolitik açıdan ilgilendirecek gelişmeler yaşanmaktaydı. Yukarıda açıklandığı gibi ABD, Sovyetlerin yıkılışından sonra yeni bir dünya düzeni yaratma peşindeydi ve bu oyunun sahneleneceği perde Türkiye'den çok uzakta değildi. Irak'ın 1990 Ağustos'unda Kuveyt'i işgal etmesiyle birlikte önemli bir kriz doğdu²⁷³. Irak lideri Saddam Hüseyin'e göre Kuveyt, Irak'ın hakkı olan petrolü çalıyor ve üretim fazlası yaratarak petrol fiyatlarının düşmesine, dolayısıyla da Irak'ın zarar etmesine yol açıyordu. Bu durum derhal başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin dikkatini çekti. Çünkü Irak'ın Kuveyt'i 19. ili olarak ilhak ettiğini açıklamasıyla ciddi bir petrol krizi doğuyordu²⁷⁴. Kuveyt'le birlikte Irak toprakları dünya petrol rezervlerinin % 20'sini oluşturuyordu. Suudi Arabistan'ı da tehdit eder hale gelen Irak, eğer bu bölgeyi de ele geçirecek olursa % 50'lik bir rezervin sahibi olacaktı. Ayrıca Birleşmiş Milletler kararı olmaksızın böyle bir olayın gerçekleşmesi uluslararası hukuk sisteminin ihlali anlamı taşıdığından Kuveyt'in jeopolitik önemi de göz önünde bulundurularak Batılı güçler olaya derhal müdahil oldular. Ayrıca ABD için bu durum, Ortadoğu'daki askeri gücünü artırma ve petrol bölgelerinin mutlak hakimi olma açısından eşsiz bir fırsattı. 17 Ocak 1991 tarihinde ABD Hava Kuvvetleri'nin saldırısıyla savaş başladı. Birleşmiş Milletler öncülüğünde gerçekleşen harekate NATO üyesi ülkeler ve çok sayıda Ortadoğu ülkesi katılmıştı²⁷⁵. Savaş Kuveyt'in kurtarılmasıyla birlikte 28 Şubat tarihinde sona erdi²⁷⁶.

²⁷⁰ *Zaman*, 16 ve 24 Haziran 1991.

²⁷¹ *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1991.

²⁷² *Hürriyet*, 21 Kasım 1991.

²⁷³ *Milliyet*, 3 Ağustos 1990.

²⁷⁴ *Sabah*, 9 Ağustos 1990.

²⁷⁵ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1991.

²⁷⁶ *Hürriyet*, 1 Mart 1991.

Rekor sayılabilecek bir sürede Irak orduları kesin bir şekilde mağlup edilmişlerdi. Bu durum yeni bir dönemin de sonunun geldiğini ilan ediyordu. Amerikan askeri gücü artık dünyanın mutlak hakimiydi. Bu durumun en belirgin örneği, iki büyük gücün silahlarının kullanılmasıyla yaşandı. Sovyet yapımı Scud füzelerini kullanan Saddam yönetimi, bu silahlardan istediği sonucu elde edememiş Amerikan yapımı Patriot füzeleri Sovyet silahlarını durdurmuştu. Ancak ABD yönetimi sorunun kaynağına inmemişti. Saddam yönetimi hala iktidardaydı. Ve 2003 yılında çok daha hafif bahanelerde Irak bir kere daha işgal edilecek ve Saddam yönetimi devrilecekti.

Tarihe Birinci Körfez Savaşı olarak geçen olaylar yaşanırken Ülkede Turgut Özal'ın etkisi görülüyordu. Başbakan Yıldırım Akbulut üzerinden kabineye hakim bir görüntü veren Özal bu savaş sırasında Türkiye'nin aktif bir politika izlemesi taraftarıydı. Özal'ın bu yoldaki birinci amacı, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından Türkiye'nin öneminin kaybolmadığına işaret etmektir. Müttefik güçlere topraklarını açacak ve destek olacak Türkiye'nin önemini dünyaya bir kez daha göstermek istiyordu. Ancak bundan daha önemlisi Özal'ın, Irak'ın parçalanacağını öngörmesiydi. Parçalanmış Irak'tan Türkiye'nin payına düşen ise 5 Haziran 1926 Ankara Antlaşması ile kaybedilen Musul olacaktı. Özal bu durumu, *“Bir koyup üç alacağız”* şeklinde ifade ediyordu. Gerçi Özal bu sözlerinde toprak isteğini kastetmediğini söylemişti. O'na göre; *...savaştan sonra o bölgede harita değişecek. Yeni oluşumlar için bir çok uluslararası konferanslar düzenlenecek. Mesele tartışılacak, masaya oturulacak. Sağda solda Türkiye toprak istiyor gibi laflar dolaşiyor. Bizim Irak'ın bir karış toprağında gözümüz yok, biz sofraya değil masaya oturacağız*²⁷⁷.

Ancak devlet içerisinde kendisi gibi düşünmeyen kişilerin sayısı hayli çoktu. Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay ve Başbakan Yıldırım Akbulut daha temkinli bir siyasetten yanaydılar ve Özal'ın savaşa girme fikrine karşı çıkıyorlardı. Özal'la ters düşmeleri sonucunda önce Ali Bozer²⁷⁸, sonra da Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve Necip Torumtay istifa ettiler²⁷⁹. Durum, iktidar-muhalefet ilişkileri açısından da gerginlik arz ediyordu. Muhalefet, Özal'ın

²⁷⁷ *Sabah*, 31 Ocak 1991.

²⁷⁸ *Milliyet*, 12 Ekim 1990.

²⁷⁹ *Hürriyet*, 4 Aralık 1990.

ülkeyi savaşa sürüklemesi bir yana hükümet işlerine bu kadar müdahale etmesini de eleştiriyordu.

Özal'ın tüm ısrarına rağmen Türkiye Birinci Körfez Savaşı'na birlik göndermedi. Muhalefetin ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin karşı çıkması Türkiye'nin fiilen savaşa girmesini engelledi. Savaş sırasında Irak sınırına 180.000 asker sevk eden Türkiye, Saddam'ın bazı güçlerini kuzey bölgesine kaydırmasına yol açarak Müttefiklerin Basra Körfezi'ndeki hareketlerini kolaylaştırmış oluyordu. Ayrıca Birleşmiş Milletlerin ambargo kararına uygun olarak Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapattı²⁸⁰. Ayrıca İncirlik'teki hava üssünden Müttefik kuvvetler uçaklarının havalanmasına izin verdi.

Körfez Savaşı sona erdiğinde Turgut Özal'ın planlarının tutmadığı görüldü. Türkiye Musul üzerinde bir hak iddia edemediği gibi diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerinde de bir düzelme görülmedi. Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapatılmasından dolayı Türkiye'nin uğradığı zararın tazmini için Arap ülkelerinin ödemesi gereken tazminatta bile sorunlar yaşandı. Savaştan sonra Kuzey Irak'taki Kürtler ayaklandı ve Saddam Hüseyin'e bağlı güçler bunları bastırmak için sert davrandılar. Türkiye, 1988 yılındaki gibi davranmayıp, güvenlik ve ekonomik endişelerle sınırlarını kapattı. Ancak ABD'ye başvurarak Kürtler için güvenli bir bölgenin tesisini istedi. Böylece Amerikan, İngiliz, Fransız ve Türklerden oluşan ve adına Çekiç Güç (Operation Provide Comfort 2)²⁸¹ denilen bir askeri birliğin Türkiye'ye yerleşmesi sağlandı. İkinci Körfez Savaşı'nın başlayacağı 2003 tarihine dek varlığı sürecek olan Çekiç Güç bir çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra geçen birkaç yıl içerisinde öneminin azaldığına dair endişeleri yoğun olarak yaşamıştır. Körfez Savaşı ile karşısına çıkan fırsatı kaçırmamış ve Batı ittifakı içerisinde yeniden yer almanın ve bu ittifak için hala önemli olduğunun hissedilmesi için çaba göstermiştir. 1946 yılından itibaren süregelen Batı eksenli dış politika bu dönemde de terk edilmemiş, özellikle

²⁸⁰ *Zaman*, 9 Ağustos 1990.

²⁸¹ Çekiç Güç ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Baskın Oran, *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yay., Ankara, 1996.

Amerika'nın yükselmesine paralel olarak bu ülkeye bağlılık (veya bağlı politikalar) daha net ve yoğun biçimde gündeme gelmeye başlamıştır.

2) Komünizmin Çöküşünün Türkiye'ye Etkileri ve Siyasal İslam'ın Öneminin Artması

Türkiye'de on yıllardır devam eden İslamcı kesimlere tavizler verilmesi olgusu 1990'lı yıllarla birlikte yeni bir çehre edinmiştir. 1991 yılından itibaren koalisyon hükümetlerinin kurulmaya başlanmasıyla birlikte gerek merkez sağ, gerekse de merkez sol yıpranmış ve alternatif arayan halk için İslam endeksli Refah Partisi (RP) birer odak noktası olmuştur. Ayrıca, 12 Eylül darbesiyle birlikte işlevini ve etkisini yitiren sol hareketin, ezilmişlere ve varoşlara hitap eden gücünü artık İslamcılarının kullanması durumu oluşmuştu. Böylece Türkiye'deki siyaset yelpazesi sağa doğru hızlı bir dönüşüm geçirmekteydi. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sol hareket için 12 Eylül'den sonra ikinci bir şok yaratmıştı. Kendisini toparlamaya fırsat bulamayan sol, 1991 seçimleriyle birlikte Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin (SHP) üçüncü olmasıyla birlikte Doğruiyol Partisi (DYP) ile koalisyon ittifakı kurmuştu. 1996 yılına dek devam edecek bu ittifakın sol adına ne getirip götürdüğü tartışılır olmakla birlikte O'nun ve merkez sağın yıpranmışlığından istifa eden Refah Partisi'nin çok şey kazandığı muhakkaktır. 1996 seçimlerinden birinci parti çıkacak RP, 1990'lı yıllar boyunca iktidar olabilmek için yoğun çaba göstermiştir.

Refah Partisi'nin durumu daha sonra ele alınacaktır. Ancak ülke içerisindeki hava da İslamcı güçlerin iktidara gelmesine zemin hazırlayıcı niteliktedir. Önceleri varlıkları kamuoyunda sınırlı ölçüde tartışılan tarikatlar, 1990'lı yıllarda kitle iletişim araçlarının da çoğalmasıyla daha sık gündeme gelir olmuştur. Bu durumda fikirlerini yayma olanağına sahip olarak bir ölçüde kendilerine yönelik olumsuz düşünceleri kırmaya çalışmışlardır. Popülarite, tarikatların çağa uyma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Özde değişimlerinin ne derece gerçekleştiği tartışılır ve buranın konusu değildir ancak kesin olan, hızla değişen dünyada kendilerini kitlelere kabul ettirmek için daha modern tavırlar takındıklarıdır.

Bilindiği gibi Soğuk Savaş döneminde Amerika güdümünde uygulanan politikalar, Türkiye'de olası bir komünizm iktidarına karşı din olgusunu güçlendirmeyi

amaçlamışlardır. Bu söylem pek çok tarikatın güçlenmesine yol açmış ve karşıtlıklarını temelde komünizm, genelde de sol üzerine kurmuşlardır. İlginç olan komünizmin yıkıldığı ve Birinci Körfez Savaşı ile birlikte dünyadaki hegemonik dengenin biçim değiştirdiği günlerde, tarikatların (en azından bazılarının) anti-komünist söylemlerine devam etmesidir²⁸². Bu dönemde tarikatların popülerleşmesine güzel bir örnek, kamuoyunda Adnan Hocacılar olarak tanınan Bilim Araştırma Vakfı üyelerinin Adnan Oktar öncülüğünde Pera Palas Oteli'ne gelmesi ve Atatürk'ün kaldığı odayı ziyaret etmesidir²⁸³. Bu ziyaret sırasında Atatürk'ün manevi kızı Ülkü Akyürek, Vasfi Rıza Zobu, Bedia Muvahhit ve Safiye Ayla gibi Atatürk'ü tanıyan kişilerin de bulunması ilginçtir. Kamuoyunun karşısına ilk kez Atatürkçü bir tavırla çıkan Oktar; *“Gericiliğin içinden gelen bir insan olarak Atatürkçülüğü daha iyi anlıyorum. Türk gençliğinin şu an içinde bulunduğu koşullar ve ortam belli. Atatürk çizgisinde yetişmelerini istiyoruz. Atatürk'ü bana hep dinsiz bir insan olarak tanıttılar. Ancak okudukça, insanlarla konuştukça bunların doğru olmadığını gördüm”*²⁸⁴. Diyerek Atatürkçü değerlere sahip çıkan ilk tarikat olma unvanına hak kazanmıştır!

İşin en olumsuz tarafı güçlenen yapıları içerisinde şeriatçı güçlerin silaha sarılmalarıdır. 1990'lı yıllar bir önceki bölümde de anlatıldığı üzere Prof. Dr. Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun ve Doç. Bahriye Üçok'un katledilmeleriyle başlamıştır. Türkiye'deki laiklik uygulamasını sorgulayanlar ile laiklikten yana olanlar arasında başlayan tartışmalar, şeriatçı akımlara karşı olan ve laiklikten yana kesin tavır alan bazı aydınların kimliği henüz belirlenemeyen kişi ve örgütlerce öldürülmelerinin ardından farklı bir düzeye sıçrama eğilimi göstermiştir. Türkiye ikiye bölünmüştür. Bu dönemde işlenen cinayetlerin katillerinin tam olarak açığa çıkarılamamış olması bazı İslamcı grupların teröre yönelip yönelmedikleri sorusunu gündeme getirmiştir. Geline nokta sivil toplum kuruluşlarını da endişelendirmiş olacak ki, Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) yayımladığı raporda şeriatçı güçlerin yükselişini, eğitim sistemine bağlamıştır²⁸⁵. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) düzenlediği eğitim seminerinde yayımladığı raporda imam-hatip liselerinin artışından

²⁸² *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1991.

²⁸³ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1991.

²⁸⁴ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1991.

²⁸⁵ *Milliyet*, 19 Nisan 1991.

duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir²⁸⁶. “*Sanayinin ihtiyacı imam-hatip değil, meslek lisesi mezunlarıdır*” denilen raporda imam-hatip liselerinin sayılarının artması nedeniyle kuruluş amaçlarını aşan bir durum arz ettikleri vurgulanmış, bu okullardan mezun olanların ilahiyat fakültelerini tercih edeceklerine hukuk, kamu yönetimi gibi farklı bölümleri ilk tercih olarak belirlediklerinden bahsedilmiştir. Bu durumun kalifiye elemanın arzı ve istihdamı konusunda sıkıntılara yol açması kadar eğitim sisteminin demokrasiye yapısal uyumunu olumsuz yönde bozduğu da vurgulanmıştır²⁸⁷.

Türkiye’deki gelişmeler dünyada Sovyetler Birliği’nin yarattığı boşluk sonucu oluşan gelişmelere paralel seyrediyordu. Türkiye’de imam-hatip sayısı artarken Orta Asya’daki Türk Cumhuriyetlerinde de camilerin sayısı hızla artmaktaydı. Bu bölgede 1989 yılında 160 olan cami sayısı iki yıl içerisinde 5 bine kadar yükselmişti²⁸⁸.

Esasında bu coğrafyada İslam’ın yükselişi gelişi güzel toplumsal bir olay olmaktan çok Amerika’nın bölgeye hakim olma çabalarından kaynaklanmaktadır. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla birlikte bölgede beliren büyük devlet otoritesi boşluğunu süper güç Amerika’nın doldurmaya kalktığı görülmüştür. Bu hedefini gerçekleştirmek için bölgede İslamcı düşüncüyü geliştirmeyi düşünmüştür. Bu hedefi için de Türkiye’yi aracı kılmak istemiştir. Türkiye, hem kültürel hem de tarihi bağlarıyla ırkdaşı olduğu Orta Asya halkları üzerinde bir örnek ülke olacaktır. Tabii bu iş için Türkiye’deki bazı cemaat yapılarının kullanılması gündeme gelecektir.

B) YENİ DÜNYA DÜZENİ SONRASI TÜRKİYE’DE İKTİDAR PROFİLLERİ ve SİYASAL İSLAM İLE İLİŞKİLERİ

Bu yapılanma sürecinde Türkiye’de iktidar değişikliği yaşanmıştır. Sosyaldemokrat Halkçı Parti’yi de (SHP) yanına alarak yedinci defa hükümet kuran Süleyman Demirel’in, yeni dönemde ABD ile ilişkiler çerçevesinde ortaklık alanlarını oturttuğu zeminler arasında Orta Asya coğrafyası da vardır. 1992 Şubat’ında Beyaz Saray’a gerçekleşen bir gezi sırasında Demirel’e bir brifing verilmiştir. Üst düzey bir Amerikalının verdiği brifingde açıkça Orta Asya’da İran yerine Türkiye’nin

²⁸⁶ *Milliyet*, 20 Nisan 1991.

²⁸⁷ *Milliyet*, 20 Nisan 1991.

²⁸⁸ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1991.

güçlenmesinin tercih edileceği kendisine belirtilmiştir²⁸⁹. İki devlet liderinin basına demeçleri sırasında Bush'un belirttiği; “*Türkiye'nin Orta Asya cumhuriyetleri için model olacağı ve ABD'nin bu konuda her türlü yapmaya hazır olduğu*” ifadesi konunun varacağı boyutu açıkça göstermekteydi²⁹⁰.

Türkiye'nin nasıl bir model olacağı ise Orta Asya'da yoğun olarak açılacak olan cemaat okulları yoluyla ilerleyen dönemde anlaşılacaktı. Ancak bu okulların açılmaya başladığı bir dönemde Fethullah Gülen cemaatine ait bazı vakıfların Amerika Birleşik Devletleri'nde dini eğitime başlaması dikkat çekicidir. Zaman Gazetesi New York temsilcileri diye görünen Abdullah Aymaz ve Kemal Çetinözgür'ün de kurucu-yönetici olarak yer aldığı Altın Nesil Vakfı Pennsylvania eyaleti sınırları içindeki Saylarsburg kasabasında ABD'de yaşayan Türk çocuklarına din eğitimi veren yaz kampı kurmuştur. Kampı tanıtmak ve öğrenci sağlamak amacıyla ABD'de yaşayan Türklerin adreslerine postalanmış broşürlerde 14 günlük dönemlerde verilen kurslarda; Kuran, hadis, tefsir, fıkıh, İslam tarihi gibi dersler verilmiştir²⁹¹.

Türkiye'nin İslamcılığı bir model olarak Orta Asya coğrafyasına sunma girişimine paralel Türkiye'deki İslamcı harekette ivme kazanmıştır. 1992 yılının son aylarında yapılan mahalli yerel seçimlerde Refah Partisi'nin (RP) oy oranı artarken diğer partilerde düşüşler görülmüştür²⁹². Türkiye'nin iç gündemi yoğun olarak RP'nin yükselişi ve gelişen İslamcı söylemlerle belirlenir olmuştur. Basında Necmettin Erbakan ve diğer partililerin beyanlarına daha fazla rastlanmış, ülke adeta bir Refah Partisi iktidarına hazırlanmaya başlamıştır. Elbette bu gidişatta koalisyon hükümetinin başarısız politikalarının da payı büyüktür. Ancak yine de ülkede ciddi bir eksen kayması yaşanmakta ve özenle uzak durulan, korunan cumhuriyet değerleri net biçimde tartışılmaya açılmıştır.

Bu dönemin önemli simalarından bir tanesi Hasan Mezarıcı olmuştur. Bir demecinde Atatürk'ü eleştiren, ülke gündemin sıkıntılarını Kemalizm'den

²⁸⁹ *Hürriyet*, 12 Şubat 1992.

²⁹⁰ *Hürriyet*, 12 Şubat 1992.

²⁹¹ *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1993.

²⁹² *Zaman*, 2 Kasım 1992.

kaynaklandığını söyleyen ve hilafetin gelmesi gerektiğini belirten Mezarıcı²⁹³, bir diğerinde Türkiye'nin Meclisten değil mezardan yönetildiğini savunarak Anıtkabir'in yıkılmasını önermiştir²⁹⁴. Bu öneriler ve söylemler içerisinde en korkuncu Mezarıcı'nın Atatürk hakkında söyledikleridir. TBMM'de dağıtılan ve Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın genelev kadını olduğunu öne süren bildiriyle eş anlı olarak, Atatürk'e 'veled-i zina' diyebilmiştir²⁹⁵. Atatürk soyadını da eleştiren mezarıcı şöyle demiştir; “*Bu ne demek? Türk'ün atası demek. Benim atam Selanikli değildir. Ben veled-i zina değilim. Benim atalarım Batum'ludur*”²⁹⁶. Her ne kadar Meclis'te dağıtılan bildiriden kendisinin sorumlu olmadığını savunsa da Atatürk'ün anne ve babasından dolayı suçlanamayacağını, O'nun manevi şahsına değil, CHP Genel Başkanı sıfatıyla millete rağmen yaptığı devrimlere ve 6 okun anayasaya girmesine karşı olduğunu belirterek kendisini savunmuştur²⁹⁷! Ayrıca yine kendisinin verdiği bir önergede, 1926 yılında Mustafa Kemal'e İzmir'de düzenlenmesi düşünülen suikast²⁹⁸ sonucu yargılanıp idam edilenlerin itibarlarının iadesini istemiştir²⁹⁹. Bu ilginç, vahim ve ilk defa bu kadar açıktan seslendirilen taleplere bazen RP de katkıda bulunmuştur. Türkiye'de plaj turizmi yerine yayla turizminin desteklenmesi isteği bunlardan bir tanesidir³⁰⁰.

RP'nin yükselişinin tabanında yarattığı hareket ve heyecan ne yazık ki ülkede bazı radikal din odaklarının da kanlı eylemlerini arttırmalarıyla eş zamanlı olmuştur. Uğur Mumcu, 24 Ocak 1993 tarihinde evinden çıkıp arabasına bindiğinde bombalı bir suikasta kurban gitmiştir³⁰¹. Mumcu, Atatürkçü, laik ve tam bağımsız bir ülkeden yana koyduğu tavırlarının yanı sıra son dönemlerde Türkiye'deki İslamcı yapılanmanın dış kaynaklarını da araştıran bir takım çalışmalar yapmaktaydı. İslamcı terör örgütlerinin giderek tehlikeli bir konuma geçtiğini söyleyen ve bu gelişmenin yalnızca darbecilerle,

²⁹³ *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1992.

²⁹⁴ *Türkiye*, 14 Kasım 1992.

²⁹⁵ *Milliyet*, 25 Şubat 1994.

²⁹⁶ *Sabah*, 25 Şubat 1994.

²⁹⁷ *Hürriyet*, 25 Şubat 1994.

²⁹⁸ İzmir suikastı ile ilgili bilgi için bkz; Uğur Mumcu, *Gazi Paşa'ya Suikast*, Uğur Mumcu Vakfı Yay., İstanbul, 1999 ve Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ayraç Yay., İstanbul, 2009.

²⁹⁹ *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1994.

³⁰⁰ *Cumhuriyet*, 17 Mart 1992.

³⁰¹ *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1993.

emperyalizmin çıkarlarına yarayacağına sürekli vurgu yapan Mumcu, bu yayınlarını arttırdığı bir dönemde katledilmiştir³⁰².

İslamcıların Refah Partisi'nin yükseldiği dönemde eylemlerini arttırmalarına bir başka örnek İskenderun'un Denizciler Beldesi'nde yaşanmıştır. Okul, sağlık ocağı, DYP ve RP örgütlerindeki Türk bayrağını indiren eylemciler bunun yerine Allahu Ekber-Lailaheillallah yazılı İslami Kurtuluş bayrağı çekmişlerdir³⁰³. Refah Partisi'nin güçlenmesi Batı'nın da ilgisini çekmiş, ABD'nin önde gelen gazetelerinden The Wall Street Journal'in Avrupa'da yayımladığı The Wall Street Journal Europe, Türkiye'nin 2003 yılında Avrupa Topluluğu'na üye olamayacağını, İslamcı hareketin güçlenerek iktidara geldiği bir ülke olacağını belirtti³⁰⁴. The Economist'te yayımlanan bir yazıda ise Refah Partisi'nin yeni yüzüyle kentlilere de hitap etmeye başladığı söylenerek, İslam'ın Türk iç politikasına ağırlığını koyduğu vurgulanmıştır. RP'nin 1991'deki seçim başarısının nedenlerinden biri ANAP'taki ayrışma olarak gösterilmiş, bir diğer neden olarak da RP'nin Türkiye'yi Arap yatırımlarına açmak isteyen ve İstanbul ile Marmara bölgesindeki zenginliğe kin duyan bir taşra partisi özelliğinde kurulması belirtilmiştir³⁰⁵.

Dönemin bir diğer İslamcı gelişmesi ise Güneydoğu'da ses getiren terör eylemleriyle Hizbullah olmuştur. Hem Türkiye Cumhuriyeti'ne hem de PKK'ya savaş açarak bir 'cihad' başlatan Hizbullah, liderleri aracılığıyla Cumhuriyet hükümetini tehdit etmekten geri kalmamıştır³⁰⁶. Örgüt liderlerinden olduğu belirtilen Şeyhmus adlı kişinin Cumhuriyet gazetesine verdiği mülakatta belirttikleri açıkça bir meydan okumadır;

“Biz laik TC'ye de düşmanız, PKK'ya da. Allah'ı ve O'nun kitabını inkar eden, dağda gerilla diye kızları toplayan... Peygamber efendimizin hangi harbinde, hangi cihadında kadınlar, erkekler böyle kucak kucağa? Şimdi bak biz TC'yle de, komünizmi gaye-i nihai edinmiş PKK'yla da savaşıyoruz. Lakin PKK ilk olarak saldırmıştır. Müslüman kanı dökmüştür ve bunu bilhassa bölgede hakimiyet tesisi için kastı mahsusa için yapmıştır. Cevabını da almıştır. Bugün Batman'da

³⁰² Cumhuriyet, 25 Ocak 1993.

³⁰³ Hürriyet, 3 Şubat 1993.

³⁰⁴ Cumhuriyet, 4 Şubat 1993.

³⁰⁵ Cumhuriyet, 2 Mart 1993.

³⁰⁶ Cumhuriyet, 17 Şubat 1993.

PKK'nun beli kırılmıştır. Geçen yılki Nevroz'la bu yıl yapacaklarını mukayese et bakalım gazeteciysen"³⁰⁷.

İslamcı güçlerin yükselişi, aydın kesimde tepki doğurmuştur. Özellikle İslam'ın mutlakıyetçi tavrı karşısında yaşam alanlarının sınırlanacağını düşünen aydınlar, bu gelişmeler karşısında sık sık endişelerini dile getirmişlerdir. Aziz Nesin ve 'Şeytan Ayetleri' kitabı üzerinden yaşanan bir tartışma dönemin aydın psikolojisini anlama adına önemlidir. 'Şeytan Ayetleri' kitabının Hint asıllı İngiliz yazarı Salman Rüşdi'nin eseri Türkiye'de dini çevrelerce yoğun olarak eleştirilmiştir³⁰⁸. Türkiye'de ise Aziz Nesin bu kitabın Türkçe'ye çevrilmesi ve yayınlanması için çalışmalarında bulunacağını açıklamış ancak Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz bu açıklamaya tepki göstermiştir. "*Halkın inançlarına saygılı olan birisinin kitaptaki tezleri savunmaması gerektiğini*" belirterek, "*Kitabın yayımlanmasının tahrik unsuru olmasından endişe duyarım*" demiştir³⁰⁹. Diyanet İşleri Başkanı'nın engelleyici tavrı bir yana, daha vahim olanı Aziz Nesin hakkında İslamcı bir dergi, Milli Gazete'de ölüm fermanı yayımlama cüretinde bulunmuştur. Bazı aydınlar tarafından çok sert tepkiyle karşılanan bu gelişme yine gazetelere verilen ilanlarla kınanmıştır³¹⁰. İlanda,

*"Ülkemizde son zamanlarda artan şeriat devleti kurma özlemleri, yurtdışından da aldığı destekle terör eylemlerini yoğunlaştırmıştır. Muammer Aksoy, Bahriye Üçok, Turan Dursun ve Uğur Mumcu cinayetlerinde somutlanan terör bu kez yazar Aziz Nesin'i hedeflemiş gözükmektedir. Şeriatçı kesimin 'Kutsal Din' adına ulaştığı yaşam hakkının yok edilmesine yönelik eylem ve tehditlerinin din ve vicdan özgürlüğü ile ilgisi olamaz. Çağdaş, evrensel hukuk değerlerine sahip, demokratik hukuk devleti yerine, çağdışı hukuk sistemlerini ülkemizde yerleştirmeyi hedefleyen her türlü çabayı kınıyoruz. Bu inançla, yazar Aziz Nesin'in yaşamına yöneltilen yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı fetva, ferman ve çağdışı tehditlere karşı tüm aydın kamuoyunu güçbirliği ve dayanışmaya çağırıyoruz"*³¹¹.

denilmiştir. Ancak kitabın Kaynak Yayınları'ndan çıkması üzerine İslamcı bir grubun yoğun tepkisi gerçekleşmiştir. İstanbul Cağaloğlu'ndaki , Cezeri Kasım Paşa

³⁰⁷ Cumhuriyet, 17 Şubat 1993.

³⁰⁸ Bu eleştirilerden bir tanesinde dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz, "*İslam tarihi boyunca İslam dinine saldıranların çıktığını, Salman Rüşdi'nin de roman kahramanı Don Kişot'a özenerek 'zamanından ve içinde yaşadığı şartlardan kopmuş' kendisini şövalye zanneden zavallı bir insan' olduğunu söylemiştir. Cumhuriyet, 13 Mart 1993.*

³⁰⁹ Cumhuriyet, 13 Mart 1993.

³¹⁰ Milliyet, 11 Nisan 1993.

³¹¹ Milliyet, 11 Nisan 1993.

Camii'nde biriken bir kalabalık Cuma namazından sonra tekbirler atarak pankart açmışlardır. Yüzlerce polisin gözü önünde taşkınlık yapan grup, Kaynak Yayınları'nı basarak bir kişiyi yaralamışlardır. Olayları izlemek isteyen çok sayıda basın mensubu da yaralanmıştır³¹². “İslam'a saldırılara izin vermeyelim” başlıklı bildiride, “Kuran'ın korunmuşluğuna dil uzatan, Hz. Peygamber'in aile hayatını –haşa- bir genelev ortamına benzeten ve yine ümmetin anaları olan Hz. Peygamber'in hanımlarına –haşa-fahişe deme cüretinde bulunan böylesi azgın bir kafirin deli saçmalarının yayınlanması karşısında sessiz mi kalacağız” denilmiştir³¹³. Laikliğin savunucusu aydınların İslamcı gelişmeler karşısındaki bir başka tepkisi, 1993 Aralık ayında Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi'nde yaptıkları açıklama ile konmuştur³¹⁴. “Türkiye Cumhuriyeti'nin ve demokratik düzenimizin temeli olan laikliğe yinelik baskı, zorlama ve şiddet içeren tüm girişimlerin karşısında olduğumuz bildiriyor ve bu konuda gerekli önlemlerin ivedilikle alınmasını istiyoruz” denilen bildiriye; Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Türkiye Yazarlar Sendikası, Türkiye Kadınlar Birliği, Eczacılar Odası, Mimarlar Odası, Atatürkçü Düşünce Derneği, Dişhekimleri Odası ve daha bir çok sivil toplum örgütü imza atmışlardır³¹⁵. Ancak şeriatçı söylemlere en büyük tepki Mezarıcı'nın Mustafa Kemal Atatürk hakkında söylediklerinden sonra gelmiştir. Cumhurbaşkanı Demirel'in, “Sonuçlarına katlanırlar” diyerek eleştirdiği Mezarıcı ve o düşüncedekilere, ANAP, DYP, CHP, SHP ve Genelkurmay Başkanlığı'ndan da tepkiler gelmiştir³¹⁶. Bu tepkilere ilave olarak yurttaşların protestoları ve Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının Mezarıcı hakkında soruşturma başlatması³¹⁷ Refah Partisi'nin de Mezarıcıyı parti disiplini kuruluna sevk etmesine yol açmıştır³¹⁸.

Türkiye'nin bir başka dini tartışma konusu Almanya'da yaşayan Cemalettin Hocaoglu (Kaplan) olmuştur. Türkiye'de bir hilafet devleti kurulması yolunda çalışmalar yapan ve söylemlerde bulunan Kaplan, yurdun çeşitli yerlerine gönderdiği

³¹² *Milliyet*, 29 Mayıs 1993.

³¹³ *Milliyet*, 29 Mayıs 1993.

³¹⁴ *Hürriyet*, 14 Aralık 1993.

³¹⁵ *Hürriyet*, 14 Aralık 1993.

³¹⁶ *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1994.

³¹⁷ Başsavcı Nazmi Şarvan; “Gerekli soruşturmayı yapacağız, bu sözler milletvekili tarafından söylenmişse de Meclis'ten dokunulmazlığının kaldırılmasını isteyeceğiz” demiştir. *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1994.

³¹⁸ *Sabah*, 26 Şubat 1994.

faks mesajlarında Müslümanları temsil eden bir devlete ihtiyaçları olduğunu belirterek; “Devlet olacak kadar, hatta fazlasıyla bir insan topluluğuna sahibiz” demiştir³¹⁹. Kaplan mesajında, Müslümanlardan kızlarını imam devletine biat etmeyenlere vermemelerini isteyerek, artık İslam devletinin ilan edildiğini, bu devletin emrinden (kendisini kastederek) izin almayan imamların cuma ve bayram namazı kıldırılmayacaklarını iddia etmiştir³²⁰. Cemalettin Kaplan’ın demeci, Atatürk dönemi gelişmelerinden biri olan tarikatların yasaklanmasının doğruluğunu kanıtlayan bir olaydır. Verdiği demeçle toplumu bölmenin, kamplara ayırmanın, ya bizdensin ya da öteki demenin en net ve hazin ifadesidir.

Elbette bu kamplaşma, gergin ortam ve karşıtlıklar Sivas’ta vahşi bir olayla doruğa yapmıştır. Sivas katliamı, 37 insanın canına mal olan kara bir leke olarak tarihteki yerini almıştır. Olaylar, Aziz Nesin’in Sivas Valiliği’nin desteğinde yapılan Pir Sultan Şenliği’ndeki konuşmasına aşırı dincilerin tepkisiyle başlamıştır. Zaten bir süreden beri, özellikle Şeytan Ayetleri kitabının Türkiye’de yayımlanmasını savunan bir tavır takındığı için yoğun tepkiler alan Aziz Nesin, Sivas’ta yoğun bir tepkiyle karşılanmıştır. Kitaplarını imzalarken üstüne yürüyen kalabalık tarafından tartaklanan Nesin’i çevredekilerin müdahalesi kurtarmıştır³²¹. Şeriatçılar, cuma namazından sonra kent merkezinde gösteriye başlamıştır. Olayların çıkış noktasını da bu gösteri oluşturmuş, öncelikle Pir Sultan ve Atatürk heykellerine saldıran göstericiler valilik, kültür merkezi ve şenliğe katılanların sığındığı Madımak Oteli’ni kuşatmıştır³²². 400 polisin yetersiz kaldığı gösterilerde çevre illerden jandarma birliği istenmiştir. Sayıları 10 bine ulaşan göstericilere karşı valinin su sıkarak dağıtma önerisi RP’li belediye başkanı tarafından geri çevrilmiştir. Oteli taşa tutan göstericilerden 50-60 kadarı lobiye girmiş ve etrafı ateşe vermiştir. Bu sırada şair Behçet Safa Aysan, ozan Hasret Gültekin ve Nesimi Çimen can vermiştir³²³. Şeriatçıların üst katlara çıkıp yazarları linç etmek istemeleri üzerine polis havaya ateş açarak isyancıları güçlkle engellemiştir. İsyancıların dağılmasından sonra dumandan zehirlenen Aziz Nesin, il dışındaki bir

³¹⁹ *Hürriyet*, 21 Mayıs 1993.

³²⁰ *Hürriyet*, 21 Mayıs 1993.

³²¹ *Türkiye*, 3 Temmuz 1993.

³²² *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1993.

³²³ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1993.

hastaneye kaldırılmış, Bakanlar Kurulu olağanüstü toplanmış ve kentte ise iki gün sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir³²⁴.

Ülkede Refah Partisi'nin sesini iyice duyurur olması laiklik sorununun daha yüksek perdeden seslendirilmesini de beraberinde getirmiştir. Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden ve Adalet Bakanı Seyfi Oktay yaptıkları açıklamalarda hukuk devletinin şeriat tehdidi altında olduğunu söylemişlerdir. İkili, Türkiye Barolar Birliği'nde düzenlenen toplantıda yaptıkları konuşmalarda Türkiye'de şeriat tehlikesine dikkat çekmişlerdir. Özden, RP, ANAP ve DYP'li 20 milletvekilinin, konuşmasının önlenmesi için TBMM Başkanlığı'na yasa teklifi verdiklerini anımsatarak başladığı konuşmasında;

“Milletvekilleri şeriatla övgüler düzüyorlar, Ayıpladığım şey şu: Birincisi, kendileri anayasanın 81. maddesi gereğince laikliğe bağlı kalmak andı içiyorlar. İkincisi, laikliği yasası gereğince savunmak durumunda olan kurumlar çıkıp laiklik aleyhine konuşmalara ortam hazırlıyorlar. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı belli bir süre için verilmiştir. Bugün vardır, yarın yoktur. Anayasa Mahkemesi Başkanı olmayı bir yana bırakın. Andımız var. Bir yurttaş olarak anayasanın 2. maddesinde geçen demokratik, laik, sosyal hukuk devletini sonuna kadar savunmakla görevliyim. O halde laik devleti savunmak suç olacak hale gelmişse Türkiye'de Atatürk'ün kurduğu cumhuriyette Atatürkçülüğü savunmak suç olacak hale gelmişse yaşamamak daha iyi. İşte ben karanlığa girmeden hukuk bağlamında konuşmalarımı yapıyorum. Konuşmamı istemeyenler, konuşmamın içeriğini tartışmıyorlar. Anayasa Mahkemesi Başkanı konuşmasın. Niye? Ben konuşursam, laikliği tanıtırsam, Atatürk ilkelerini biraz daha tanıtırsam, şeriat özlemleri azalacaktır. Din devleti kurma çabalarının boş olduğu anlaşılacaktır.”

diyerek tepkisini ve kararlılığını ortaya koymuştur³²⁵. Adalet Bakanı Oktay da, Türkiye'de laikliğe karşı büyük girişimler olduğunu belirttiği konuşmasında şunları söylemiştir;

“Bugün her şeyden evvel cumhuriyetin çok büyük sorunlarıyla karşı karşıya olduğumuzu bilmek zorundayız. İşte sayın Anayasa Mahkemesi Başkanı'na karşı yapılan davranışlar. Bu tabii sayın Başkan'ın kendi şahsından kaynaklanan değil, savunduğu düşünceye yönelen davranışlar. Siz, anayasa ve sistemden laikliği çıkarırsanız hukuk devleti mümkün olur mu acaba? Demokrasiden söz etmek,

³²⁴ *Milliyet*, 3 Temmuz 1993.

³²⁵ *Sabah*, 6 Şubat 1994.

*çağdaşıktan söz etmek, insan haklarından söz etmek mümkün olur mu?*³²⁶.

Ancak uyarılar ve kamuoyunun dikkatini şeriat sorununa çekme çabalarının sonuç vermediği 1994 yerel seçimlerinde anlaşılacaktı. Türkiye’de laik çevreler gerçek şoku bu seçimlerde yaşayacak, Türkiye’nin en büyük iki kenti, Ankara ve İstanbul uzun yıllar (2010 yılı itibariyle devam eden bir şekilde) Milli Görüş geleneğinden gelen belediye başkanları tarafından yönetilecekti.

1994 seçimlerinde RP, 76 ilden 5’i büyükşehir olmak üzere 27 ilde belediye başkanlığını kazandı. RP, 1989 yerel seçimlerinde yüzde 9.8 olan il genel meclisi oranını yüzde 17.93’ taşıdı. 1989 seçimlerinde 40 ili alan SHP, 1994 yılı seçimlerinde 10 ili anca alabilmişti³²⁷. Bu sırada koalisyonun partilerinin, özellikle de SHP’nin oy oranının yüzde 10’lara gerilemesi ülkede iktidar sorununu ciddi olarak gündeme getirmiştir. Aslında Refah Partisi’nin yükselişi yalnızca Türkiye’deki tabanın İslamcı bir partiye itibar etmesi anlamında algılanmamalıdır. Sağ partilerin ANAP ve DYP, sol partilerin de SHP, CHP ve DSP olarak bölünmüşlüğü, ayrıca 1980’li yıllardan itibaren iktidarların başarısız politikaları Refah Partisi’nin yükselişinden bağımsız düşünülmemelidir. Ayrıca RP’nin kazandığı yüzde 18’e yakın oyun tamamının da şeriat isteyen kişilerden oluşmadığı bir gerçektir. Bununla birlikte gelen başarı Türkiye’de şeriat isteyen toplumsal tabanın yaygınlaştığının ve yıllardır süregelen din odaklı siyasetin artık patlama yaptığının göstergesidir. Seçim sonuçları sol partiler, bilhassa SHP üzerinde bir yıkım oluşturmuştur. İstanbul, Ankara ve İzmir’in de aralarında bulunduğu bir çok kentin yönetimini kaybetmişlerdir. Üstelik siyasi yelpaze de dengeler soldan radikal sağa hızlı bir biçimde kaymıştır. Bu özelliğiyle sonuçlara en çok hayıflanması gereken sol partiler gibi görünebilir. Ancak din odaklı siyasetin en büyük aktörleri olan merkez sağ partiler yani 1950’li yıllardan itibaren kitlesel desteği arkalarına alabilmek için laiklik ilkesinden taviz veren tüm partiler ve onların 1990’lardaki takipçileri ANAP ve DYP’de böylece bindikleri dalı kesmiş olduklarını fark etmişlerdir. Çünkü hiçbir şey aslının yerini tutamaz. İslamcı siyaseti İslamcı söylemlerle ancak bir yere kadar taşırsınız. Ancak gün gelir vaat edilenler yetmez, umut

³²⁶ *Sabah*, 6 Şubat 1994.

³²⁷ *Milliyet*, 29 Mart 1994.

beslediğiniz kitle doymaz olur. İşte o zaman gerçek bir İslamcı parti gelerek bütün tabanınızı, üstelik yılların tavizleriyle besleyip büyüttüğünüz o tabanı elinizden alıverir. Nitekim durum 1994 seçimlerinde de sağ partiler adına böyle olmuştur. Daha ironik olan merkez sağın bir yandan şeriatçı tabana hitap etmeye devam etmesi diğer yandan laikliği sahiplenen söylemler içerisine girmesidir³²⁸. Ancak net olmama, değişken tutum takınma bu partilerin birkaç yıl içerisinde siyasetten silinmelerine yol açacaktır³²⁹.

Din adına siyasal ve toplumsal baskının ve tavizlerin arttığı görülmektedir. Hükümet, yurtdışındaki işçilerin dövizini için faiz haramdır görüşünü kabul edercesine şeriatçı kesimin dövizini ülke içerisine çekebilmek için dövize endeksli devlet tahvili ve hazine bonusu çıkarmaya karar vermiştir³³⁰. Adli yılın başlangıcında yargı, koalisyon hükümetini şeriatçı güçlere karşı kayıtsız kalmakla suçlamıştır. Yargıtay Başkanı Müfit Utku, “*Anayasanın 24. maddesi karşısında, herhangi bir kişinin veya hükmi bir şahsın, ülkenin yönetimini veya hukuk sisteminin İslami esaslar uyarınca değiştirilmesi yolunda faaliyette bulunması olanağı yoktur*” diyerek uyarıda bulunmuştur³³¹. Gelişen olaylar karşısında durumun daha da ağırlaşması, bir yıl sonra aynı uyarının tekrarlanmasına yol açacaktır. Türkiye Barolar Birliği Başkanı Önder Sav; “*Kimi siyaset adamları bir tiyatro oyuncusundan daha usta, istediği her an ağlayıp gülebilen bir tarikat şeyhiyle görüşebilmek için kuyruğa giriyorlar*” diyerek tarikat-siyaset ilişkisine vurgu yapmıştır³³². Refah Partisi’nin Bosna’daki Sırp katliamı için toplanan yardımı seçim harcamalarında kullandığına dair iddiaları araştıran Seydişehir Savcısı Mehmet Tiftikçi’ye Kaplıncıların ölüm tehdidinde bulunduğu, savcının soruşturmayı tamamlamadan başka bir yere tayin edildiği görülmüştür³³³. Diğer yandan İstanbul’un Osmanlı egemenliğine girmeden önceki dönemini ele alan ‘Büyük Konstantinus’tan Fatih Sultan Mehmed’e Konstantinopolis-İstanbul’ konulu sempozyum şeriatçıların

³²⁸ Bu söylemlerin birinde İngiliz BBC televizyonuna verdiği demeçte DYP Başkanı ve Başbakan Tansu Çiller; “*Bana verilen her oy, demokrasiye, laikliğe verilen oydur. Türkiye laik kalacaktır*” demiştir. *Hürriyet*, 10 Nisan 1994.

³²⁹ 2002 Kasım’ında yapılacak seçim sonuçlarına göre ANAP, DYP ve MHP parlamento dışında kalacaktır.

³³⁰ *Zaman*, 31 Mayıs 1994.

³³¹ *Milliyet*, 7 Eylül 1994.

³³² *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1995.

³³³ *Hürriyet*, 24 Ağustos 1994.

yoğun baskısı nedeniyle iptal edilmiştir³³⁴. Koç ailesinden Sevgi Gönül; “*Uzun süredir tehdit mektupları alıyorduk*” diyerek iptalin gerekçesini açıklamıştır³³⁵. Cumhuriyet gazetesi yazarı Toktamış Ateş, kendisine yönelik bombalı suikast girişiminden son anda kurtulmuş³³⁶, 10 Kasım anma törenleri için Anıtkabir’de düzenlenen törende bir meczup elinde tuttuğu Kuran’ı göstererek “*taşlara ve kemiklere secde etmeyin. Taşlar sizi kurtaramaz. Kuran’a davet ediyorum*” diye bağirmiştir³³⁷. Gümüşhane Baro Başkanı Ali Günday türbanlı avukatların mahkeme salonuna girmelerine karşı çıktığı gerekçesiyle önce tehdit edilmiş sonrasında bürosunda öldürülmüştür³³⁸. Bütün bu gerici olayların tırmanması ile Refah Partisi’nin yükselmesi aynı döneme denk gelmektedir.

Toplumsal yapının hızlı bir şekilde dinselleşmesinin önüne geçmek adına bazı önlemler de gündeme gelmeye başlamıştır. Bunların en önemlisi ve en çok tartışılanı 8 yıllık zorunlu eğitimidir. Buna göre ilköğretim ve ortaöğretim ayrılığı giderilecek. İlköğretim 8 yıla çıkarılacaktır. Aslında yeni bir konu olmayıp 1973 yılında Naim Talu başbakanlığında yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasası’yla benimsenen bir karara göre ilköğretim 8 yıla çıkarılacaktır³³⁹. Ancak geçen 22 yıllık süre içerisinde konu yasal bir çerçeveye oturtulamamıştır. İmam-hatip ortaokulları ve Kuran kurslarının kapanacağı endişesini taşıyan laik eğitim karşıtlarının baskıları bu kararın sürüncemede kalmasında etkili olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığınca 1996 yılında gerçekleştirilecek 15. Milli Eğitim Şurası’nın ön komisyonlarınınca, mesleki ve teknik lise bünyesinde bulunan ortaokulların temel eğitim okullarına devredilmesi yönünde ilke kararı alınması üzerine³⁴⁰ şeriatçı kesim engelleme çabasına girişmiştir³⁴¹.

³³⁴ Cumhuriyet, 23 Ağustos 1994.

³³⁵ Cumhuriyet, 23 Ağustos 1994.

³³⁶ Cumhuriyet, 8 Eylül 1994.

³³⁷ Sabah, 11 Kasım 1994.

³³⁸ Hürriyet, 27 Temmuz 1995.

³³⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000-M.S. 2010*, Pegem Yay., Ankara, 2009.

³⁴⁰ Ön komisyonda alınan ilke kararı şu şekildedir; “*Genel ve meslek liselerinin bünyesinde bulunan ilköğretim kapsamındaki ortaokullar kademeli olarak ayrılacak. Temel eğitim, 2000 yılına kadar 18 yaşı kapsayacak biçimde yeniden düzenlenecek. Lise ve meslek lisesi bünyesinde ortaokul açılmayacak. Ortaöğretim, çıraklık, her türlü kurs ve yaygın eğitim, temel eğitimden sonra başlayacak*”. Cumhuriyet, 29 Mayıs 1995.

³⁴¹ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1995.

Ülke içerisinde gerginlik hızla tırmanırken 1995 yılının son ayında genel seçimler yapılmıştır. Beklenildiği şekilde seçimlerden Refah Partisi oy artışıyla çıkmış, tek başına olmasa bile koalisyon liderliğiyle iktidara soyunmuştur³⁴². Üç sağ parti yaklaşık yüzde 20 oranında oy alırken, birkaç puanlık farklı RP seçimi kazanmıştır. İki sol partiden DSP yüzde 14, CHP ise ancak yüzde 10'luk bir oy elde edebilmiştir. Artık ülkenin gündeminde RP'nin iktidar olup olmayacağı sorusu vardır. Yerel seçimlerden sonra genel seçimlerden de zaferle çıkan RP'ye iktidarın verilip verilmeyeceği, seçim sonuçlarının ardından tartışılmış, Erbakan'ın buna cevabı; "*Demirel demokrasiye saygılıdır*" şeklinde olmuş, Cumhurbaşkanı'ndan hükümet kurma görevinin kendisine verilmesini beklediğini söylemiştir.³⁴³ Meclisteki siyasi parti liderlerinin ilk söylemleri, RP'nin iktidar kurmada zorlanacağını göstermektedir. Doğru Yol Partisi (DYP) lideri Tansu Çiller; "*Refah Partisi iktidara gelmemeli*", Demokratik Sol Parti (DSP) lideri Bülent Ecevit; "*Refah Partisi ile koalisyonda yokuz*" demiştir³⁴⁴. Erbakan'ın koalisyon alternatifi olarak yalnızca ANAP görünmektedir.

Yine de uzun ömürlü olmayacak RP'yi dışarıda bırakan bir hükümet kurulmuştur. ANAP ve DYP ortaklığında kurulan hükümet, DSP'nin çekimser kaldığı güven oylamasında 257 kabul oyu almıştır³⁴⁵. Ancak Refah Partisi alınan güvenoyunun Anayasa'nın öngördüğü çoğunluğun altında kaldığını ileri sürerek oylamanın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi, Bakanlar Kurulu'nun güvenoyu almış sayılabilmesi için milletvekili sayısının yarısından bir fazlasına sahip olması gerektiğine hükmetmiş ve hükümet bozulmuştur³⁴⁶.

Bu gelişme, Refah Partisi'nin önünü açmıştır. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, en fazla oyu alan partinin genel başkanı Necmettin Erbakan'a hükümet kurma görevini vermiştir. Önceki demeçlerinin aksine DYP, Refah Partisi ile koalisyon kurmayı kabul etmiş üstelik bu koalisyon hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcılığı görevini de Tansu Çiller üstlenmiştir³⁴⁷. 8 Temmuz günü yapılan güven

³⁴² *Milliyet*, 25 Aralık 1995.

³⁴³ *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1995.

³⁴⁴ *Milliyet*, 25 Aralık 1995.

³⁴⁵ *Hürriyet*, 13 Mart 1996.

³⁴⁶ *Sabah*, 7 Haziran 1996.

³⁴⁷ *Milliyet*, 29 Haziran 1996.

oylamasında Refahiyol olarak adlandırılacak 54. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kurulmuştur³⁴⁸. Refah Partisi yıllardır arzuladığı iktidarı elde edince Türkiye'nin klasikleşen siyasetinin dışına çıkmak için kendisinden beklenen adımları atmıştır. Bu siyasetin ilk göze çarpan gelişmesi Müslüman Afrika ülkelerine yapılan ziyaretler olmuştur. Başbakan Erbakan Ekim ayında Kuzey Afrika ülkelerine yaptığı bir gezi sırasında Libya lideri Kaddafi'nin bir çadırda Erbakan ile yaptığı görüşme esnasında sarf ettiği Türkiye aleyhtarı sözler muhalefet ve basın tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir³⁴⁹. Dış politika da RP İslam ülkelerini kucaklayıcı tavrı ve üstelik bu tavrın bazı ülkelere suiistimal edildiği görülmüştür.

İç politikada da partinin İslamcı anlayışına uygun söylemler ve çıkışlar görülmüştür. Bu söylemlerin en ses getirenlerinden bir tanesinde Kayseri'nin refah Partili Belediye Başkanı Şükrü Karatepe, Refah Partisi İl Divan toplantısındaki konuşmasında, Türkiye'de henüz gerçek demokrasinin olmadığını, hakim güçlerin herkesi kendi görüşleri doğrultusunda hareket etmeye zorladığını söylemiştir.

“Süslü püslü görüldüğüme bakıp da laik olduğumu sakın sanmayın. Resmi görevin nedeniyle bugün bir törene katıldım. Belki başbakanın, bakanların, milletvekillerinin bazı mecburiyetleri vardır. Ancak, sizin hiçbir mecburiyetiniz yok. Refah Partili olarak yeryüzünde tek başıma da kalsam, bu zulüm düzeni değişmelidir. İnsanları köle gibi gören, çağdışı bu düzen mutlaka değişmelidir. Ey Müslümanlar sakın ha içinizden bu hırsı, bu kini, nefreti ve bu inancı eksik etmeyin. Bu bizim boynumuzun borcudur”³⁵⁰.

Tehdit ve öfke dolu bu konuşmanın tarihi de anlamlıdır. 10 Kasım. Konuşmanın, Atatürk'ü anma törenlerinin yapıldığı gün gerçekleşmesi içeriğine bakıldığında tesadüf olmadığını akıllara getirmektedir. Karatepe bu konuşması nedeniyle belediye başkanlığından alınmış, 1 yıl hapis ve para cezasına mahkum olmuştur. RP yöneticilerinin tepki çeken konuşmalarından bir tanesi ise Susurluk'ta meydana gelen trafik kazası sonrası mafya, siyasetçi ve polisin işbirliği içerisinde görülmesi üzerine Erbakan'ın konuya; “*fasa fiso*” tabiriyle yaklaşması olmuştur. Olaya

³⁴⁸ *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1996.

³⁴⁹ Görüşme 5 Ekim 1996 tarihinde gerçekleşmiştir. Görüşme esnasında Kaddafi'nin söylediği, “*Ortadoğu'daki güneşin altında Kürtler de yer almalıdır*” sözü en fazla tepki çekenidir. *Milliyet*, 6, 7 ve 8 Ekim 1996.

³⁵⁰ *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1996.

teпки gösteren toplumun aydınlık için bir dakika karanlık eylemine ise Adalet Bakanı Şevket Kazan, “*mum söndü oynuyorlar*” ifadesiyle yaklaşmıştır³⁵¹. Erbakan’ın başbakanlık köşkünde tarikat liderlerine verdiği yemek³⁵² ve Sincan’da belediyenin düzenlediği Kudüs gecesinde ortaya konan ‘Cihad’ oyununda sergilenenler şiddetli tepki çekmiştir³⁵³.

Tüm bunların tepkimesi Cumhurbaşkanı, Silahlı Kuvvetler ve toplumdan gelmiştir. Gölcük’te toplanan yüksek rütbeli subaylar irticanın iktidarda olduğunu tartışmış, Sincan’da 20 tank ve 15 zırhlı araçlık bir geçiş gerçekleşmiştir³⁵⁴. Cumhurbaşkanı Demirel de Başbakan’a Erbakan’a gönderdiği mektuplarda uyarılarda bulunmuştur. Ankara’da ise kadınlar şeriata karşı bir yürüyüş gerçekleştirmiştir³⁵⁵.

Tüm bu gerginlik 28 Şubat tarihinde gerçekleşen 9 saatlik Milli Güvenlik Kurulu’nda (MGK), Silahlı Kuvvetlerin etkisiyle alınan ve MGK’nın laikliğin Türkiye’de demokrasi ve hukukun teminatı olduğu yolundaki karar ortaya çıkmıştır³⁵⁶. Kararda laiklik için yasaların uygulanması, tarikatlara bağlı okulların denetlenmesi ve Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanması istenmiştir. Sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmesi, Kuran kurslarının denetlenmesi, Öğretim Birliği Yasası’nın uygulanması da kararın içerisinde. Ayrıca tarikatların kapatılması, irtica nedeniyle ordudan atılanları savunan ve orduyu din düşmanıymış gibi gösteren medyanın kontrol altına alınması, kıyafet kanununa uyulması, kurban derilerinin derneklere verilmemesi, Atatürk aleyhindeki eylemlerin cezalandırılması istenmiştir³⁵⁷.

Başbakan Erbakan her ne kadar MGK kararlarını yumuşatılmazsa imzalamayacağını söylese de 13 Mart tarihinde imzalamak zorunda kalmıştır³⁵⁸. RP için son darbe Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş’tan gelmiştir. Savaş; “*ülkeyi iç savaşa sürüklediği*” gerekçesiyle RP’nin kapatılması için dava açmıştır³⁵⁹. Bu gelişmeler ve

³⁵¹ *Milliyet*, 13 Şubat 1997.

³⁵² *Sabah*, 12 Ocak 1997.

³⁵³ *Hürriyet*, 31 Ocak 1997.

³⁵⁴ *Sabah*, 23 Ocak 1997 ve 6 Şubat 1997.

³⁵⁵ *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1997.

³⁵⁶ *Milliyet*, 1 Mart 1997.

³⁵⁷ *Cumhuriyet*, 1 ve 2 Mart 1997.

³⁵⁸ *Zaman*, 5 ve 14 Mart 1997.

³⁵⁹ *Milliyet*, 22 Mayıs 1997.

baskılar karşısında görevini daha fazla sürdüremeyen Erbakan görevini Tansu Çiller'e devretmek olduğunu belirterek istifasını açıklamıştır. Ancak Cumhurbaşkanı Demirel, hükümet kurma görevini Çiller yerine ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir³⁶⁰.

Bu sırada Doğru Yol Partisi'nde de bölünmeler gerçekleşmiş ve bazı milletvekilleri Hüsamettin Cindoruk öncülüğünde kurulan Demokrat Türkiye Partisi'ne (DTP) geçmiştir. Bu gelişmenin sonucunda ANAP, DSP ve DTP ile birlikte Meclis'te güvenoyu için yeter çoğunluğa ulaşmış ve ANASOL-D adı verilen koalisyon hükümetini kurmuştur³⁶¹. Hükümete dışarıdan desteği CHP vermiştir. Bu hükümet, Mesut Yılmaz'ın kurduğu üçüncü hükümet olmuş ve 1999 Ocağına dek görev yapmıştır. ANASOL-D hükümeti 28 Şubat kararlarının uygulayıcısı olmuştur. Etkisi uzun yıllar tartışılacak bir çok karar bu hükümet döneminde alınmıştır. Bunlardan en önemlisi bir süredir gündemde olmasına rağmen uygulamaya geçirilememiş olan sekiz yıllık kesintisiz eğitimidir. 4306 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilat ve Yapısı Görevleri Hakkında Kanun ile 24.03.1988 tarihli ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kağıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun" kabul edilmiştir³⁶². Böylelikle imam-hatip liselerinin orta kısımları resmen kapatılmış ancak kayıtlı öğrencilerin mezuniyetine dek okulların hizmet vermelerine olanak sağlanmıştır. Diğer bir uygulamayla meslek lisesi mezunlarına üniversite sınavına girişte farklı katsayı uygulanmış ve böylece meslek liselilerin ve bu kapsamda bulunan imam-hatip mezunlarının üniversiteye girmesi zorlaşmıştır³⁶³. Ayrıca YÖK'ün bir genelgesi ile türbanla üniversiteye giriş yasaklanmıştır³⁶⁴.

18 Nisan 1999 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerden DSP birinci parti çıkmıştır. Ancak Meclis'te yeterli çoğunluğa sahip olmadığı için tek başına hükümet kuramamış, 9 Haziran tarihinde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve ANAP ile birlikte

³⁶⁰ *Cumhuriyet*, 19 ve 20 Haziran 1997.

³⁶¹ *Zaman*, 9 Temmuz 1997.

³⁶² *Resmi Gazete*, 18 Temmuz 1997.

³⁶³ *Milliyet*, 31 Temmuz 1998.

³⁶⁴ *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1997.

bir koalisyon hükümeti oluşturmuştur³⁶⁵. Bu hükümet döneminde de 28 Şubat sürecinde alınan kararlar uygulanmaya devam etmiştir. Laiklik konusunda tavizlerin diğer yıllara göre daha az olduğu bu dönemin dikkat çekici önemli bir gelişmesi cumhurbaşkanlığı seçimleri olmuştur. Görev süresi dolan Süleyman Demirel'in ardından koalisyon ortakları partilerinden bir isim konusunda aralarında uzlaşamadılar. Bu yüzden dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'i Cumhurbaşkanı seçmişlerdir³⁶⁶. Sezer seçimi 28 Şubat sürecinde üzerinde durulan ilkelerin uygulanması konusunda uzun yıllar fayda sağlayacak bir gelişmedir. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara geldiği 2002 Kasım'ından itibaren çıkarmak isteyeceği bir çok yasa, laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edilecektir. Aynı şekilde 28 Şubat süreciyle birlikte oluşan YÖK'ün laiklik yanlısı radikal tavrının ve üniversite rektörlerinin seçiminde de benzer çizginin devamı konusunda aynı tutumu sergileyecektir.

Koalisyon partileri arasında çok geçmeden birçok konuda anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum konusunda çıkarılan yasalar bu anlaşmazlıkların başlıca nedenini oluşturmuştur. İdam cezasının kalkması, Kürtçe yayın serbestliği ve anadilde eğitim gibi bir çok konunun Meclis'te görüşülmesi sırasında koalisyon ortağı olmakla birlikte MHP ret oyu vermiştir³⁶⁷. Hükümet içerisindeki çatlak Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında patlak veren 'anayasa fırlatma' tartışması ekonomik bir krize yol açmıştır³⁶⁸. Başbakan Bülent Ecevit'in ifadesiyle MGK toplantısı sırasında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 'uymanız gerekenler burada yazılı, alda bak' dercesine kendisinin önüne anayasa kitapçığını fırlatmıştır³⁶⁹. Bu olay ülkede bir güven bunalımı yaratmış ve piyasalar derhal olumsuz tepki vermiştir. Koalisyon hükümetinin de sonunu getirecek bir gelişmeyle büyük bir ekonomik kriz patlak vermiştir. Üç gün içerisinde repo faizlerindeki tırmanış yüzde 7 bin 500'ü

³⁶⁵ *Hürriyet*, 10 Haziran 1999.

³⁶⁶ *Sabah*, 6 Mayıs 2000.

³⁶⁷ Bu konuda bilgi için bkz. Umut Karabulut, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Avrupa Birliği Politikaları, 1983-2004*, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, İzmir, 2008.

³⁶⁸ *Zaman*, 22 Şubat 2001.

³⁶⁹ *Hürriyet*, 22 Şubat 2001.

bulmuş borsa yüzde 30'a yakın değer kaybetmiştir³⁷⁰. Bu gelişmeler üzerine Başbakan Ecevit Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş'i Türkiye'ye çağırarak ve ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak atamıştır. Bir süre sonra MHP'nin istekli tavrı ile Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) tek başına iktidara taşıyacak seçim kararı alınmıştır³⁷¹.

1) 11 Eylül Saldırıları ve Yeni Dünya Düzeni

Bu dönemde dünyada da Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) 11 Eylül saldırılarının ardından yeni bir dönem başlamıştı. Bu tarihte ABD'de gerçekleşen dört uçak kaçırma olayında uçaklar önemli merkezlere intihar saldırısı düzenlemiştir³⁷². Bu saldırıların arkasında Usame Bin Ladin'in liderliğini yaptığı radikal İslamcı El Kaide terör örgütünün olduğu iddiası Amerika'nın İslam ülkelerine dönük yeni bir projesini gündeme getirmiştir. Projenin adı Büyük Ortadoğu Projesi'dir (BOP). Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Müslüman ülkelere demokrasi ihracının gerçekleşmesi amaçlanan BOP'a göre model ülke ise Türkiye olacaktır.

2) 11 Eylül Saldırıları Sonrası Türkiye'nin Üstlendiği Rol

İslam'ın radikalizmine karşı ılımlı-İslam modeli Türkiye tarafından diğer Müslüman ülkelere sunulacaktır³⁷³. Bu süreç 2002 sonbaharında yapılan seçimlerde AKP'nin tek başına iktidar olmasıyla eş zamanlı gerçekleşecek ve bu tarihten itibaren Türkiye'de çok ciddi değişiklikler ve eksen kaymaları görülecektir.

³⁷⁰ *Cumhuriyet*, 26 Şubat 2001.

³⁷¹ *Hürriyet*, 16 Temmuz 2002.

³⁷² *Milliyet*, 12 Eylül 2001.

³⁷³ Bilgi için bkz. Emin Gürses ve Prof. Dr. Mahir Kaynak, *Büyük Ortadoğu Projesi*, Timaş Yay., İstanbul, 2008.

SONUÇ

Cumhuriyet döneminde siyasal İslam'ın yükselişi genel anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de çok partili hayatın başlaması ile gerçekleşmiştir. Siyasal İslam ile çok partili hayat arasında doğru bir orantı kurulacak olursa, bu durumun uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerden bağımsız olması düşünülemez. Çünkü Türkiye'de çok partili hayatın başlamasında İkinci Dünya Savaşı'nda çok partili demokrasi ile yönetilen ülkelerin galip gelmesi etkili olmuştur. Bu etkinin özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) kaynaklandığı söylenebilir. Türkiye üzerinde uygulanan komünizm karşıtı politikalarla ABD, İslamcı değerlerin yükselmesine etki etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, dünyada iki önemli güç merkezi belirlemiştir. Bunlardan biri Amerika Birleşik Devletleri, diğeri ise Sovyetler Birliği'dir. Bu iki gücün Avrupa üzerinde hâkimiyet kurma girişimleri Türkiye'yi doğrudan etkilemiştir. Çünkü genel anlamda Türkiye'nin bulunduğu Balkan coğrafyasında (Yunanistan hariç) Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti başlamıştır. Üstelik bu hâkimiyet gelişme eğilimi gösterince Türkiye, Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'nin desteğini alma ihtiyacı hissetmiştir.

Ancak bu destek sağlanırken ABD'nin de Türkiye'den talepleri olmuştur. Türkiye'nin, ABD'nin desteğini alma düşüncesi Sovyet komünizmine karşı durma isteğinden kaynaklandığından, Türkiye'nin siyasal sistemini ABD ve Batı Avrupa ülkelerine benzetme zorunluluğu doğmuştur. Gerçi Türkiye'de çok partili hayatın başlaması doğrudan bu etkiyle gerçekleşmemiştir. Ancak İsmet Paşa ve CHP'nin Demokrat Parti'nin kuruluşunu destekler tavırları biraz da dünyada gelişen bu yeni durumla ilgilidir.

Ancak bu durum, siyasi partilerin oy alabilmek için Atatürk döneminde idealleştirilen cumhuriyet değerlerinden taviz verme sorununu da beraberinde getirmiştir. Bunun dışında gelişen bir diğeri ise Sovyetler Birliği güdümüne girmek

istemeyen Türkiye'nin bunu gerçekleştirmek için ülkede baş gösteren sosyalist akımlarla da mücadele etmesidir. Komünizmin gençler üzerinde etkili olduğu düşünülerek mücadele yöntemi olarak ise dinci-muhafazakâr bir toplum yapısı ön görülmüştür.

Buna göre Türkiye, Rusya ile çıkarları çatışan ve Rus emperyalizmini durdurma düşüncesinde olan ABD desteğine muhatap olmuştur. 1947 yılına dek Sovyet talepleri nedeniyle hayli sıkıntılı geçen bir sürecin ardından Türkiye'ye beklenen destek Truman Doktrini adı verilen bildiri ile gelmiştir. Ayrıca Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinde ABD'nin desteği olmuştur. Bu gelişme Türkiye'yi ABD ile daha fazla yakınlaştırmıştır. 1960'lı yıllarda ABD ile Türkiye arasında üs kurma ve tesislerin kullanımına dayalı ikili anlaşmalar yapılmıştır.

12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. Gerçekleşen askeri darbe ile birlikte üç yıl sürecek olan askeri yönetim süreci başlamıştır. Milli Güvenlik Konseyi, yaklaşık bir yıllık süre içerisinde ülkedeki tüm siyasi hareketi yok ettikten sonra kendi iktidarını oluşturmuş ve çok partili hayatın yeniden başlaması için gerekli düzenlemeleri yapmaya koyulmuştur. 1980 öncesi görülen çatışma ortamının doğmasında en önemli neden milliyetçi/ülkücü sağ gruplarla devrimci sol gruplar arasındaki çatışmalar olsa da İslamcı grupların da zaman zaman olayların içerisinde yer aldıkları görülmüştür. Özellikle Akıncılar denilen İslamcı grup öğrenci ve gençlik olaylarının içerisinde yer alarak çatışmalara neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Alparslan Türkeş gibi Necmettin Erbakan da bu grupların siyasi temsilciliğini yaptığı gerekçesiyle hapis cezasına çarptırılmıştır.

12 Eylül yönetiminin kendisine özgü bir siyasi düzen getireceği belli olduktan sonra yeni partiler kurulmuştur. Bunlar Milliyetçi Demokrasi Partisi, Anavatan Partisi, Halkçı Parti, Sosyal Demokrasi Partisi, Refah Partisi'dir.

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerde ANAP oyların % 45'ini alarak iktidar olmuştur. İktidarı alan Özal hükümeti'nin izlediği bazı politikalar (hem seçmen tabanının etkisi hem de öngörülen politikalara uygun olarak) anti-komünist ve dine dayalı toplum yapısının oluşmasında etkili olmuştur. Örneğin 19 Mayıs törenleri sırasında gösteri yapan gençlerin şort yerine paçalı donla sahne almaları, yine aynı

dönemde ANAP'lı bir grup milletvekili bira reklamlarının yasaklanmasına yönelik bir önerge vermeleri gibi.

ANAP iktidarının ilk yıllarında en önemli ve radikal değişiklikler ekonomi alanında gerçekleşmiştir. İslamcı kesimin ekonomisini güçlendirecek uygulamalara gidilmiştir. Al Baraka Türk adlı özel finans kurumuna olanak tanınmış, Faisal Finans Kurumu'na izin verilmiş ve böylece Suudi Arabistan merkezli anti-laik Aramco şirketi Türkiye'ye girmiştir.

1980'li yıllar, her ne kadar 20 yıl öncesinin soğuk savaş doktrinlerinin yumuşadığı bir dönemse de Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında kutuplaşma devam etmekteydi. Amerikan ittifakının içerisinde yer alan Türkiye'nin bu kutuplaşmadan etkilenmesi ise uzun yıllardan beri anti-komünist politikaları uygulamasıyla gözlemlenmişti.

Bu dönemde Türkiye için her şeyden önemli olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ittifak ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde yürümesiydi.

Türkiye'deki askeri yönetiminin anti-demokratik tutumu Avrupa tarafından eleştirince ABD bu fırsatı kaçırmamış ve Türkiye'yi Ortadoğu'ya uzanabileceği bir köprü olarak görmüş ve desteklemiştir. Ortadoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler içerisinde olan bir Türkiye'nin de İslamcı bir çizgiye kayması gayet olası görünmektedir. Amerika dış politikası ile tamamen uyumlu hale getirilen yeni Türk dış politikası böylelikle ABD'nin bölgedeki çıkarlarına hizmet eder hale gelmiştir.

KAYNAKLAR

I – SÜRELİ YAYINLAR

A – GAZETELER

Cumhuriyet

Hürriyet

Milli Gazete

Milliyet

Resmi Gazete

Sabah

Tercüman

Türkiye

Ulus

Vatan

Yeni Asya

Yeni Yüzyıl

Zafer

B – DERGİLER

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Stratejik Analiz

Toplumsal Tarih

II – ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

III. İNCELEME ESERLER

A – KİTAPLAR

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1945-1980*, Hil Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1994.

Akşin, Sina, Tanör, Bülent, v.d., *Yakınçağ Türkiye Tarihi, 1980-2003*, Milliyet Yay., 5. Baskı, İstanbul.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi, M.Ö. 1000-M.S. 2010*, Pegem Yay., Ankara, 2009.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yay, 2004.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1999.

Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Ayraç Yay., İstanbul, 2009.

Bağcı, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitapevi Yay, Ankara, 1990.

Bilge, Suat, *Türkiye – Sovyetler Birliği İlişkileri 1920 – 1964*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1992.

Brzezinski, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, Sabah Yay., İstanbul, 1998.

Copeaux, Etienne, *Tarih Ders Kitaplarında (1930-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000.

Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1950-1995*, İmge Kitabevi yay., 2. Baskı, Ankara, 2000.

- Demirel, Süleyman, *İslam, Demokrasi, Laiklik*, Mülakatlar: Kazım Güleçyüz, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1991.
- Demirel, Tanel, *Adalet Partisi, ideoloji ve Politika*, İletişim Yay., İstanbul, 2004.
- Erdoğan, Hikmet, *Avrupa'nın Geleceğinde Türkiye'nin Önemi ve NATO İttifakı*, IQ Kültür – Sanat Yay., İstanbul, Nisan, 2004.
- Fukuyama, Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, 2. Baskı, Çev: Zülfü Dicleli, Gün Yay., İstanbul, 1999.
- Güldemir, Ufuk, *Çevik Kuvvetin Gölgesinde Türkiye (1980-1984)*, Tekin Yay., İstanbul, 2007.
- Gürses, Emin ve Prof. Dr. Kaynak, Mahir, *Büyük Ortadoğu Projesi*, Timaş Yay., İstanbul, 2008.
- Güvenç, Bozkurt, Şeylan Gencay, vd., *Türk-İslam Sentezi*, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1991.
- Kalkanoğlu, Semih, *İsmet İnönü, Din ve Laiklik*, Tekin Yay., İstanbul, 1991.
- Karabulut, Umut, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin Avrupa Birliği Politikaları, 1983-2004*, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, İzmir, 2008.
- Kissinger, Henry, *Diplomasi*, Çeviren: İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 2000.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ yay, Ankara, 2004.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yay., 6. Baskı, Ankara, 1998.
- Manaz, Abdullah, *Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, Ayraç Yay., Ankara, 2005.
- Mumcu, Uğur, *Gazi Paşa'ya Suikast*, Uğur Mumcu Vakfı Yay., İstanbul, 1999
- Nebiler, Halil, *Türkiye'de Şeriatın Kısa Tarihi*, Ütay yay., İstanbul, 1994.

- Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, C. 1, İletişim Yay, İstanbul, 2001.
- Oran, Baskın, *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yay., Ankara, 1996.
- Özakıncı, Cengiz, *Türkiye'nin Siyasi İntiharı, Yeni Osmanlı Tuzağı*, Otopsi Yay., Aralık, 2006.
- Özek, Çetin, *Devlet ve Din*, Ada Yay., İstanbul.
- Özdemir, Hikmet, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Ed. Sina Akşin, Cem Yay., 7. Baskı, İstanbul, 2002.
- Sander, Oral, *Türk – Amerikan İlişkileri 1947 – 1964*, AÜSBF Yay., Ankara, 1979.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918 – 1994*, Ankara, 1996.
- Sarıbay, Ali Yaşar, *Türkiye'de Modernleşme, Din ve Parti Politikası "MSP Örnek olayı"*, İstanbul, 1985.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, 4. Kitap (İkinci Bölüm)*, Bilgi Yay., Ankara, 1999.
- Turan Şerafettin, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2000.
- Uslu, Nasuh, *Türk – Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 2000.
- Yücekök, Ahmet, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, Gerçek Yay, İstanbul, 1974.
- Yücekök, Ahmet, *Türkiye'de Örgütlenmemiş Dinin Sosyo – Ekonomik Tabanı*, Ankara, 1971.

B – MAKALELER

- Akalın, Tarık Behlül, "Evet, MSP En Büyük", Milli Gazete, 30 Ekim 1976.

Akşit, Bahattin, Coşkun, Mustafa Kemal, “Türkiye’nin Modernleşmesi Bağlamında İmam-Hatip Okulları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık, 6*, İletişim Yay., İstanbul, 2005.

Ateş, Toktamış, “*Laklik ve Ağır Sanayi*”, Cumhuriyet, 14 Nisan 1977.

Aydın, Mustafa, “Süleymancılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık, 6*, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2005.

Beki, Mehmet Akif, “Said-i Nursi’den Fethullah Hoca’ya”, *Yeni Yüzyıl*, 16.01.1995.

Erdilek, Neşe, “*Hükümetler ve Programları*”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 4, İletişim Yay., İstanbul, 1983.

Soysal, Mümtaz, “*Asıl Soru*”, Milliyet, 7 Haziran 1974.

Soysal, Mümtaz, “*Laiklik Nasıl Yıkılır?*”, Milliyet, 31 Mayıs 1975.

Toker, Metin, “*Köhne Bir Kilidin Pash Anahtarı ile*”, Milliyet, 4 Kasım 1973.

Tunçay, Mete, “Din-Devlet İlişkileri/Laiklik”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yay., İstanbul, 1983.

Velidedeoğlu, H. Veldet, “*Laiklik Dinsizlik midir?*”, Cumhuriyet, 13 Temmuz 1975.

Yaşar, M. Emin, “İskenderpaşa Cemaati”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslamcılık, 6*, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2005.

IV-ARŞİV YAYINLARI

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Resmi Belgeleri.

V- İNTERNET YAYINLARI

<http://cfg.org.au/e-kitap/kitaplik/evren-80-12eylul.pdf>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Turan_Dursun